

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

HALÎLÎ VE TUHFETU'L-UŞŞÂK ADLI MESNEVÎSİ

Mehmet Enes TEMİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ali TEMİZEL

Konya-2015

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	v
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
KISALTMALAR	x
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	3
1. HALİLİ.....	4
1.1. Hayatı	4
1.2. Halilî Mahlaslı Diğer Şairler.....	5
1.2.1. Halilî-yi Âmidî	5
1.2.2. Halilî-yi Mar' aşî.....	6
1.2.3. Halilî	6
1.2.4. Halilî	6
1.2.5. Halil-i Zerd.....	6
II. BÖLÜM.....	7
2. HALİLİ'NİN TUHFETU'L-‘UŞŞÂK ADLI ESERİ.....	7
2.1. Halilî'nin Tuhfetu'l-‘Uşşâk'ının Yazılma Sebebi.....	8
2.2. Halilî'nin Tuhfetu'l-‘Uşşâk'ı Hazırlanırken Karşılaştırılan Nüshaların Tavsifleri .	9
2.2.1. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Nr. 635.....	9
2.2.2. Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 2495	10
2.2.3. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 5363.....	11
2.2.4. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 2787.....	11
2.3. Tuhfetu'l-‘Uşşâk'ın Dil ve Üslup Özellikleri	12
2.4. Tuhfetu'l-‘Uşşâk'ta Geçen Ayetler ve Hadisler	14
2.4.1. Ayetler	14
2.4.2. Hadisler	14
2.5. Metnin Oluşturulmasında ve Tercümenin Yapılmasında İzlenen Yöntem	16

2.6. Tuḥfetu'l-'Uṣṣâk Şairi Ḥalîlî'nin Etkilendiği Şahsiyetler.....	16
2.6.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî-yi Belhî (ö. 672/1273).....	17
2.6.2. Ferîduddîn Ebûhâmid Muhammed 'Atţâr -ı Nîşâbüri (ö. 672/1273).....	19
2.7. Ḥalîlî'nin Tuḥfetu'l-'Uṣṣâk'ın Muhtevası ve Eserde İşlenen Konular	20
2.7.1. Vahdet İnanıcı.....	22
2.7.2. Aşk.....	22
2.7.3. Bir Müritte Olması Gereken Özellikler	23
2.7.4. Kötü Huylardan Uzak Durmanın Gereği	23
2.7.5. Kamil İnsan Olmanın Şartları	24
2.8. Tuḥfetu'l-'Uṣṣâk'ta Adı Geçen Peygamberler, Dînî ve Sûfî Şahsiyetler.....	24
2.8.1. Peygamberler.....	25
2.8.1.1. Hazret-i Muhammed (sav)	25
2.8.1.2. Hazret-i Mûsâ (as)	25
2.8.1.3. Hazret-i 'Îsâ (as)	26
2.8.2. Dînî Şahsiyetler	26
2.8.2.1. Mehdi (as)	26
2.8.2.2. Hızr	26
2.8.3. Sûfî Şahsiyetler	27
2.8.3.1. Bâyezîd-i Bisţâmî (ö. 234/848)	27
2.8.3.2. Veys el-Ķaranî (ö. 37/657)	27
2.8.3.3. Ḥallâc-ı Mansûr (ö. 309/922)	28
2.8.3.4. Şeyḫ Sa'deddîn	28
III. BÖLÜM.....	29
TUḤFETU'L-'UṢṢÂK'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ.....	29
TUḤFETU'L-'UṢṢÂK	30
SONUÇ	95
EKLER.....	96
BİBLİYOGRAFYA	105
IV. BÖLÜM.....	107
TUḤFETU'L-'UṢṢÂK'IN FARŞÇA METNİ.....	107

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Enes TEMİZ	Numarası: 134209021002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Fars Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Ali TEMİZEL	
Tezin Adı	HALİLİ VE TUHFETU'L-UŞŞÂK ADLI MESNEVÎSİ		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin İmzası

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Enes TEMİZ	Numarası: 134209021002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Fars Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Ali TEMİZEL	
Tezin Adı		HALİLÎ VE TUHFETU'L-UŞŞÂK ADLI MESNEVÎSİ	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan HALİLÎ VE TUHFETU'L-UŞŞÂK ADLI MESNEVÎSİ başlıklı bu çalışma 20/07/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı

Doç. Dr. Ali TEMİZEL

Prof. Dr. Yusuf ÖZ

Doç. Dr. İbrahim KUNT

Danışman ve Üyeler İmza

Danışman

Üye

Üye

(Handwritten signatures in blue ink)

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, H̄alilī mahlaslı şairin Tuḥfetu'l-‘Uṣṣāḳ adlı eserinin tenkitli metni ve Türkçe tercümesi sunulmaya çalışılmıştır. Bugüne kadar üzerinde bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı, kütüphanelerde birden fazla nüshası bulunan ve yüzlerce yıldır kütüphane raflarında ortaya çıkarılmayı bekleyen bu eserin, araştırılıp incelenerek, bilim dünyasına kazandırılması amaç edinilmiştir. Tamamen Farsça olarak kaleme alınmış olan bu eser 775 beyitten meydana gelen bir mesnevîdir. Eser Hazret-i Mevlânâ'nın Mesnevîsi ile aynı vezinde olup, aruzun remel bahrinin fâ‘ ilâtun/fâ‘ ilâtun/fâ‘ ilun vezninde yazılmıştır.

Çalışma, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türk edebiyatında ve Farsça edebiyatta mesnevînin yeri, önemi ve eser hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde şair hakkında ve H̄alilī mahlaslı diğer şairler hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde toplam altı adet H̄alilī mahlaslı şair hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde eserin incelemesi yapılmıştır. Eserde şairin etkilendiği şahsiyetler, eserde işlenen konular, adı geçen bazı şahıslar tespit edilmiş bunlarla ilgili örnek beyitler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca eserin dil ve üslup yönünden incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde, eserin tercümesi yer almaktadır. Tercüme metni oluşturulurken her beş beyitte, okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla beyit numarası verilmiştir. Metin tercüme edilirken zaman zaman, metin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak adına, parantez içinde konu bütünlüğünü tamamlayıcı açıklamalar yapılmıştır. Dördüncü bölümde eserin metni sunulmuştur. Bu bölümün başında eserdeki başlıklardan oluşan bir fihrist bulunmaktadır.

Hassasiyetle çalışılmasına rağmen hatalar elbette olacaktır. Sizlerin yapacağı her türlü tenkit, daha sonraki çalışmalarımızda da yardımcı olacaktır.

Son olarak benden hiç bir zaman desteğini esirgemeyen Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı ve aynı zamanda danışmanım olan Doç. Dr. Ali TEMİZEL'e, ayrıca Doç. Dr. İbrahim KUNT'a ve Yrd. Dr. Sinan TAŞDELEN'e ve diğer hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim

Mehmet Enes TEMİZ

Konya 2015

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Enes TEMİZ	Numarası: 134209021002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Fars Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Ali TEMİZEL	
	Tezin Adı	HALİLİ VE TUHFETU'L-UŞŞÂK ADLI MESNEVÎSİ	

ÖZET

Mesnevîler Doğu edebiyatlarında birçok şair tarafından sıkça kullanılmıştır ve birçok eser bu edebi tür kullanılarak yazılmıştır. Bu çalışmada XV. yüzyılda yaşamış olduğu ve Osmanlı dönemi şairi olduğu bilinen Halîlî mahlaslı şairin, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nden izler taşıyan Tuhfetu'l-Uşşâk mevnevîsi incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tuhfetu'l-Uşşâk, Halîlî, Mesnevî, Mevlânâ

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Enes TEMİZ	Numarası: 134209011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Fars Dili ve Edebiyatı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Ali TEMİZEL	
Tezin İngilizce Adı		HALİLÎ VE TUHFETU'L-UŞŞÂK ADLI MESNEVÎSİ	

SUMMARY

Masnawis are known to be favoured by many authors in Eastern literature and many works are written in this genre. In this thesis 15th century poet with pen name Khalili's -known as an Ottoman poet- Tuhfatu'l-Ushaq Masnawi will be elaborated and the traces of Mevlana's Masnawi in this work will be pointed out.

Anahtar kelimeler: Tuhfatu'l-Ushaq, Khalili, Masnawi, Mevlana

KISALTMALAR

A	: Ankara Milli Kütüphane, nr. 2495'de kayıtlı nüsha
age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
a	: Varağın "a" yüzü
as	: Aleyhisselam
b.	: Bin (oğlu)
b	: Varağın "b" yüzü
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
d.	: Doğum tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCF	: Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
S	: İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü Nr. 2787'de kayıtlı nüsha
F	: İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü Nr. 5363'de kayıtlı nüsha
Haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicrî şemsî
hk.	: Hicrî kamerî
Ktp.	: Kütüphane (si)
Nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
P	: İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, nr. 635'de kayıtlı nüsha
s.	: Sayfa
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ü.	: Üniversite (si)
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YLT	: Yüksek Lisans Tezi

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Kısa sesliler : َ : a, e; ِ : i, i; ُ : u, ü, o, ö

Uzun sesliler : َ : ā, ِ : ī, ُ : ū

Sessizler:

ء : ' (ayn)	ص : Ş, ş
ب : B, b	ض : Ž, ž
پ : P, p	ط : T, t
ت : T, t	ظ : Z, z
ث : S, s	ع : ' (ayn)
ج : C, c	غ : Ğ, ğ
چ : Ç, ç	ف : F, f
ح : H, h	ق : K, k
خ : Ĥ, ĥ	ك : K, k
د : D, d	گ : G, g
ذ : Z, z	ل : L, l
ر : R, r	م : M, m
ز : Z, z	ن : N, n
ژ : J, j	و : V, v
س : S, s	ه : H, h
ش : Ş, ş	ی : Y, y

GİRİŞ

Mesnevî, sözlükte ikili, iki kat, ikişer ikişer anlamlarına gelmektedir. Terimde ise her beyti kendi arasında kafiyeli, aynı vezinde, farklı kafiyede olan şiidir¹. Mesnevîler Farsça edebiyatta yaygın olarak kullanılmıştır. Mesnevîler genellikle dînî, tasavvufî, destanî, menkîbevî, târihî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılması, çeşitli aşk hikâyelerinin nazma çekilmesi, şairlerin yaşadıklarının dile getirilmesi konularında kullanılmışlardır². Anadolu şairleri tasavvufî mesnevîlerde Senâî'nin, Ferîduddîn-i 'Attâr'ın, Nizâmî-i Gencevî'nin, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin, Mollâ Câmî'nin mesnevîlerinden ve özellikle tasavvuf edebiyatının en önemli şahsiyeti olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinden ilham almışlardır³.

Türk edebiyatında, çok önemli mesnevî örnekleri verilmiştir. Mesnevîler Türk edebiyatına Farsça edebiyattan girdiği için, Türk edebiyatındaki mesnevîler büyük ölçüde Farsça edebiyattan örnek alınarak yazılmışlardır. Türk edebiyatındaki mesnevînin Farsça edebiyatındaki mesnevîyle benzer yönleri bulunduğu gibi farklı yönleri de bulunmaktadır. Mevlid, mi'râciyye ve hilye gibi dînî mesnevî türleri sadece Türk edebiyatına özgüdür⁴. Eldeki bilgilere göre Türk edebiyatında mesnevî olarak yazılmış ilk eser, Yûsuf Hâs Hâcib'in (ö. 1077) Kutadgu Bilig adlı eseridir. Türkçe mesnevîlerde başlıklar genellikle Farsça'dır. Dînî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılmış bazı mesnevîlerde Arapça başlıklara da rastlanmaktadır⁵.

XV. yüzyılda yaşadığı bilinen Hâlîlî adlı şaire ait olan Tuḥfetu'l-Uşşâk, mesnevî türünün bir örneği olup 775 beyitten meydana gelen tasavvufî bir eserdir. Bu mesnevî remel bahrinin fâ'ilâtun/fâ'ilâtun/fâ'ilun vezinde yazılmıştır. Bu vezne, mesnevî vezni de denilmektedir. Eserde, bir mürşide biat ederek tasavvuf ilminin konusu olan zikir, fikir, ihlas, muhabbet ve benzeri şeyleri yaşayıp tatbik etmek ve o

¹ Veyis Değirmençay, Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî, s. 29.

² Mustafa Çiçekler, "Mesnevî", DİA, XXIX, s. 320.

³ İsmail Ünver, "Mesnevî (Türk Edebiyatı)" DİA, XXIX, s. 322.

⁴ Ünver, İsmail, agm, s. 323.

⁵ Mustafa Çiçekler, agm, s. 320.

mürşidin eğitimine tabi olmak anlamına gelen sulûktan, sulûkun şartlarından ve mertebelerinden, 'Atvar-ı Seb'a⁶'dan, kâmil insandan, iman ehlerinden, kıyametin türlerinden ve Allah'ın varlığından bahsedilmektedir.

---

⁶ Kelime olarak "yedi tavrı" anlamına gelen aţvâr-ı seb'a, bir tasavvuf terimi olarak nefsin; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmileden ibaret yedi tavrı anlamında kullanılmaktadır.

I. BÖLÜM

1. HĀLĪLĪ

1.1. Hayatı

HĀlĪlĪ hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Türk klasik şiirinin en önemli kaynaklarından olan tezkirelerde adı geçen, HĀlĪlĪ mahlaslı dört şair bulunmaktadır.⁷ Bunların dışında HĀlĪlĪ-yi Mar‘aşı⁸ adında bir şair daha tespit edilmiştir. Bizim üzerinde çalıştığımız Tuḥfetu'l-‘Uşşâk adlı eserde, şair hiç bir şekilde yer ve isim bilgisi vermemektedir. Eserin kendisinde hiçbir bilgi bulunmadığı için, eserin gerçekte hangi HĀlĪlĪ'ye ait olduğu tespit edilememiştir. Ancak sadece Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn ‘an Esâmi'l-kutubi ve'l-funûn* adlı eserinde, Tuḥfetu'l-‘Uşşâk hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"تحفة العشاق: فارسی منظوم للخليلي المولوي، اولها بشنو ای جوینده راه خدا. الخ.، شرع فیها
باشارة معنویة فی طریق التصوف فرغ منها سنة ٩٨٠هـ."

Şair birçok zaman HĀlĪlĪ-yi Āmidî ile karıştırılmıştır. Bunun nedeni ise aynı dönemde yaşamış olmalarıdır. Ancak *Keşfu'z-Zunûn*'da diğer HĀlĪlĪ-yi Āmidî'nin Diyarbakırlı olduğu gibi detaylı bilgiler de yer almaktadır¹⁰. Bu nedenle Tuḥfetu'l-‘Uşşâk şairi olan HĀlĪlĪ'nin farklı bir şair olduğu kanısına varılmıştır.

⁷ Haluk İpekten, Mustafa İsen vd., Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, s. 175-176

⁸ Lütfi Alıcı, Gülcan Alıcı, Ravzatü'l-İman Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım, s. 15.

⁹ Tuḥfetu'l-‘Uşşâk, Mevlevî HĀlĪlĪ'nin Farsça manzum eseridir. Başı: "Dinle ey Allah yolunu arayan" diye başlar. Eserde tasavvuf yolundaki mânevi işaretleri açıklamıştır. 880/1475-1476 yılında tamamlanmıştır.

¹⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn ‘an Esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, C. II, s. 1256.

1.2. H̄alīlī Mahlaşlı Diğer Şairler

1.2.1. H̄alīlī-yi Āmidī

Bazı kaynaklarda bu şairin adı H̄alīlī-yi Mevlevī¹¹ ve Mevlânâ H̄alīlī¹² olarak geçmektedir. Şair hakkında verilen bilgilerin şairin hayatını yeterince aydınlatmadığı görülmektedir. H̄alīlī hakkında bilgi bulunan birçok kaynakta şairin Diyarbakırlı olduğu zikredilmiştir¹³. Şairin doğum tarihi 810/1410 olarak tahmin edilmektedir¹⁴. Osmanlı sultanlarından Fatih Sultan Mehmed (ö. 1481) dönemi şairi olduğu bilinmektedir. Firkatnâme adlı eserinde söylediği aşağıdaki beyitlerinden ilim tahsil etmek ve kendisini olgunlaştırmak amacıyla İran'a gitmiş olduğunu anlamak mümkündür;

‘Acem mülkindeyidüm ‘ilme meşğül

Oğurdum gâh fiğh u gâh ma‘kûl

Yerim gâh medrese gâh câmi‘ idi

Dilümde nūr-i kudret lâmi‘ idi

Dün ü gün ‘ilm oğumak pîşem idi

‘Amel kılmak mudâm endişem idi

Anuñla bile okurdum ‘ulūmi

Gehī ma‘kûlū geh ‘ilm-i nucūmi¹⁵

Veyis Değirmençay'ın *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri* kitabında DTCF Kütüphanesi, Mustafa Con A koleksiyonu, nr. 401/VI'da kayıtlı *Heft Vādī* adlı bir eseri olduğu zikredilmişse de¹⁶, bu müstakil bir eser değil, Tuḥfetu'l-‘Uşşâk'ın bir bölümüdür¹⁷. DTCF Kütüphanesine sehven farklı bir eser olarak kaydedilmiş olduğu düşünülmektedir.

¹¹ Abdulbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, C. II, s. 260.

¹² Sehi Bey, Heşt Bihişt, Haz. Günay Kut, s. 125.

¹³ Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Haz. Aysun Sungurhan-Eyðurhan, s. 283; Mustafa İsen, Mustafa Özkan, "Halîlî", DİA, XV, s. 329; Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 303-304; Ali Emîrî, Tezkire-i Şuarâ-i Āmid, C. I, s. 277.

¹⁴ Ali Emîrî, Tezkire-i Şuarâ-i Āmid, C. I, s. 277.

¹⁵ Orhan Kemal Tavukçu, Halîlî, Firkat-nâme, İnceleme-Metin (YLT), s. 10.

¹⁶ Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 303.

¹⁷ H̄alīlī, Tuḥfetu'l-‘Uşşâk, 347-430. beyit.

1.2.2. Hālîlî-yi Mar' aşî

Hālîlî-yi Āmidî ile aynı dönemde yaşamış olmasından ve aynı mahlası kullanmalarından dolayı sıkça karıştırılmışlar ve eserleri de birbirlerine isnad edilmiştir. Şair adından da anlaşıldığı üzere Maraşlıdır. Şairin künyesi "Hālîlî b. Yūsuf b. Hāyreddīn b. Hāṭīb Mar' aşî"dir¹⁸. Doğum, ölüm tarihi ve yaşadığı yer de kesin olarak bilinmemektedir. Buna rağmen ailesinin Amasya'da yaşaması ve eserlerinin birçok nüshasının Samsun, Trabzon ve Çorum kütüphanelerinde bulunması, şairin söz konusu bölgede yaşamış olması ihtimalini güçlendirmektedir¹⁹.

1.2.3. Hālîlî

Kazvinlidir. Ticaret için Anadolu'ya gelmiş ve Halep'e yerleşmiştir. Tezkire sahibi Ahdî ile çağdaştır. Muammalarıyla ünlüdür²⁰.

1.2.4. Hālîlî

Horasanlı'dır. Asıl adı İbrahim'dir²¹. Bu şair hakkında bilgi bulunamamıştır.

1.2.5. Hālîl-i Zerd

Bursa'da doğmuştur. Zayıf ve sarışın biri olduğundan Hālîl-i Zerd diye tanınmıştır. Zamanının ileri gelenlerine nedimlik yaparak geçimini sağlamıştır. Uzun bir süre Mekke'de yaşamış ve orada ölmüştür. Bursa ile ilgili şehrengizi vardır²².

---

¹⁸ Lütfi Alıcı, Hālîlî-i Mar' aşî Divançe ve Etvar-ı Seb'a, s. 20.

¹⁹ Lütfi Alıcı, age, s. 21.

²⁰ Veyis Değirmençay, Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri, s. 304.

²¹ Haluk İpekten, Mustafa İsen vd., Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, s. 176.

²² Haluk İpekten, Mustafa İsen vd., age, s. 175.

II. BÖLÜM

2. HÂLİLİNİN TUHFETÜ'L-⁶ UŞŞÂK ADLI ESERİ

2.1. Ḥalīlī'nin Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq'ının Yazılma Sebebi

Ḥalīlī'nin eserini tasavvuf yoluna giren kimseleri ve diğer insanları dīnî, ahlâkî ve tasavvufî konularda bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla yazdığını söylemek mümkündür. Ḥalīlī bu eseri yazma sebebi olarak, bir gece rüyasında Hazret-i Mevlânâ'yı görmesini ve kendisinin Ḥalīlī'den yadigâr kalması için dīnî hakikatleri anlatan manzum bir eser yazmasını istediğini söyler. Ḥalīlī eseri yazma sebebini Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq'ın son bölümünde aşağıdaki beyitlerle anlatmıştır:

"در شیئی از پیرِ مولانای روم شد اشارت بنده را اندر منام"²³

Bir gece Pir Mevlânâ Rûmî'den, bana rüyamda bir işaret geldi.

"کای خلیلی دولتِ باقی طلب زان که این فانی نباشد بر دوام"²⁴

Ey Halīlī baki olan devleti iste, çünkü dünya devamlı değildir.

"طالبِ حق باش غیر حق مجو تا شوی در زمرهٔ اهلِ کرام"²⁵

Hakk'ı iste Hak'tan başkasını arama, sonunda yüce kişilerin zümresinden olasın.

"از حقایقِ نسخه‌ای منظوم ساز تیغِ طبعت را برون آر از نیام"²⁶

Hakikatleri anlatan manzum bir nüsha yaz, mizacının kılıcını kınından çıkar.

"تا که بعد از تو بماند یادگار در میانِ اهلِ مشربِ خاص و عام"²⁷

Senden sonra kalsın yâdigâr olarak, özel kişiler ve halk arasında.

²³ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq, 760. beyit.

²⁴ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq, 761. beyit.

²⁵ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq, 762. beyit.

²⁶ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq, 763. beyit.

²⁷ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāq, 764. beyit.

2.2. **Ḥalīlī'nin Tuḥfetu'l-ʿUṣṣāq'ı Hazırlanırken Karşılaştırılan Nüshaların Tavsifleri**

Ḥalīlī'nin Tuḥfetu'l-ʿUṣṣāq'ı üzerinde çalışırken eserin yurt içi ve yurt dışında bulunan çeşitli kütüphanelere ait nüshalar taranmış, internet sayfaları üzerinde çeşitli araştırmalar yapılarak dünyanın herhangi bir kütüphanesinde başka bir nüshasının olup olmadığı araştırılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda eserin on nüshasına ulaşılmıştır. Bu nüshaların bulunduğu kütüphaneler ve kayıt numaraları aşağıdaki gibidir:

- 1-İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Nr. 635.
- 2-Ankara Milli Kütüphane, Nr. 2495.
- 3-İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 5363.
- 4-İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 2787.
- 5-İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, Nr. 368.
- 6-Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Farsi Bölümü, Nr. 640.
- 7-Konya Mevlânâ Müzesi, Nr. 2138.
- 8-Ankara Üniversitesi, DTCF Kütüphanesi, Mustafa Con A, 401/X.
- 9-Ankara Üniversitesi, DTCF Kütüphanesi, İsmail Saib I, 5031.
- 10-Ankara Üniversitesi, DTCF Kütüphanesi, İsmail Saib I, 923.

Nüsha sayısının çok olması ve bulunan nüshaların noksan olması sebebiyle, eserin ana metni ortaya çıkarılırken diğerlerine göre beyit sayısı fazla olan dört nüshadan istifade edilmiştir. Eserin metni ortaya çıkarılırken yararlanılan nüshaların özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

2.2.1. **İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Nr. 635**

Esas nüsha olarak kabul ettiğimiz bu nüsha, tam bez kaplı bir mecmuanın 181b-206a varakları arasında bulunmaktadır. Yazı çeşidi ta'liktir ve kenarı kırmızı cetvellidir. Eser içinde bulunan sözbaşlıkları da kırmızı ile yazılmıştır. Her sayfada 16 satır, her satırda bir beyit yazılmıştır. Eser Tuḥfetu'l-ʿUṣṣāq'ın noksan olmayan bir nüshasıdır. Eserin sonunda istinsah tarihi ve müstensih bilgisi bulunmamaktadır ancak mecmuanın 143a varağında 1022/1613-1614 tarihi mevcuttur.

Başı (181b):

گوش کن این نکته باریک را   روشنائی ده دل تاریک را
چون ندارد دید حق این چشم گل   بر گشا حق را بین با چشم دل

Sonu (206a):

تا بود دریا نباشد موج کم   تازه و تر می شود هر دم به دم
چون ندارد این را عدّ و حد   بس بود گفتن ز ارباب خرد

2.2.2. Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 2495

Zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içerisinde. 180x90 - 140x56 mm ebatlarında, sözbaşları ve cetvelleri kırmızı, yaprakları rutubet lekeli. Bir mecmua içerisinde 29b-49a varakları arasında yer almaktadır. Yazı çeşidi nestaliktir ama müstensihinin el yazısı çok karmaşıktır. Her sayfasında 21 satır her satırında bir beyit yazılmıştır. Bazı kısımları zorlukla okunabilmektedir. Eserin sonunda 5 Cemadiye'l-Ahire 1062/14 Mayıs 1652 istinsah tarihi olarak düşülmüştür. Müstensih kaydı bulunmamaktadır. Bazı sayfaları iki kere kaydedilmiştir. Bu nedenle diğer nüshalara göre yaprak sayısı fazladır.

Başı (29b):

تحفة العشاق خلیلی
بسم الله الرحمن الرحيم
بشنو ای جوینده راه خدا   گر تو جویای خدایی با خود آ

Sonu (49a):

قد تم فی اليوم الخامس من شهر جمادى الآخرة
المعدوده ... سنه ١٠٦٢
و الحمد لله تعالى وحده

2.2.3. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 5363

Sırtı bez, yüzü ebru kâğıt kaplı şekildedir. Yazı çeşidi olarak ta'lik kullanılmıştır. Bir mecmua içerisinde 109b-124a varakları arasında bulunmaktadır. Her sayfasında 15 satır, her satırda bir beyit yazılmıştır. Bazı sayfalarının kaybolmuş olabileceği düşünülmektedir. Eserden bazı bölümleri içermemektedir. Bu nedenle noksan bir nüshadır. Sonunda istinsah tarihi bulunmamaktadır.

Başı (109b):

تحفة العشاق خليلی
بشنو ای جوینده راه خدا
گر تو جوای خدایی با خود آ
گوش کن این نکته باریک را
روشنایی ده دل تاریک را

Sonu (124a):

تا بود دریا نباشد موج کم
چون ندارد این سخن پایان حد
تازه و تر می شود هر دم به دم
بس بود گفتن ز ارباب خرد

2.2.4. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 2787

Kırmızı meşin gömme baskılı ciltte bulunmaktadır. Bir mecmua içinde 128b-156a varakları arasında bulunur. Her sayfada 13 beyit yazılmıştır. Yazı çeşidi ta'lik kırması olarak nitelendirilebilir. Sözbaşları kırmızı, cetvelsiz olarak yazılmıştır. Bazı yerleri rutubet lekeli. Bazı üç noktalı harflerin tek nokta ile yazıldığı görülmektedir.

Başı (128b):

تحفة العشاق تألیف خليلی المولوی
بسم الله الرحمن الرحيم
بشنو ای جوینده راه خدا
گر تو جوای خدایی با خدا

Sonu (156a):

چون ندارد این سخن پایان حد
تمت کتاب خليلی رحمة الله
بس بود گفتن ز ارباب خرد

2.3. Tuḥfetu'l-'Uşşâk'ın Dil ve Üslup Özellikleri

Ḥalîlî'nin Tuḥfetu'l-'Uşşâk'ının tamamı Farsça'dır. Şair, bazı beyitlerde Arapça kelime ve terkipler kullanmıştır. Buna rağmen onun şiirleri sade ve akıcıdır. Bu mesnevîde şair tarikattaki mertebelerden ve şartlardan bahsettiği için anlaşılır olmasını tercih etmiştir. Çünkü kitabı seyr-i sulûk'a başlayan müritler için bir yol gösterici niteliğinde yazmıştır. Eserde, bazı yerlerde anlaşılması güç beyitler olsa da, genel olarak ağır bir üsluptan kaçınıldığı görülmektedir. Eserde görülen dil özelliklerine Mevlânâ'nın Mesnevîsinde de rastlanmaktadır. Eserin dil özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

1- Emir kipinin ۛ'siz kullanılması.

"لاف بی معنی ندارد اعتبار رو مزن بیهوده لاف ای یارِ غار"²⁸

Anlamsız söze itibar edilmez; Ey mağara arkadaşı, sen boş konuşma!

"نفس را مغلوبِ روح خویش ساز خویشان را جهد کن درویش ساز"²⁹
Nefsini ruhunla mağlup et, kendini derviş yapmaya çabala.

"با خزوع و با خشوع و با نیاز³⁰ خلق خفته تو به حق می کن نماز"

2- Emir kipinin önüne می getirilmesi

Alçak gönüllülük, huşû ve yakarış ile insanlar uyurken sen Hak için namaz kıl.

"چون پیمبر بود یزدانش ستود فکر می کن جستنِ حضرش چه بود"³¹

²⁸ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 726. beyit.

²⁹ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 133. beyit.

³⁰ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 133. beyit.

³¹ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 557. beyit.

Peygamber olduğu için, yaratıcısı övdü. Bir düşün; Hızır'ı araması nasıldı.

3- Geçmiş zamanda شدن yerine گشتن ve آمدن fiillerinin kullanılması.

"آن که عاشق گشت ای جانِ پدر نیست او را ذره‌ای پروای سر³²"

Her kim âşık olursa, ey babasının canı; Başını vermekten zerre kadar korkusu yoktur.

"اندر اینجا کامل آمد آدمی هم در اینجا آدمی شد آن دمی³³"

İnsan bu makamda tamamlanır, hem de bu makamda insan olur.

4- Başında می bulunan şimdiki ve geniş zamanda, olumsuzluk edatı نه, 'nin bazen می'nin önüne değil, asıl fiilin önüne gelmesi.

"آن یکی بر روح خود گوید خدا می نگنجد در زمین و در سما³⁴"

Bir diğeri kendi ruhuna Allah der, yere göğe sığamaz hale gelir.

"گوید اصلاً من ندانم خویش را می ندانم چیست از پس پیش را³⁵"

Ben kendimi hiç bilmiyorum, arkamda önümde ne vardır bilmem der.

5- Geçmiş zamanda çekimlenmiş fiillerin ب ile birlikte kullanılması.

"از حجابِ او جملگی بگذشته است با جَمَالُ اللهُ مشرف گشته است³⁶"

Onun bütün perdelerinden geçmiştir, Cemalullah ile şereflenmiştir.

"اندر این وادی همه گم گشته‌اند از وجود خویشان بگذشته‌اند³⁷"

Bu vadide herkes kaybolmuştur. Kendi varlıklarından geçmişlerdir.

³² Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâq, 367. beyit.

³³ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâq, 450. beyit.

³⁴ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâq, 266. beyit.

³⁵ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâq, 419. beyit.

³⁶ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâq, 611. beyit.

³⁷ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâq, 426. beyit.

6- Çekimli olması gereken fiiller mastar halinde kullanılması.

"چون كه اصلش بود دريا ای عزيز کی توان کردن ز اصل خود تمیز³⁸"

Onun aslı denizden olduğu için, ey aziz! O aslından nasıl ayrılabilir.

7- Edatların birlikte kullanılması.

"از وجودِ خاصِ نوری عام کرد جوهرِ اول مر او را نام کرد³⁹"

Seçkin bir varlıktan umumî bir nur yarattı, ona İlk Cevher adını verdi.

2.4. Tuḥfetu'l-'Uşşâk'ta Geçen Ayetler ve Hadisler

Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk'ta yararlandığı ayet ve hadisleri vezne uydurmak için değiştirmiş veya sadece bir bölümünü alarak kullanmıştır. Aşağıda metin içerisinde, değiştirerek kullandığı veya bir bölümünü aldığı ayet ve hadislerin listeleri verilmiştir. Ayrıca bu ibareler hakkında metin içerisinde de dipnotlarda bilgi verilmiştir.

2.4.1. Ayetler

1- "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ"⁴⁰

"De ki: O, Allah birdir."

2- "يَسْئَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ"⁴¹

"Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır."

2.4.2. Hadisler

1- "إن الله تعالى قال : من عادى لي ولياً فقد آذنته بالحرب ، وما تقرب إلي عبدي بشيء أحب إلي مما افترضته عليه ولا يزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه ، فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به ، وبصره الذي يبصر فيه ، ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها ، ولئن سألني لأعطينه ، ولئن استعاذني لأعيذنه"

³⁸ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 426. beyit.

³⁹ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 19. beyit.

⁴⁰ Kurân-ı Kerim, İhlas, 112/1.

⁴¹ Kuran-ı Kerim, Rahman, 55/29.

“Allah Teâla Hazretleri şöyle buyurdu: "Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifaye) şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşımaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim: O ölümlü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.”

"2- مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ"

“Nefsini bilen Rabbini bilir.”

"3- إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ إِبْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ"

“Muhakkak ki şeytan âdemoğlunun kan damarlarında dolaşır.”

"4- كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيّاً فَأَخْبَيْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَكِي اعْرِفْ"

“Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim.”

"5- مَنْ عَرَفَ اللَّهَ بِالذَّاتِ كُلِّ لِسَانِهِ وَمَنْ عَرَفَ اللَّهَ بِالصِّفَاتِ طَالَ لِسَانُهُ"

“Kim Allah’ı zâtıyla tanırsa dili kısaldır ve kim Allah’ı sıfatlarıyla tanırsa dili uzar.”

"6- كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا"

“Aşırı fakirlik, insanı küfre sürükler.”

"7- الْفَقْرُ فَخْرِي وَبِهِ أَفْتَحَرُ"

“Fakirliğim iftiharımdır ve onunla övünürüm.”

"8- مُوتُوا قَبْلَ أَنْ يَمُوتُوا"

“Ölmeden önce ölünüz.”

"9- إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ يَنْظُرُونَ بِنُورِ اللَّهِ"

“Mü'min Allah'ın nuru ile bakar.”

"10- لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْآفَلَكَ"

“Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.”

2.5. Metnin Oluşturulmasında ve Tercümenin Yapılmasında İzlenen Yöntem

Metnin oluşturulabilmesi için öncelikle çeşitli kütüphanelerin katalogları taranmış, kataloglarına ulaşamayan kütüphanelerde bulunan yazma eserler de internet aracılığı ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eserin birçok farklı nüshasına ulaşılmıştır.

Bu nüshalardan en kapsamlı ve tam olan İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü Nr. 635'te kayıtlı olan nüsha, esas nüsha olarak belirlenmiştir. Bazı yerlerde anlama ve vezne daha yakın olması bakımından diğer nüshaların esas alındığı olmuştur. Daha sonra diğer üç nüsha ile karşılaştırılarak, aralarındaki farklar dipnot olarak gösterilmiştir. Esas nüsha kabul edilen Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü nüshası "P" ile, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, 2787'de kayıtlı olan nüsha "S" ile, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 5363'te kayıtlı nüsha "F" ile, Ankara Milli Kütüphane nüshası, nr. 2787'de kayıtlı olan nüsha ise "A" ile gösterilmiştir.

Eserin tamamı Farsça olduğu için eserin Farsça metninde tüm dipnotlar da Farsça verilmiştir. Eserde tespit edilen ayet ve hadisler de dipnotlarda gösterilmiştir. Nüshaları okurken "بدید", "پسر", "چشم" gibi kelimelerde üç noktalı olması gereken harflerin, bazen tek nokta ile yazıldığı görülmüştür. Bunlar, eserin tam metni oluşturulurken, düzeltilerek yazılmıştır. Eserin yazma nüshasında "انتهاء" gibi sonu hemze ile biten kelimelerde tamlama "ء" yerine "ى" harfi ile gösterilmiştir⁴². Eserin tercümesi yapılırken de şairin kullandığı kelimeler değiştirilmemiş sade ve anlaşılır bir dille tercüme edilmeye çalışılmıştır.

2.6. Tuḥfetu'l-'Uşşâk Şairi Ḥalîlî'nin Etkilendiği Şahsiyetler

Şairin, eserini oluştururken bazı şahsiyetlerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Bu bölümde, Tuḥfetu'l-'Uşşâk şairi Ḥalîlî'nin etkinlendiği şairlerden bahsedilecektir.

---

⁴² Bkz.: Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 144. beyit.

2.6.1. Mevlānā Celāleddīn-i Rūmī-yi Belhī (ö. 672/1273)

İslam mütefekkeri ve mutasavvıf olan Mevlānā Celāleddīn-î Rūmī, tasavvufta Mevlevî yolunun öncüsüdür. Tuḥfetu'l-'Uşşâk şairi Ḥalīlī'nin, Mevlānā'dan etkilendiği, eseri incelendiğinde açıkça görülmektedir. Birçok yerde Mevlānā'dan iktibaslar yapmış, onun beyitlerine atflarda bulunmuş ve kendisinden övgü ile söz etmiştir. Aşağıdaki örneklerde bu benzerliklerden ve iktibaslardan bazılarını değinilmiştir.

Mevlānā:

"هر کسی کو دور ماند از اصلِ خویش باز جوید روزگارِ وصلِ خویش"⁴³

Aslından uzaklaşmış olan kimse, orada geçirmiş olduğu zamanı tekrar arar.

Ḥalīlī:

"جهد کن تا خود بدانی اصلِ خویش باز یابی روزگارِ وصلِ خویش"⁴⁴

Kendi aslını bilmek için çabala da; kavuşma günlerini tekrar bulasın

Mevlānā:

"چون بسی ابلیس آدم‌روی هست پس به هر دستی نشاید داد دست"⁴⁵

Birçok insan iblis suretli olduğu için; her ele el uzatmak yakışmaz.

Ḥalīlī:

"که بسا ابلیس آدم‌روی هست پس به هر دستی نشاید داد دست"⁴⁶

Birçok insan iblis suretli olduğu için; her ele el uzatmak yakışmaz.

Mevlānā:

"در نیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام"⁴⁷

Hiçbir ham, olgunun halinden anlayamaz, öyleyse söz kısa kesilmeli, vesselam.

⁴³ Mesnevî, I/4.

⁴⁴ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 15. beyit.

⁴⁵ Mesnevî, I, 316.

⁴⁶ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 193. beyit.

⁴⁷ Mesnevî, I/18.

Ḥalīlī:

"شد تمام این نظم بر آخر رسید پس سخن کوتاه باید والسلام⁴⁸"

Bu şiir burada bitti ve sona ulaştı, o halde sözü kısa tutmak gerekir, vesselam.

Mevlānā:

"مثنوی ما دگانِ وحدت است غیر واحد هر چه بینی آن بت است⁴⁹"

Mesnevîmiz vahdet dükkânıdır, vahdetten başka ne görürsen, o puttur.

Ḥalīlī:

"این همه کثرت ز وحدت ناشی است غیر واحد هر چه بینی لاشی است⁵⁰"

Bütün çokluklar vahdetten ortaya çıkar, birden başka ne görüyorsan değersizdir.

Mevlānā:

"چون نباشد عشق را پروای او او چو مرغی ماند بی پر وای او⁵¹"

Her kim aşk ile yanıp tutuşmamışsa; o, uçmayan, kanatsız kuş gibidir, vay haline.

Ḥalīlī:

"با لطیفان کی شود پروای او همچو مرغی مانده بی پر وای او⁵²"

Güzeller ile nasıl olsun onun hali, kanatsız bir kuş gibi kaldı, vay onun haline.

Mevlānā:

"چون خدا خواهد که پوشد عیبِ کس کم زند در عیبِ معیوبان نفس⁵³"

Allah birinin aybını örteceği zaman, kusurluların aybına az bakar.

Ḥalīlī:

"عیب خود را بین مبین تو عیبِ کس رو مزین در عیبِ معیوبان نفس⁵⁴"

Kendi ayıplarını gör, kimsenin aybını arama, sakın kusurluların bir an dönüp bakma.

⁴⁸ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 771. beyit.

⁴⁹ Mesnevî, VI/1528.

⁵⁰ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 71. beyit.

⁵¹ Mesnevî, I/31.

⁵² Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 124. beyit.

⁵³ Mesnevî, I/816.

⁵⁴ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 132. beyit.

Mevlānā:

"پنبهٔ وسواس بیرون کن ز گوش تا به گوشت آید از گردون خروش"⁵⁵

Kulağından vesveseler pamuğunu çıkar ki; kâinatın seslerini duyasın.

Ḥalīlī:

"پندار بیرون کن ز گوش از شرابِ عشقِ حق جامی بنوش"⁵⁶

Zan pamuğunu kulağından çıkar, Hak aşkının şarabından bir kadeh iç.

2.6.2. Ferīduddīn Ebūḥāmid Muḥammed ‘Aṭṭār -ı Nīşābūrī (ö. 672/1273)

Ferīduddin-i ‘Attār ya da tam adıyla Ebū Ḥāmid Ferīduddīn Muḥammed bin Ebī Bekr İbrāhīm-i Nīşābūrī, Horasan'ın en önemli dört şehrinden biri olan Nişabur'da 1136 yılında doğmuş 1221 yılında vefat etmiş ünlü bir şair ve mutasavvıftır. Tuḥfetu'l-‘Uşşâk şairi Ḥalīlī, ‘Aṭṭār'ın da etkisinde kalmıştır. Özellikle ‘Aṭṭār'ın Mantıku't-Ṭayr adlı eserinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Bazen de ‘Aṭṭār'ın mısra ve beyitlerinden iktibas yapmıştır. Aşağıdaki örneklerde bu benzerliklerden ve iktibaslardan bazıları gösterilmiştir.

‘Aṭṭār:

"آتشی باشد فسرده مردِ این یا یخی بس سوخته از دردِ این"⁵⁷

Bu adam sönmüş bir ateş gibidir, ya da bu deritten iyice yanmış bir buz gibidir.

Ḥalīlī:

"آتشی باشد فسرده همچو آب یا یخی جوشیده اندر آفتاب"⁵⁸

Su gibi sönmüş bir ateş gibidir, ya da güneşte kaynamış bir buz.

⁵⁵ Mesnevî, I/816.

⁵⁶ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-‘Uşşâk, 135. beyit.

⁵⁷ Mantıku't-Ṭayr, 3831. beyit.

⁵⁸ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-‘Uşşâk, 415. beyit.

‘Atfâr:

"عاشقم اما ندانم بر کیم نه مسلمانم نه کافر پس چیم"⁵⁹

Aşığım ama kime olduğumu bilmiyorum, ne müslümanım ne de kâfir öyleyse neyim?

Halîlî:

"عاشقم زارم نمی دانم چیم دلبر من کیست عاشق بر کیم"⁶⁰

Aşığım ağlıyorum ama neyim bilmiyorum, kim benim sevgilim, ben kime aşığım?

2.7. Halîlî'nin Tuhfetu'l-'Uşşâk'ın Muhtevası ve Eserde İşlenen Konular

Halîlî, bu mesnevîsinde, tasavvufi konulara yer vermiştir. İnsanların tasavvufi konuları anlaması ve tasavvufa dair bilgi edinmesi açısından önemli bir eserdir çünkü kitapta tasavvufun prensipleri, özellikleri, kavramları açıklanmıştır. Bunların yanı sıra namaz, oruç gibi islam dininin en temel esaslarından da bahsetmiştir. Eserin ilk beyitlerine بَشْنُو öğüdüyle başladıktan sonra, Allah yolunu arayanlara buna nasıl ulaşacaklarını anlatır. Ardından در بیانِ سببِ اجادِ جوهرِ اول başlıklı bölümde ilk yaratılıştan ve ruhların yaratılış sırasını anlatır. Daha sonra در بیانِ مراتبِ عالمِ ارواح ve در بیانِ مراتبِ عالمِ اجسام başlıkları altında ruhlar ve cisimler âlemlerinden, bunların mertebelerinden ve mahiyetinden bahseder. Ardından در خلاصهٔ سخنِ مشنوی başlığı altında insanın dünyaya gönderiliş sebebini kısaca özetler. Bundan sonra در تمثیلِ انسان başlığı altında insanın sudan yaratıldığını anlatır. Bundan sonra در اثباتِ وحدانیتِ Allah'ın varlığından ve birliğinden bahseder. Sonra در سؤَالَ ve در جَوَابِ başlıklı bölümlerde namaz, oruç, zekât, hac gibi dînî vecibeler hakkında sorular sorar ve bu sorduğu soruları açıklayarak cevaplar. Daha sonra در بیانِ نصیحت başlıklı bölümde insanlara faydalı öğütler verir. Bundan sonra

⁵⁹ Mantıku't-Tayr, 3838. beyit.

⁶⁰ Halîlî, Tuhfetu'l-'Uşşâk, 420. beyit.

پیر کامل و طلبِ او başlıklı bölümde kâmil bir pîrin mahiyetinden ve ona intisab etmenin öneminden bahseder. در بیان پیر ناقص bölümünde ise dîni kullanarak insanları aldatan, noksan pîr olarak adlandırdığı kimselerden söz eder. Daha sonra bu anlattıklarını مثنوی در خلاصه سخن başlığı altında kısaca özetler. Bu bölümde ayrıca tarikata girmenin şartları olduğunu belirtir. Bundan sonra gelen on başlık altında tarikata girmenin şartlarından bahseder. Bunlar; temizlik, uzlete çekilmek, az konuşmak, oruç tutmak, Hakk'ı zikretmek, tevekkül etmek, şeytandan uzak durmak, rabîta-i kalp, az uyumak ve az yemek yemektir. Bundan sonra هفت ذکر و هفت سیر başlıklı bölümde tarikata girdikten sonra yapılması gereken zikirlerden ve Kelime olarak "yedi tavır" anlamına gelen atvâr-ı seb'â, bir tasavvuf terimi olarak nefsin; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmileden ibaret yedi tavrının her birini bir başlık altında anlatmıştır.

Bundan sonra zikir çekenlerin derecelerinden bahsettiği مراتبِ ذاکران bölümü gelmektedir. Bunları dört kısımda anlatmıştır. Bundan sonra در بیان هفت وادی başlığı altında tasavvuf yoluna giren salıkların geçmesi gereken yedi vadiyi ayrı ayrı başlıklar altında anlatmıştır. Daha sonra در بیان انسان کامل başlığı altında kâmil insanın nasıl olması gerektiğini ve bunun türlerini anlatmıştır. Ardından iman ehlinin türlerini در بیان اهل تقلید و اهل استدلال و اهل کشف başlıklı bölümde anlatmıştır. Bundan sonra در بیان اقسام توحید adlı bölümde tevhidin ve tevhid ehlinin türlerini açıklamıştır.

Son bölümde ise در بیان انواع قیامت başlığı altında kıyametten ve kıyametin türlerinden söz etmiştir. En son bölümde ise در بیان سببِ نظم و اسم کتاب başlığı altında eserin telif sebebi ve isminin neden Tuḥfetu'l-'Uşşâk seçildiği anlatılmıştır. Ḥalîlî'nin bu eserinde işlediği önemli konuları beş ana başlık altında toplamak mümkündür.

2.7.1. Vahdet İnanıcı

Eserin içeriğinden şairin insanları vahdete yani Allah'tan başka bir ilah olmadığına davet ettiği ve buna çok önem verdiği aşağıda verilen örnek beyitlerden de anlaşılmaktadır.

"از کدورت چون که دل صافی شود   دُرِّ وحدت اندر او وافی شود"⁶¹

Tüm sıkıntılardan kurtulunca, onun içinde vahdet incisi ortaya çıkar.

"این همه کثرت ز وحدت ناشی است   غیرِ واحد هر چه بینی لا شی است"⁶²

Bütün çokluklar vahdetten ortaya çıkar, birden başka ne görüyorsan değersizdir.

"منزلِ انسانِ کاملِ این بود   نورِ وحدتِ اندرِ این لامع شود"⁶³

Kâmil insanın makamı budur, vahdet nuru da burada parlar.

2.7.2. Aşk

Aşk konusu da bu mesnevîde işlenen konulardandır. Hâlîlî'ye göre gerçek aşk sadece Allah'a duyulan aşktır. Buna da ancak Allah aşkında boğulanlar ulaşabilir.

"عقل را با عشق هرگز کار نیست   عقل در راهِ خدا رهوار نیست"

Aklın aşk ile asla işi olmaz, akıl Allah yolunda iyi ilerleyemez.

"آن که عاشق گشت ای جانِ پدر   نیست او را ذره‌ای پروای سر"⁶⁴

Her kim âşık olursa, ey babasının cânı, başını vermekten zerre kadar korkusu yoktur.

⁶¹ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 360. beyit.

⁶² Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 71. beyit.

⁶³ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 309. beyit.

⁶⁴ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 367. beyit.

2.7.3. Bir Müritte Olması Gereken Özellikler

Eser incelendiğinde bu konunun, eserin ana temasını oluşturduğu görülmektedir. Hâlîlî eserinde seyr-i sulûka başlayan bir müridin nasıl olması, onun bu yolda karşılaşabileceği zorlukları ve bu zorlukların üstesinden nasıl gelmesi gerektiğini aşağıda örnek verilen beyitlerde de görüleceği gibi anlatmıştır.

"صوفی ای ناید به تاج خرقة راست هر که صوفی شد به خرقة بر نخواست⁶⁵"
Sûfiye taç ve hırka doğru gelmez, sufi olan kimse hırka istemez.

"صوفی ای نبود مرقع دوختن صوفی ای را دل بیاید سوختن⁶⁶"
Sûflilik murakka dikmek değildir, sûfinin gönlünün yanması gerekir.

2.7.4. Kötü Huylardan Uzak Durmanın Gereği

Güzel ahlaklı olma konusu bu mesnevîde işlenmiş olan diğer konulardan biridir. Eserde çokça öğüt içeren beyitler bulunmaktadır. Şair namaz, oruç gibi İslam dininin temel esaslarında da öğütler vermiştir.

"بنده حق باش تن پرور مشو در میان جاهلان سرور مشو⁶⁷"
Allah'a kul ol, can düşkünü olma, cahiller içinde sen önder olma!

"عیب خود را بین مبین تو عیب کس رو مزن در عیب معیوبان نفس⁶⁸"
Kendi ayıplarını gör, kimsenin aybını arama, ayıpların aybına yüz çevirip bakma.

"نفس را مغلوب روح خویش ساز خویشتن را جهد کن درویش ساز⁶⁹"
Nefsini ruhunla mağlup et, kendini derviş yapmaya çabala.

⁶⁵ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 158. beyit.

⁶⁶ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 159. beyit.

⁶⁷ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 128. beyit.

⁶⁸ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 132. beyit.

⁶⁹ Hâlîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 133. beyit.

2.7.5. Kamil İnsan Olmanın Şartları

Tasavvufta insan-ı kâmil olarak da anlandırılan herşeyiyle mükemmel bir insanın, nasıl olması gerektiği, bunun için neler yapması ve neler yapmaması gerektiği Tuḥfetu'l-'Uşşâk'ta işlenen konulardandır. Aşağıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere şair, kitabında kâmil insan olma yolunda ilerleyenlere öğütler vermiştir.

"آن بود انسانِ کامل ای پسر چار چیزی باشد او را معتبر"⁷⁰

Kamil insan şudur, ey oğul; onun için dört şey saygındır.

"قول و فعل و خُلقِ نیک آید از او هم معارف جمع باشد اندر او"⁷¹

Sözleri, yaptıkları ve ahlakı güzeldir onun, maarif(bilgi ve kültür) de onda toplanmıştır.

"قلب مؤمن می شود عرش مجید هم در اینجا می شود کامل مرید"⁷²

Müminin kalbi arş-ı mecide⁷³ yükselir, mürit burada kemâle ulaşır.

2.8. Tuḥfetu'l-'Uşşâk'ta Adı Geçen Peygamberler, Dînî ve Sûfi Şahsiyetler

Eser incelendiğinde, sıklıkla son peygamber Hazreti Muhammed (sav)'den ve Kur'an-ı Kerim'de Ūlu'l-'Azim(azim sahipleri)⁷⁴ olarak geçen, büyük peygamberlerden bahsedilmiş olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı büyük mutasavvıflardan da söz edilmiştir. Eserde geçen bazı önemli şahsiyetleri şu şekilde iki başlık altında sıralamak mümkündür:

⁷⁰ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 472. beyit.

⁷¹ Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 473. beyit.

⁷² Ḥalîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 308. beyit.

⁷³ Arş-ı Mecid; en yüce gök, dokuzuncu kat gök; Nimet Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, s. 70.

⁷⁴ Ahzab Suresi, 33/7; Hani biz peygamberlerden senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahidlerini almıştık.

2.8.1. Peygamberler

2.8.1.1. Hazret-i Muhammed (sav)

Ḥalīlī eserinin büyük bir bölümünde Hazret-i Muhammed (sav)'in ismini dile getirmiş ve Hadis-i Şeriflerden de istifade etmiştir. Eserin ilk bölümlerinde tamamen Hazret-i Muhammed'in yaratılışından bahseder.

"صد هزاران جان به غم تاراج شد تا محمد صاحبِ معراج شد⁷⁵"

Yüzbinlerce can üzüntüyle yağmalandı; sonunda Hazret-i Muhammed miraca çıktı.

"در رهش شرع محمد کن مدام تا حقیقت رو نماید والسلام⁷⁶"

Onun yolunda Muhammed şeriatını devamlı kıl, böylece gerçek ortaya çıksın, vesselâm.

2.8.1.2. Hazret-i Mūsā (as)

Ūlu'l-'Azim'dan olan Hazret-i Mūsā'nın adı bir yerde geçmektedir. Ayrıca bir beyitte de kendisinin "Kelīmullāh" lakabı geçmiştir.

"زین سبب می جست موسی حضر را تا برد از وی نهفته سرها⁷⁷"

Bu sebeple Musa, Hızır'ı arıyordu, ondan gizli sırları almak için.

"صد هزاران طفل را کشتند زار تا کلیم الله را شد اعتبار⁷⁸"

Yüz binlerce çocuğu öldürdüler içler acısı bir şekilde, böylece Kelimullah saygınlık kazandı.

⁷⁵ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 400. beyit.

⁷⁶ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 126. beyit.

⁷⁷ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 556. beyit.

⁷⁸ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 398. beyit.

2.8.1.3. Hazret-i 'İsā (as)

Kur'an'da adı geçen bir başka peygamber olan Hazret-i 'İsā'nın adı Tuḥfetu'l-'Uṣṣāḳ'ta bir yerde geçmektedir.

"صد هزاران کس برون از راه شد نام عیسی تا که رُوحُ الله شد"⁷⁹
Hazret-i İsa'nın adı Ruhullah oluncaya kadar, Yüzbinlerce kişi yoldan çıktı.

2.8.2. Dînî Şahsiyetler

2.8.2.1. Mehdī (as)

Dünyanın son zamanlarında ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzüne hâkim kılacağına inanılır ve kendisine Şāhibu'z-Zamān da denmiştir⁸¹. Ḥalīlī eserinin son bölümünde Mehdī'ye işaret etmiştir.

"مظهرِ امرِ ولایت ای جوان خواهد آمد آخر ای صاحب زمان"⁸⁰
Ey genç! Velilik işinin mazharı olan, Zamanın Sahibi sonunda gelecektir.

2.8.2.2. Hızır

Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretildiği söylenen kişidir⁸². Eserde bir kaç kez adı geçmiştir.

"هم ورا هادی و مهدی گفته اند هم سلیمان حضر و عیسی گفته اند"⁸³
Ona hem Hâdi ve hem Mehdi demişlerdir, hem de Süleyman, İsa ve Hızır demişlerdir.

"زین سبب می جست موسی حضر را تا برد از وی نهفته سرها"⁸⁴
Bu sebeple Musa, Hızır'ı arıyordu, ondan gizli sırları almak için.

⁷⁹ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāḳ, 399. beyit.

⁸⁰ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāḳ, 740. beyit.

⁸¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mehdī", DİA, XXVIII, s. 369.

⁸² İlyas Çelebi, "Hızır", DİA, XVII, s. 406.

⁸³ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāḳ, 476. beyit.

⁸⁴ Ḥalīlī, Tuḥfetu'l-'Uṣṣāḳ, 556. beyit.

2.8.3. Sûfî Şahsiyetler

2.8.3.1. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848)

İlk büyük mutasavvıflardandır. Hemen bütün tasavvuf ve tabakat kitaplarında Bâyezîd-i Bistâmî'den bahsedilirse de bu bilgiler genellikle onun menkıbeleri, sözleri ve şatihyelerine dair olup bunlar arasında hayatıyla ilgili pek az bilgi bulunmaktadır. Bu kısıtlı bilgilere göre o İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistâm kasabasında doğmuştur⁸⁵.

"از من و تو گشت این کثرت پدید آن یک ابراهیم شد این بایزید⁸⁶"
Bu çokluk sen ve benden ortaya çıktı, biri İbrahim oldu, diğeri Bâyezid

2.8.3.2. Veys el-Ķaranî (ö. 37/657)

Asıl adı Ebû 'Amr Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî'dir. Zâhidâne hayatı dolayısıyla Veysel Karanî tasavvuf ehli tarafından örnek bir şahsiyet kabul edilmiş, Hz. Peygamber'i zâhiren görmemekle birlikte mânen kendisinden feyiz aldığı ileri sürülmüştür⁸⁷.

"همچنان در عشقِ آن وِئسُ القَرَنِ می کشید آن شاهِ دین بو از یمن⁸⁸"
Veys el-Karanî'nin aşkı gibi, o dinin yücesi kokuyu Yemen'den alır.

⁸⁵ Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", DİA, V, s. 238.

⁸⁶ Ħalîlî, TuĦfetu'l-'UşşâĶ, 110. beyit.

⁸⁷ Necdet Tosun, "Veysel Karani", DİA, XLIII, s. 74-75.

⁸⁸ Ħalîlî, TuĦfetu'l-'UşşâĶ, 561. beyit.

2.8.3.3. Hällâc-ı Mansûr (ö. 309/922)

Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıflardan biridir. Asıl adı Ebu'l-Muğîş el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî olan bu mutasavvıf, kendisinin "ene'l-hak" sözünden hareketle onun kâfir olduğunu iddia edenler tarafından asılarak öldürülmüştür⁸⁹.

"چون که شد او طالبِ اسرارِ یار جان ببايد باختن منصوروار"⁹⁰

O, Dost'un sırlarını istediği için, Mansur gibi canını kaybetmesi gerekir.

2.8.3.4. Şeyh Sa‘deddîn

Hakkında bilgi bulunamamıştır. Kendisini hayırla yâd ettiği için, Ancak Hälîlî'nin müşşidi olduğu sanılmaktadır.

"شيخ سعدالدین که مردِ راه بود از حقایقِ جملگی آگاه بود"⁹¹

Şeyh Saadeddin bir yol adamıydı, tüm hakikat sırlarından haberdardı.

---

⁸⁹ Süleyman Uludağ, "Hällâc-ı Mansûr", DİA, XV, s. 377-381.

⁹⁰ Hälîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 397. beyit.

⁹¹ Hälîlî, Tuḥfetu'l-'Uşşâk, 737. beyit.

III. BÖLÜM
TUHFETU'L-‘UŞŞĀQ'IN TÜRKÇE TERCÜMESİ

TUHFETU'L-' UŞŞÂK

Dinle, ey Allah yolunu arayan! Eğer sen Allah'ı arıyorsan, kendine gel!
Dinle bu ince nükteyi; Karanlık gönlüne aydınlık ver.
Bu toprak göz, Hakk'ı göremediği için; Gönül gözünü aç da Hakk'ı öyle gör!
Dervişlerin beyit defterlerini oku, Nereden geldiğini düşün, ey genç!
5 Anla kim olduğunu, sen kimsin? Nedensin, neredensin ve nesin?
Buraya garip olarak nereden düştün? Böyle bir durumda ve bu tuhaf şekilde
Kendi aslını bilmek için çabala da; Kavuşma günlerini tekrar bulasın
Nefsinden vazgeç ve derviş ol da; Sana ahvalimi anlatayım ey genç!

İlk Cevherin Yaratılış Sebebi Hakkında

Dünyanın nuruyla dolu olduğu O Allah'tır. Sûret, şekil ve gövde O'ndan uzaktır.
10 O'nun zâtı isimlerle adlandırılmıştır. Her şey O'nun ortaya çıkış yeri ve aynasıdır.
O yüce sır, Ben bir hazineydim sırrıdır. Biz onu tanıyalım diye öyle istedi.
Kendi güzelliğini görmek istedi. Kemâli ortaya çıksın istedi.
Kendi güzelliğine âşık oldu. Âşık da ma'suk da kendisi oldu.
Aynasız bu mümkün olmadığı için; Her ayna bir ayna ister.
15 Bu yüzden temiz dinin resûlü, Mümin, müminin aynasıdır der.

Mümin dışında dünyadaki bütün zerreler, Allah'ın görüldüğü yerlerdir ey genç!
Fakat mümin bu dünyanın özüdür. Her şeyin akıbeti insandır.
Bir insan ortaya çıkarmak istedi. Dünyadaki insanlar da ona âşık olsun istedi.
Seçkin bir varlıktan umumî bir nur yarattı Ona İlk Cevher adını verdi.
20 Kâinatın varlığını onunla ortaya çıkardı Ey temiz zât! Anla bu nükteyi!
Ey arkadaş bu Muhammed nurudur, Hakîm'in yanında Akl-i Evvel de O'dur.
Ey oğul anlam insanı işte budur! Dinle benden bak nasıl haber veririm
Bu Hakk'ın yolunu giden, sulûk edenler Bunun adına Ruh-i İzâfî demişlerdir.
Asıl olan bu ruhtur ey babasının cânı Her varlığın ruhu bundan ortaya çıktı.
25 Şunu öğüt bil; o küllî olduğu için Her şeyin bir kısmı, onun bir parçası gibidir.
Ey fakir mademki burada bir düzen vardır; O halde dinle hepsini öğren benden

Ruhlar Âleminin Dereceleri Hakkında

O cömert ve işleri yoluna koyan, Allah Kudretli yaratıcı ve hiç bir şeye muhtâcı olmayan
İlk Cevhere nazar eylediğinde, O zararsız Cevher hayâdan eridi
Cevherin özü ruh olarak ortaya çıktı. Son peygamberin ruhunu yarattı ondan hemen.
30 Ondan sonra Cevherin kalanı kaynadı. Tanrı, bakışıyla kendini dehşete düşürdü.
Bir kez daha özü çıktı ortaya, Ondan büyük peygamberlerin ruhlarını yarattı.
25 Şunu öğüt bil; o küllî olduğu için Her şeyin bir kısmı, onun bir parçası gibidir.

Ey fakir mademki burada bir düzen vardır; O halde dinle hepsini öğren benden

Ruhlar Âleminin Dereceleri Hakkında

O cömert ve işleri yoluna koyan, Allah Kudretli yaratıcı ve hiç bir şeye muhtâcı olmayan
İlk Cevhere nazar eylediğinde, O zararsız Cevher hayâdan eridi
Cevherin özü ruh olarak ortaya çıktı. Son peygamberin ruhunu yarattı ondan hemen.
30 Ondan sonra Cevherin kalanı kaydı. Tanrı, bakışıyla kendini dehşete düşürdü.
Bir kez daha özü çıktı ortaya, Ondan büyük peygamberlerin ruhlarını yarattı.
Hem bu şekilde ey babasının canı, Cevherin kalanının özü ortaya çıktı.
Ondan resullerin ruhlarını yarattı, O çevreleyen arşı yaratan Allah.
Ondan sonra marifet ehlinin ruhlarını yarattı. O şekli ve sıfatları olmayan zât.
35 Sonra geri kalan peygamberlerin ruhlarını Sonra da evliyanın ruhlarını yarattı.

Sonra zâhidlerin ruhlarını yarattı. Sonra âbidlerin ruhlarını da yarattı.
Sonra ruhlarını yarattı tüm müminlerin, Sonra da yarattı ruhlarını kâfirlerin.
Daha sonra hayvanâtın ruhlarını, Daha sonra bitkilerin ruhları ortaya çıktı.
Sonra mizaçların ruhlarını yarattı, Herşeyi bu düzenle tertip etti.
40 Fakat o Hayy, cömert ve adaletli. Makamında her bir ruh için, ey oğul!
Sayısız birçok melek yarattı. Âlemin kalanını bu şekilde yarattı.
Ruhlar ve melekler âlemi burada bitti. Ona gayp âlemi de derler.

Cisimler Âleminin Dereceleri Hakkında

Bu dünyanın ilâhı olan varlık Allah'tır. O'nun mülkünün mazharı da insandır.
İsminin ortaya çıkmasını istedi. Cisimler âlemini yaratmak istedi.
45 İnciye ve cevhere tekrar nazar eyledi. Ondan zamanla kaynama ve erime meydana geldi.
Onun da özü ortaya çıkınca, Arşı onun özünden yarattı.

Sonra bir kez daha eridi o. Onun özünü tahtın kendisi yaptı o.
Tüm gökleri bu şekilde; Yarattı o, eşi benzeri olmayan Sultan.
Ateş, hava, su ve toprak unsurlarını Onlardan sonra yarattı o temiz zât.
50 Terkip olmayan şeyler(in yaratılışı) burada bitti. Yirmi sekiz oldu ey temiz kişi.
Cisimler Âlemi(nin yaratılışı) burada bitti. Onun adı Mülk Âlemdir ey imam!
Ruhlar Âleminde on dört oldu. Bunun gibi de varlıklar alemi ortaya çıktı.
Ey mânâya can-ı gönülden iman etmiş olan, Bunlardan üç terkip oldu, iyi dinle!
Hayvanî, nebatî ve madenî varlıklardan, Manâdan bir ölçü yaptım, anla!
55 Bunun gibi hece harflerini de bil. Yirmi sekiz oldu git, say ve oku!
Bunlardan üç terkip oldu. Doğru gören göz, böyle görmüştür.
Sözün aslı isim, fiil ve harftir. Dünyanın düzeni, bu üçündendir.

Sözün Özeti Hakkında Mesnevî

Ey temiz inançlı ârif zât, iyi bil! Bu temeli güzelce oturtan kişi;
Senin ruhunu da o temiz cevherden yarattı. Seni cahillikten, bilgili birine çevirdi.

60 Zâtî (ilahî) nurların ışığıdır, ey fakir! Sakın kendini hakir bir şey sanma.
Sen mânâda meleklerden de üstünsün. Ama sûrette kalırsan eşek gibisin!
Bu sûrette iyiler ve kötüler olduğuna göre; Sûrete itibar edilmez bunu böyle bil!
Şunun için sana bu sûreti verdiler; Seni yaratana bil, tanı diye.
Bazı unsurlarla ayaklarını bağlamışlar, Kolunu kanadını onunla kırmışlar.

65 Kendi aslına uçamayasın diye; Bu sebepten seni hapsedtiler bedene.
Bu unsurlar beline kemer olunca, Bu yüzden adına da beşer dediler.
Yoksa sen temiz bir ruhsun ey oğul! Kendini toprak sanma sakın ey oğul!
Bir adet geldi unsurda ortaya çıktı. Tüm mevcudât buradan ortaya çıktı.
Tüm sayılar birden fazla değildir. Hayallerden başka bir boş düşünce yoktur.

70 İster bin yüz olsun isterse yüz bin, Her şeyin aslında sadece bir vardır ey dost!

Bütün çokluklar vahdetten ortaya çıkar. Birden başka ne görüyorsan, değersizdir.
Bir olabilmek için ikilikten vazgeç. Hak ile konuşabilmek için dilsiz ol.
Onun duyan kulağı olurum hadisini oku da; Bu gizli sırrı bilenlerden olasın.

Temsil

Bizim aslımız sudandır ve biz suyun üzerinde; Kabarcıklar gibi her tarafa koşarız.
75 O halde bizim varlığımız da sudandır ey oğul! Ama cisme dönüşmüştür ey oğul!
Bizim içimizden hava geçince; Bu bizim kabarcıklarımız deniz olur.
Aslımız bizim böyledir çalışkan! Hak sırrını sana aşikâr ettim.
Kendi halini bildin artık sen; O halde anlamını yeri düşün sen.

Kendini tanıyan hadisine layık olmaya çabala; Hakk'ı tanırsan onun nezdinde şeref bulursun!

Vahdaniyetin İspatı Hakkında

80 Hakk'a feda olan varlık, Hak ehli yanında tek varlık gibidir.

İki âlemde ondan başka varlık yoktur. Hakikatte ise ondan başka tapılacak yoktur.

Zikir de Zikreden de zikredilen de O'dur. Şükür de şükreden de, şükredilen de O'dur.

Bir zerrenin onsuz varlığı nerede? O'nun aşk şarabı dışında sarhoşluk nerede?

O'nun temiz zâtı bedenden münezzehtir. O'nun zâtının tanımı, "De ki: O Allah birdir"dir.

85 Sağda, solda, ön ve arkada Allah'ın varlığı dışında hiç bir şey yoktur.

Her ne görürsen hepsi Hak'tır, ey genç! Boş değildir, anla bunu, iyice bil

Soru

Şaşı gören hilekâr sorular sorar. Fesatçı aptal hayaller kurar.
Allah'tan başka bir varlık olmadığı için; Bu dünyanın varlıklarında cömertlik yoktur.
Allah'ın varlığı gibi hiçbir varlık aşikâr değildir. Nedir bu İbrahim ve O, Bâyezid?
90 Bu şeriati ne için donattılar? Peygamberler şeriatla ne istediler?
Nedir bu hac, bu zekât ve oruç? Bu rükû, bu secde ve kıyam?
Bu Allah'ın kelâmı neden indirilmiştir? Onun başkası yoksa, hükmü kimin içindir?
Eğer bu yollar senin dediğin gibiyse; Resullerin gönderilişini engellemek gerekirdi.
Âkıllılar asla bu sözü söylemezler. Bu söz tuzaktan ve delilikten başka bir şey değildir

Cevap

95 Dinle, ey benden şifa veren cevap isteyen! Senin marazın var sana cevap vereyim.

Ey hevesli kişi, kendi sanılarından vazgeç. Can kulağını aç da bu nefesi iyi dinle!
Bu senin dediğin bütün varlıkların; Hepsi ârızî şeylerdir bunların, ey inatçı!
Büyükleme, kibir ve kin yüzünden; Cevheri, metaya ve mala bırakmışsın.
İçine düşmanlık tohumu ektin. Hakk'ın cevherini bir mal ve meta sandın.
100 Cevher, O mutlak varlıktır ey genç! Ne gelecek yokluğu vardır onun, ne de zamanı.
Onun için yokluk yoktur, daimdir O. Her şeyin aslı onunla ayakta durur.
O halde bu varlıktan başka hiçbir şey gerçek değil. Her şey onun için rükû ve secde eder.
Bu dünyadaki varlıklar onun gölgeleridir. Bu nasıl bir mevzudur bu ahval ondandır.
O güneş gibidir, her şey onun ışığı gibi. Her şey sonunda ona doğru koşar.
105 O deniz gibidir her şey onun dalgaları gibi. O şâh gibidir her şey ona muhtaçtır.
Bunlar görünüşte var olsalar da; Bunların varlığı bağımsız değildir.

İster bin, ister yüz, isterse de yirmi olsunlar. Bunların hepsi ârızidir, cevher değildir.
Gerçekte ise her şey tek vücuttur. Her şey ayrı bir şekilde görünür.
Her biri kendi şeklini görünce; Biri ben dedi, bir diğeri sen dedi.
110 Bu çokluk sen ve benden ortaya çıktı. Birisi İbrahim oldu, diğeri Bâyezid.
Ben ve senden ortaya çıktı bu eşyâ; Ben ve sen yokken, O'ndan başka bir şey yoktu.
Bu ben ve sen bedene ve tene tâbidir. Bu sözler ancak ehlinin yanında açıktır.
Senin kirli bedeninin var olduğu sürece, Ben ve sen ondan nasıl vazgeçecek?
O halde kendi bedenini onurlandır da; Dervişin gönlünü incitmesin.
115 Ama bu yüceltme peygamberin hükmüyle; Peygamberin hükümlerinden ortaya çıkar.
Bu yüzden resuller gönderdiler. Yolda gidenlerin yolları aydınlansın diye.

Allah'ın sözü bu yüzden indirildi. Onun da hükümleri bunun için yüceldi.
Şeriattan kasıt, bu güzelliştir. Bu güzellikten asıl ve ikincil ilimler ortaya çıktı.
O halde doğrudan şeriat yolunda olmak gerekir. Şeriat yolunda isen doğru yoldasın demektir.
120 Şeriat yolunda eğri gitmek olmaz. Dosdoğru ol da işin düzgün olsun.
Şeriat olmadan işler nasıl kolaylaşsın? Zavallı damla Umman'a nasıl ulaşsın?
Biz damla da olsak, denizdeniz. Damlayı denize nasıl götürelim?
Bu kirli bedene rağmen, Riyazet ile güzelleşmemiştir.
Güzeller ile birlikte nasıl olsun onun hali? Bir kuş gibi takatsiz kalmıştır, vay ona.
125 Sana Resûl'un şeriati lazımdır. Git canı gönülden kabul et sözünü.
Onun yolunda Muhammed şeriatını devamlı kıl; Böylece hakikatler ortaya çıksın, vesselam.
Bir kıl ucu kadar şeriati eksilirse; Kuşkusuz, hakikat yolu da kaybolur.

Nasihat

- Allah'a kul ol, can düşkünü olma. Cahiller içinde sen önder olma.
- Bu murdara yağı ve tatlıyı az ver. Yükü boynundan atmaya çabala.
- 130 Bir şekilde dünyadan eteğini çek de; Gönlünde bilgi ışığını yakabilesin.
- Tüm dünyaya aynı şekilde nazar eyle. Her ne görüyorsan iyice gör ve geç.
- Kendi ayıplarını gör, kimsenin ayıbını arama. Sakın kusurluların ayıplarına bir an dönüp bakma
- Nefsini ruhunla mağlup et. Kendini derviş yapmaya çabala.
- Biz ve benlikten kendini kurtar da; Ruhunda aydınlıklar ortaya çıksın.
- 135 Zan pamuğunu kulağından çıkar. Allah aşkı şarabından iç bir kadeh.
- Suretlerden vazgeç de manalara yol bul. Git de Hazret-i Allah'ın yolunu bul.
- Sen beden, mal ve kadın tuzağında olduğun sürece, Gönül sahipleri yanında bir yem tanesi kadar değeri yoktur.
- Zihnin bu dünyanın üzüntüsüyle dolu olduğu sürece, Putperestsin, putperestsin, putperest
- İç dünyanın hırs ve heveslerle dolu olduğu sürece, İslam davasını savunmak uygun değildir.

140 Yokluğu seç ve Allah ile mest ol. Ölümsüzlük şarabı ile mest ol.
Neden ve nasıl üzüntüsünden neyin varsa; Hepsini Allah yolunda sarfet.
Aşkını seç ve hak dostu ol. Akli bırak ve muradına eriş.
Aklın yiğitlerin aşkıyla işi olmaz. Bu yolda aşkın, pazarı yoktur.
Akıllının aklının nihayeti kendisiyledir. Aşğın aşkının başlangıcı benliksizliktir.

145 Benliksiz gel ve Allah ile yoldaş ol. Derviş giysisi şâh kıyafetidir.
Kendi varlığını yok ettiğın zaman; Sende canân aşkı ortaya çıkar.
Benliğın senle yakın dost olduğu sürece; Gönül gözün nasıl Allah'ı görür?
Sen git de kendini ortadan kaldır; Ondan sonra dostun yanına kadar kanatlan;
Sen ortada oldukça ikilik olur. O halde iyi bil; kendi perden sensin.

150 Senin ruhun tertemiz âlemdendir. Senin bedenin bir toprak testidendir.

Bu temizi, temiz olana götürmeye çalış; Yiğitler gibi sıçrayıp yüksek yerlere götür.
Temiz bir sūfî ol, (sözde) sūfî olma. Adam ol, yiğit ol da baykuş (gibi) olma.
Doğru ol, doğru gör, doğru konuş. Sonunda adın doğru sözlüye çıksın.
Eğer yalancılık senin sanatın olursa; Bütün bu sıkıntılar hep şöhrettendir.
155 Eğer öyle bir adamsan, sen temiz değilsin. Bu yolda yokluktan başka bir şey yoktur.
Sen var olduğun sürece sūfilik sayılmaz. O halde varlıkta sūfilik yapmak kötüdür.
Suretlere tapan sūfî olamaz. Suretlerden kurtulabilen kişi sūfidir.
Sūfiye taç ve hırka doğru gelmez. Sūfî olan kimse, hırka istemez.
Sūfilik murakka dikmek değildir. Sūfînin gönlünün yanması gerekir.
160 Sūfilik öyle olmaz ey güvenilir adam. Eğer sen öyleysen git, otur yerine!
Eğer sen sūfî isen nedir senin bu tuzağın? Eğer değilsen sūfî nedir söyle bu adın?
Kıyafetin altından putperestlik yaparsın. Kendini insanlara sūfî gibi gösterirsin.
Bu alışkanlıkla nasıl Müslüman olursun? Nasıl İman ehli yolunda olursun?
Git, İbrahim gibi putları kır da; Her topluluğa süs gibi olasın.

165 Eğer gönlün bu putlardan kurtulmazsa; Ben sana asla Hakk'a tapan diyemem.
Ŗeytan gibi varlıktan söz edersin. Allah'a tapmaktan bahsedersin.
Âriflik yolu gidilmez böyle. Kendi nefsini bilersen eğer, ârifsın.

Pir-i Kamil ve Onun Talebi Hakkında

Hakk'ın sırlarını arayan kişi, dinle! Eğer sen Hakk'ın sırlarını istemekteysen.
Sen kendi nefsin bilmediğin için, Dervişin gnlndekileri nereden bileceksin?
170 Kendi gönlünün ne olduğunu bilmediğin için, Git gönül sahibini ara, durma!
Bir dert sahibi (olmayı) talep et de; Gönlündeki kilit zamanla açılsın.
Yiğitlerden söz et, onlarda ara sırrı. Adam ol da; yiğitlerin yanında onurlu olasın.
Elini bir pirin eteğine at da, Adam ol, daha ne kadar kadın gibi oturacaksın.
O ne derse, sen onu yap, inat etmeden. Çünkü ona ihtiyaç duyuyorsun.
175 Onun yanında padişahsan da kul ol. l gibi ol da pirin yanında; canlı ol.

Pir sana yol gösterici olmalıdır. Onunla varlığındaki bakır, altın olur.
Yol gösterensiz yol gidilemediğı için; Yol gösterici bul da; öyle git bu yolda.
Yoldaş olmadan kim yol gidebilir? Çünkü bu yol çok zor ve tehlikelidir.
Pirin kılavuzluk yapması gerekir. Hak yolunun makamlarını öğretmesi gerekir.
180 Yolda o pirin, ey arkadaş; Şeraitte ve hakikatte olması gerekir!
İlk önce kendini tamamlamış olması gerekir. İkinci olarak, onun yanına müritler gelir.
Bu yolu defalarca gitmiş olması gerekir. O dergâha da yaraşır olması gerekir.
Müridin ne sorunu olursa; O gönül ehli önderin çözmesi gerekir.
Şeriatla dış görünüşünü süsler o. Tarikatla iç tarafını süsler o.
185 Hakikatle bütün sırları; Gösterir müridine, o yol gösterici.

Pir-i Nâkıs Hakkında

Bu yolu önceden hiç göremeyen, İki yüz tane gözü olsa da görmez.
O pirlük iddiasında bulunsa da; Pir değildir o, beylik taşıyordur.

Dünya için hilekarlığı seçmiştir. Şeytan gibi, insanları aldatmaktadır.
Dünya için bu, tuzak kurmuştur; İnsanlar tuzağına düşürmek için.
190 Görünüşte dindar gibi davransa da; Hak için değildir, gösteriş yapmaktadır.
Böyle bir kişi, nasıl kılavuzluk yapsın? Yolda kaybolan, nasıl yol gösteren olsun?
Hazret-i Molla-yı Rûmi şöyle demiş; Bunun hakkında söz incisini delmiş.
İnsan görünümlü şeytan çoktur. Her ele, el uzatmak yaraşmaz.

Sözün Özeti Hakkında Mesnevî

Eğer sen de bu pazar sevdası varsa; En yükseğe niyetlen, aşağılarda oturma.
195 Öyle bir pir bulmaya çabala; Senin için gizli sırları ortaya çıkarsın.
O bu yolu daha önce gittiği için; Defalarca bu yolun tuzaklarına takılmıştır.
O sana güvenilir yolu gösterebilir. Yol kesicilerin belasından güvende olası.
Bu söylediğim gibi bir pir sana el uzatırsa; Hak senin yüzüne talih kapısını açmış demektir.

Onun elini tutunca, mürit olursun. Gönlünde yüz türlü zevk açığa çıkar.
200 Hepsinden fazla sana irade gereklidir. Her ne buyurursa, itaat etmen gerekir.
Seni Allah yolunda sabit kılması için; Sana birinci zikri telkin eder.
O kendi pirinden nasıl gördüyse; Hepsini sana tek tek gösterir.
Ondan sonra on şart gelir. Senin için Hakk'ın yolunda düzgün olsun diye.

Birinci Şart

Birinci şart bedende temizliktir. Temizlik olmadan bu yolda sakın yürüme.
205 Önce kendi nefsini temizlemen gerekir. Bu yolda menziline ulaşabilmen için.
Hem de tüm günahlardan temizlenmek gerekir. Bu yolun yiğitlerinden olabilmen için.

İkinci Şart

İkinci şart uzlettir ey temiz kişi. Tüm alemde vazgeçip, yalnızlığı seçmektir.
Senin yerin karanlık bir oda olmalıdır. Duygularının yolu kapansın diye.
Ondan sonra gönül kapılarını açılır. Herkes gönlündeki duyguları anlar.

Üçüncü Şart

210 Üçüncü şart sürekli sessizliktir. Sözü en hayırlısından başka bir şey dökülmez dilinden.

Sessiz olunca gafletten de kurtulursun. Nifaka ve yalana nasıl izin verirsin?

Dilin dedikodudan suskun olunca; Kalbin Celal Sahibi'nden konuşmaya başlar.

Dördüncü Şart

Dördüncü şart oruçtur, ey genç! Bu yolda orucu alışkanlık haline getir.

İnsanların en hayırlısının buyurduğu gibi; Nefsinin oklarına oruç kalkandır.

215 Salikleri besleyen oruçtur. Kötü düşüncelerden de kalbi temizler.

Beşinci Şart

Beşinci şart sürekli Hakk'ı zikretmektir. Bu yolda zikir eden, dersler alır.

Senin zikrin kalp huzuruyla olmalıdır. Düşüncelerinin temiz ve parlak olması için.

Sesini de yükseltmen gerekir, ey fakir adam! Şeytan senin şahsına yol bulamasın diye.

En hayırlı iş, yaratana zikretmektir. O'nun zâtı zikredilmeye layıktır.

220 Zikirlerin en hayırlısı da kuşkusuz, Lâilâheillallah'tır, ey yiğit adam.

Senin düşünmeye sevk edecek zikirler yap. Yüz binlerce yepyeni nükte ortaya çıksın.

Altıncı Şart

Altıncı şart Allah'a tevekkül etmektir. Takdir edene boyun eğip, rıza göstermektir. Zenginlikte, fakirlikte, sarhoşlukta ve ayıklıkta; Yalvarmada, korkuda, varlıkta ve yoklukta. Burada şüphe ve kuşku bozguna uğramış olmalı. Bilinmeyenin kapıları sana açılsın diye.

Yedinci Şart

225 Yedinci şartta zihnini boşaltman gerekir. Ne gelirse gönlüne, uzaklaştırman gerekir. Çünkü şeytan burada yol keser, Şeytanın, insanın damarlarında dolaşır. Damarların hep kapalı olmalıdır. Onunla kavga etmekten gönlün uzak olmalıdır.

Sekizinci Şart

Sekizinci şart kalbin bağlılığıdır, ey arkadaş. Tahkik yolundan, pirin tarikatine. O sana doğru yolu gösterir; Çevik ve çabuk bir şekilde bu hak yolda. 230 O seni kurtarır, korkunç şeylerden. O seni kendinden alır.

Dokuzuncu Şart

Dokuzuncu şart uykuyu terk etmektir, ey dost! Dinle benden de, hepsini öğren.

Uyku karmaşası zihnine gelmesin diye; Azizim sakın uykuya sevdalanma.

Alçak gönüllülük huşû ve yakarış ile, İnsanlar uyurken sen Hak için namaz kıl.

Onuncu Şart

Onuncu şart için, yemek yemeyi azaltmayı Seçmişlerdir, ey arkadaşım bu makamda.

235 Ama helal daireden yemek gerekir. Ne az ne de çok, ölçülü olmak şarttır.

Her makamda orta yol övülmüştür. Öyle buyurdu mahlûkatın en hayırlısı.

Yedi Zikir ve Yedi Seyir Hakkında

Şartların hepsi sayıldığına göre; Salik'in vücudunda bu ortaya çıkar.

O artık, Allah yolunun yolcusu olmuştur. Açıkça sırlara vakıf olmuştur.

Şeriat yolundan geldiği için o; Hakikat yoluna da layıktır, o.

240 Anlayışı ve düşüncelerinin aydınlatılması gerekir. Yedi seyri ve yedi zikri öğrenmesi için.

Her birini şerh edip, açıklayayım. Dinle benden hepsini ve iyice öğren.

Birinci Zikir ve Allah'a Doğru Olan, Birinci Seyir Hakkında

Dinle, ey benden latif sözler isteyen! Senin için sözün özünü çıkarayım.

Birinci zikri pirden duyduğun zaman; Zikir yapmaktan kendini alıkoyma.
Allah'a doğru olan yol budur. Salıklar için yolun başı budur.
245 Burada nefs-i emmare üstündür. Züht ve takvanın aksini istemektedir.
Salik burada çaresiz bir günahkârdır. Kendini kaybetmiş ve başıboştur.
Gece gündüz zikirle meşgul olması gerekir. Bu işi sürekli yapması gerekir.
Cüzî akıl, onda ortaya çıktığı zaman; Gönlünde de ibret ışığı temizlenir.
Nefs-i levvame ışığı parlayınca; Salik inlemeye ve feryat etmeye başlar.
250 Birinde keşfetme ve kerametler ortaya çıkar. Bir diğeri sadece o ışıkla yetinir.
Bu makamda her ikisinin ortasında nefis vardır. Bazen alevlenir bazen de karanlık olur.
O sürekli bu zikirde önder olduğu sürece; Kalbi zikirle kuşatılmış olacaktır.

İkinci Zikir ve Allah İçin Olan, İkinci Seyir Hakkında

O görüş ehli önderi gördüğü zaman; Müridin kabiliyetleri artar.
Ona ikinci zikri telkin eder. Salik her dem zikir yapan haline gelir.
255 Bu makamın adı Allah için olan seyirdir. Onda zikir gizli yapılır.

Salik burada yaratana hizmet eder. Her an, Hakk'ı zikre dostluk yapar.
Onun adı artık muhabbet ehli olur. Onun bütün işi kalpten yapılan zikir olur.
Cüzî akıl burada kemale ulaşır. Bundan daha fazlasına mecali kalmaz.
Birinde kerametler hasıl olur burada. Bir diğeri ise harap olur burada.
260 Aşktan bir ışık burada çıkar ortaya. İlimle (Allah'ı) bilmek burada çıkar ortaya.
Burada gizli zikrin sürekli devam etmesi gerekir. Bilgiler ortaya çıkabilsin diye, vesselam.

Üçüncü Zikir ve Allah Üzerine Olan Üçüncü Seyir Hakkında

Salik eğer mana âleminde makbul olursa, Pirden üçüncü zikir telkin edilir.
Allah üzerine olan üçüncü seyir budur. Salik burada övgülere mazhar olur.
Can güneşi, gönlünü aydınlatır. Salik burada irfan sahiplerinden olur.
265 Birinde burada aşk üstün gelir. Aklı başından gider, can verir.
Bir diğeri kendi ruhuna Allah der. Yere göğe sığamaz hale gelir.
Bir başkası Ene'l-Hak sözünden bahseder. Bağımlı ve mutlaktan bahseder.
İlim ile (Allah'ı) bilmek bu aşamada ortaya çıkar. Şüphe, sanı ve kuruntu ondan uzaklaşır.
Her yönden tecelli burada olur. Bazen fiillerden, bazen de sıfatlardan olur.

270 Nefs-i Mülhime burada ortaya çıkar. Mana çiçeği de burada güzel kokar.

Dördüncü Zikir ve Allah İle Olan Dördüncü Seyir Hakkında

Salik zikir ile süslediği için; Onun mizacında istek ortaya çıkar.

Dördüncü zikir pirden telkin olunur. Salik burada eşyadan da haberdar olur.

Allah ile olan seyrin yolcusu olur. Ledünni ilimlere de vakıf olur.

Ağıt ve yakarış aşikar olur onda. Bütün mahlûkâttan korkusuz hale gelir.

275 Bazen gökyüzünün de üstünde söz söyler. Bazen de toprağın altından haber verir.

Kendisini nihayete ulaşmış zanneder. Gönlünde muhabbet nurunu yakalamıştır.

Nefis burada huzura ermiş olur. Hangi hayal olursa olsun gider.

Bu makamda tehlikeler çoktur. Salıkların de burada işi çoktur.

Bu ihlâslıların makamı olagelmıştır. Has kulların görüldüğü yer burasıdır.

280 Burada sağlam bir şeriat gereklidir. Her an, her saniye Hakk'ı zikretmek gereklidir.

Muhammed'in nur ışığı ulaşır. Salik burada kendini bilen haline gelir.

Gözüyle (Allah'ı) görerek bilmek burada ortaya çıkar. Salik kendine fani olduğunu ve ulaştığını anlar.

Kendi yolunda tek bir fert olarak ilerler. Müritlerde aşka gelme bu makamda olur.

Beşinci Zikir ve Allah'ta Olan Beşinci Seyir Hakkında

Şeyhin müritleri uygun olunca; Beşinci zikri telkin eder.

285 Bu menzilin adı Allah'ta olan seyirdir. Dinle benden, bu söze kulak ver.

Salik burada kendini kaybeder. Ne mezhebini ne de dinini bilir.

Dost ve arkadaşları da onunla beraber olur. Hak yolunda artık bir âşık olur.

Her yerde açıkça Dost'u görür hep. Onun varlığı artık yokluğa dönüşür.

Zikreden, zikredilen ve zikir burada birdir. Vahdette boğulma burada şüphesizdir.

290 Gören gözü olurum hadisi, salik'in kazancı olur. Salik'in varlığı burada yok olur.

Kendi varlığından fena burada başlar. Nefsine razı olan burada bağışlanır.

Müminlerin kalp sırrı burada vücut bulur. Gönül cömertlik denizinden bir hazine haline gelir.

İnsanın burada kusurları da vardır. Saliklerin bunlardan geçip, yürümesi gerekir.

Altıncı Zikir ve Allah'a Dair Olan Seyir Hakkında

Salik işinin ehli olduğu zaman; Altıncı zikir ona telkin edilir.

295 Allah'a dair olan seyirdir bu. Salıklar için en yakınlaştırıcı yoldur bu.

Muhayyer olmak bu menzilde ortaya çıkar. Salık'ın gönlü burada feryada gelir.

Kim (Allah'ı) bilirse dili uzar sözü devreye girer. Peygamberlik ilmi ulaşır, vesselam.

Kul, burada kemale ulaşır. Her nefeste tamamen yok olur.

Dergâhın seçkinlerinin makamı burasıdır. Hem de ibadetler burada eksiksiz olur.

300 Hem de peygamberliği de bu makam da verir. Salıklar burada mürşit olur.

Nefs-i marziye burada olur. Fakirliğin başlangıcı da buradadır.

Fakirlik yakındır hadisini burada söylemişler. Küfre yakındır diye söz incisini delmişler.

Yedinci Zikir ve Allah Hakkında Olan Seyir Hakkında

Salik tüm makamları gördüğü zaman; Şeyhi yedinci zikri telkin eder.

Allah hakkında olandır bu makamın adı. Bu makamda tüm makamlar tamamlanır.

305 Bu makamda varlıktan söz edilmez. Burada yokluk içinde yokluk vardır.
Bütün isimler burada görünür. Fakirlik ahirette yüzü karartır hadisi de bundandır.
Söz elması ile inci delmişlerdir; Fakirliğim övüncümdür sözü de bundandır.
Müminin kalbi arş-ı mecide yükselir. Mürit burada kemale ulaşır.
Kamil insanın makamı budur. Vahdet nuru burada parlamaktadır.
310 İstenilen, İsteyen ve istek burada bir olur. Zorluklar bu makamda kolaylaşır.
Kim (Allah'ı) bilirse dili kısılır sözü ortaya çıkar. Salik kendi varlığından yok olur.
Beka içinde beka burada ortaya çıkar. Rabbini bilen sözünün sırrı burada ortaya çıkar.
Ölünüz sözünün makamı burasıdır. Ölmeden önce sözünün makamı da budur.
Sayıların aslı birdir ey genç! Her şey aslına döner sonunda!

315 Sayılar aslına döndüğü için; Birden başka hiç kimse baki kalmaz.

Ezelde Allah'ın zâtından başka bir şey yoktur. O'nun zâtından başka hiçbir şey kalıcı olamaz.

Bütün çokluklar sonunda biter, Vahit olan kalır, vesselam.

Zikir Çekenlerin Mertebeleri Hakkında

Zikir çekenler dört kısımdır ey kardeş! Dinle benden hepsini iyice öğren!

Her fakirin haline vakıf olabilmen için; Sûfîlerin seyrinden haberdar olmalısın.

Birinci Kısım

320 Ey gerçek arkadaş! Birinci bölüm budur. Dördü de zikirle meşgul olsa da;

Yolda birbirine yabancıdırlar. Görünüşte kuyu olan yalnızlıkta ev gibidir.

Diliyle söyler ama gönlüyle birlikte değil; Zerre kadar bile bilgiden anlamaz.

Dilinde zikir çok olsa da; Onda etkisi çok az olur.

İkinci Kısım

Zikir çekenlerin ikinci kısmı budur. O gönlünü çok zor açar gelenlere.

325 O daha çok dünyalık şeylere meyleder. Güçlükle uhrevi zikirler yapar.

Zikir çekenlerin çoğu bu g ruhtan değildir. Dünya sevgisi onu hasta etmiştir.

  nc  Kısım

Bu topluluktan üçüncü kısım da budur. Bunlar Allah'ı zikirde boğulmuşlardır.

Her an zikirde  nder gibidir. Onun kalbini zikir kuşatmıştır.

Dünya aklı ona zarar verirse; Onun huzurunda kalbi ürkek gibidir.

330 Bu Allah'a yaklaşma makamıdır ey geç! Zikir çekenlerden pek azı buraya erişir.

Dördüncü Kısım

Bu g ruhun dördüncü kısmı budur. Gönlünün bir dağ gibi olması gerekir.

Onun gönlünde hep zikir vardır. Zamanını daima zikir çekerek geçirir.

Dinle bu sözü! Çok fark var, Maşuk'un adıyla arasında, ey  nder!

Vakit dervifin  şığı olur. Kendisini maşuk'un içinde boğulmuş gibi görür.

335 Aşka öylesine gark olur ki; Onun varlığı için tam bir yokluk olur.

O dünyada Maşuk'tan başkasını görmez. Aşikâr ve gizli olarak Maşuk görünür.

Talebin Kısımları Hakkında

Hakk'ı arayan aşkla söze başlayınca; Köküniün aslından, açıkça olması gerekir.

Her kim birini sürekli ister, arzularsa; Onun isteğinin adına meyil derler.

Meyil tek olursa ve artarsa; Onun adına da irade derler ey cömert kişi.

340 İrade de sınırı aşınca; Onun adı da muhabbet olur ey sevgili.

Muhabbet de çok büyük olursa, ey fakir! Onu asla küçümseme, aşk de adına.

Dost'un aşkı da her yerde olursa; Tüm kabuklar hepsi aşğın özü olur.

Aşk, Aşğın canının özüdür madem; Âşıktan başka kimse buraya sığamaz.

Aşk ortaklık kabul etmez, ey aziz dost! Onun için gönül evini temizle.

345 O gönül tahtının sultanı olduğu için; İki sultan bir makamda nasıl otursun?

Gönül bir olmalıdır sultanı bir. Bir evin misafiri bir tane olur.

Yedi Vadi Hakkında

Ey arkadaş, bu sözümü iyi dinle! Gizli sırlara vakıf olasin.
Salıkların yolunda yedi vadi vardır. Menzilleri kısadır sanma sakın.
Ey benim dostum, bu yol uzun ve uzaktır. Sözümü can kulağıyla dinle!
350 En başta talep vadisi vardır. Daha sonra aşk vadisi gelir, ey genç!
Daha sonra ise marifet vadisi gelir. Sonrasında tokgözlülük vadisi vardır.
Beşinci vadi vahdet vadisidir. Ondan sonra hayret vadisine bak, gör.
Ondan sonra fakirlik ve fena vadisi vardır. Vadiler senin için daha da aydınlanır.
Her birini açıklayayım, güzelce dinle! Kendinden gafil olmamaya çalış!

Talep Hakkında Olan Birinci Vadi

355 Vadilerin birincisi talep vadisidir. Bu vadede meşakkatler ve zorluklar vardır.
Mal ve mevkiyi bu vadede terk etmek gerekir. Yolda kolayca yürüyebilmek için.
Burada ciddi bir şekilde hallerini hayra döndürmek lazım. Burada halleri için sürekli çabalamak gerekir.
Dünyanın elinden kan içmek gerekir. Ahiret ülkesinin sürekli ebedi kalması için.
Gönülde ne varsa hepsini temizlemek gerekir. Dost, başköşesine oturabilsin diye.

360 Tüm sıkıntılardan kurtulunca gönül, Onun içinde vahdet incisi ortaya çıkar.
Zâtının ışığı burada parlayınca, Tüm sıfatlar ondan dolayı yok olur.
Gönülde o nur açığa çıkınca, Burada bir talep, yüz bin olur.
Eğer onun yolunda yakıcı bir ateş olursa, Kendisi kelebek gibi ona çarpar durur.
Dost'u aramaktadır ne onu ister, ne bunu. Onun amacı vuslat cennetine erişmektir.

Aşk Hakkında Olan İkinci Vadi

365 Ondan sonra aşk vadisi gelir, ey genç! Yer yer yakıcı ateş vardır.
Her kim burada boğulursa; Baştan aşağı o, mutlak ateşe dönüşür.
Her kim âşık olursa, ey babasının canı; Başını vermekten zerre kadar korkusu yoktur.
Şundan veya bundan korkusu yoktur. Onun yanında küfür de din de birdir.
Bir an bile o, sonunu düşünmez. Onun yanında yabancı da akraba da yoktur.

370 Her neyi varsa hepsini kaybetmeye hazırdır o. Her an dost'a vuslata koşar o.
Zahitler için yarımın sözü vardır. Âşıkların dost'un vuslatına eriştiği yer burasıdır.
Her kim bir defa kendisini terk ederse; Onun aşkı için dert ortaklığı yapar.
Aklın aşk ile asla işi olmaz. Akıl Allah yolunda iyi gidemez.

Âşıklar yeme içme olmadan dönerler sürekli. Arifler de ders ve kitaba ihtiyaç duymazlar.
375 Ey arkadaş, eğer sana düzgün anlatılırsa; Aşkın nereden geldiğini o zaman anlarsın.
Dost'un aşkı ateş gibidir. Kimde o ateş yoksa, yok olsun.

Marifet Hakkında Olan Üçüncü Vadi

Ondan sonra marifet vadisi gelir. Görünür sana, ey güzel bahtlı.
Oranın yolları sınırı aşmaktadır. Oranın yollarını bilmeyen nasıl olur?
Her salık'ın seyri kendi haddindedir. Kimse kendi kendine ilerleyemez.
380 Her salık'i kadrini araştırırlar. Sonra onu kendi kadrine göre seçerler.
Burada değeri belli olur. Serçe huma kuşu gibi nasıl uçsun?
Yüz binlerce kişi bu vadiye yürür de; Sadece biri, menzile ulaşabilir.
Yüz binlerce kişi bu yolda kaybolur. Sadece biri, şahın yakınına gidecek bir yol bulur.
Kamil olmak gerekir bu yolda, ey oğul! Menzilden haber alabilmek için.
385 Onun önünde yolun sırrı aydınlıktır. Onun gönül yarasına bir merhem gereklidir.
Onun üzerindeki gözler hep Dost'u görür. Özünü görür, kabuğunu görmez.

O halde gel de, irfan yolunda boğul. Hiç olmazsa bari toprağın farkına var!
Ey kırgın git de dost'u talep et. Daha ne kadar yükün altındaki eşek gibi kalacaksın!
O'nun vuslatıyla mutlu olamıyorsan, ey fakir! Bari ayrılığından dolayı mateme bürün.

Tokgözlük Hakkında Olan Dördüncü Vadi

390 Salik'in seyri, buraya ulaşınca; Yolu tokgözlük vadisine düşer.
Burada iyi ve kötü birdir. Az çok ve çok da azdır.
Burada yedi deniz bir olur. Yedi yıldız bir kıvılcım gibidir şüphesiz.
O vadide zavallı bir karınca; Her nefesi yüz tane fil kadar kadar alır.
Salik bu vadide cesur olur. Onun gözleri her şeye doyar.
395 Ne cehennemden bir korkusu ve çekincesi vardır. Ne de bir cennet beklentisi vardır.
Salik burada tokgözlü ehlinden olur. Hak yolunda ikilikten tekliğe dönüşmüştür.
O, Dost'un sırlarını istediği için; Mansur gibi canını kaybetmesi gerekir.
Yüz binlerce çocuğu öldürdüler içler acısı bir şekilde. Böylece Kelimullah saygınlık kazandı.
Yüz binlerce kişi yoldan çıktı; Sonunda Hazret-i İsa'nın adı Ruhullah oldu.

400 Yüz binlerce can üzüntüyle yağmalandı da; Sonra Hazret-i Muhammed miraca çıktı.

İki âlem de baştanbaşa yok olsa da; O Şah'ın yanında bir karıncanın ayağı kadar değeri yoktur.

O'nun yolunda herşey yok olsa da; Onun gül bahçesindeki bir çiçek yaprağına değmez.

Tevhit Hakkında Olan Beşinci Vadi

Heves bağından koparırsan gönlünü; Ondan sonra tevhit vadisi gelir.

Tecrit ve tevhit makamı budur. Salık burada övgülere mazhar olur.

405 İster birine bak burada ister bin! O binlercesi de burada bir olur, iyi say!

Ey benim dostum, sayıların aslı birdir. Bu sözü dinle ve beni inkâr etme!

Git, sayıları ortadan kaldır. Yine sonunda bir kalır, ey mağara arkadaşı!

Bu bir sayı olan bir değildir; Saydığın ve adına bir dediğin değildir.

O bir şudur ki; Ey iş bilen! Saymaya kalkınca sayamazsın.

410 O hesaptan ve sayıdan münezzehtir. Anla bunu; Allah doğrusunu bilendir.

Hayret Hakkında Olan Altıncı Vadi

Ondan sonra hayret vadisi gelir, ey oğul! Senin için güzergâh açıktır.

Burada karşılaştırılmayan bir hayret gelir. Aklın âdeti ve kuralları viran olur.

Bu yolun yolcusu sürekli ağlar. Gece gündüz dertli ve üzüntülüdür.
O öylesine hayran olur ki; Kiliseyle Hangah'ı ayırt edemez.
415 Su gibi sönmüş bir ateştir; Ya da güneşte kaynamış bir buz.
O mezhebi de dini de anlamaz artık. Kendini hep yabancı sayar.
O artık bilmez nerede olduğunu. Yürüyor mu, oturuyor mu yoksa ayakta mı?
Eğer ona ahvalini sorsalar; Kendisi dahi ne yaptığını bilmez.
Ben kendimi hiç bilmiyorum, Arkamda önümde ne vardır bilmem der.
420 Aşığım, ağlarım, bilmiyorum ben neyim? Kim benim sevgilim, ben kime aşığım?
Dost'un aşkıyla öyle doldum ki; Bilmiyorum ben var mıyım, yoksa herşey O mu?

Fena Hakkında Olan Sekizinci Vadi

Vadileri geçince artık, ey genç! Yedinci vadi, Fena vadisidir.
Artık bu makamda yorgunluk olur. Gönül bülbülü artık dilsiz olur.
Bu vadide fakirlik ve fena vardır. Varlık düşünmek bu vadide hatadır.
425 Salıkların burada bir varlığı yoktur. Allah'ın varlığından başka bir varlık yoktur.
Bu vadide herkes kaybolmuştur. Kendi varlıklarından geçmişlerdir.

Kendisine ebedi makam verilince; Cenab-ı Haktan kendisine birçok sır verilir.

Damla denize nasıl gitsin? Kendi vücudunda kaybolur.

Onun aslı denizden olduğu için, ey aziz! O aslından nasıl ayrılabilir?

430 Aslına ulaşıp da tamamlanınca; O mutlak vuslata erişti ve söz bitti.

Mesnevî

Tüm makamlar inci gibi dizilince; Yedi vadi baştan aşağı bilindi.

Ondan sonra tavırları anlatmak gerekir. Bu defteri açmak gerekir.

Salıklar bu bilgiye vakıf olunca; Bu yolda arifler olurlar.

Yedi Tavır Hakkında

Ey âşıklar, ey sadıklar, dinleyin! Salıkların tavrı aslında ne demektir?

435 Hak yolunun yolcularının, ey yoldaş; Sözlerini canı gönülden dinle!

Yedi tavidan söz etmişlerdir. Kalp gözünü nurlandırmışlardır.

Birinci tavrın adı sadr tavidir, ey fakir! Bu sözü dinle ve iyice öğren.

Bu makam İslam'ın nuru olagelmıştır. Has kullar ve diğerleri için gelmiştir.

Dinle benden, ne haberler anlatırım. Şeytan'a bu makamda geçit yoktur.

- 440 İkinci tavrın adı, yakın-i kalp tavrıdır. İmanın makamı bu menzildedir.
Üçüncü tavrın adı şiaf tavrıdır. Aşk'ın ve saf sevginin makamıdır.
Dördüncü tavrı, Fuad tavrıdır. Bu Ruyetullah'ı açıkça görme makamıdır.
Eğer beşinci tavra bakarsan; Onun adı Kalp Cenneti'dir.
O Allah'ın kendine has olan makamıdır. Kulların oraya girmesi mümkün değildir.
- 445 Altıncı tavrın adına Süveyda de. Bilinmeyenlerin ortaya çıkmasını bu tavrıda ara.
Allah sana ahkâmı öğretir. Sende isimler ilmi ortaya çıkar.
Yedinci tavrın adı Behcetü'l-kalp'tir. Doğru gören göz böyle görmüştür.
Tecelli nurunun yansıması burada olur. Hakk'ın sıfatları da burada ortaya çıkar.
İnsan bu makamda şerefliidir. Kendini bilen Allah'ı bilir sırrına vakıf olur.
- 450 İnsan bu makamda tamamlanır. Hem de bu makamda insan olur.

Sözün Özeti Hakkında Mesnevî

- Ey kardeş bu sözü dinle! Çünkü bunu kulağı olan dinler.
Can kulağımı aç da iyi dinle; Fakirlerden manevî sözleri

Eşek kulağının bu makamda hissesi olmaz. Çünkü bu bir hissedir, hikaye değil.
Salik'in seyri buraya ulaşınca; Makamları da tertip üzere görmüştür.
455 Zamanın kamili olur, o Allah adamı. O vuslata ermiştir, onu Allah'tan ayrı sanma.
O'nun yaptıklarını hep Allah'tan düşün. Onda başka bir failin eseri yoktur.
İyi ve kötüyü hep yapandan bilir o. Onun cehaletiyle nasıl alet etsin o?
Alet ile hayır ve şer ortaya çıktığı için; Akıllı insan aletten başkasına nasıl baksın.
Veli kulun gözleri Allah'ın aleti gibidir. Onun nuru ile apaçık olur tüm sırlar.
460 O sonra Hakk'a nazar eyler. Onun gözünü aletten başka bir şey sanma.
Bu sebeple Allah'ın nuru ile bakar sözünü; Mümin için söylemiştir, O insanların en hayırlısı.
O sürekli Allah'ın nuru ile bakar. Şüphesiz, yerlere ve göklere.
Allah kelam olarak da buyurmuştur. Mahlukatın en hayırlısı olan habibine.
Ben uzakta olana yakınlık veririm. Onun gözü ve kulağı ben olurum.
465 İşiten kulağı olurum sözü burada konuşur. Sadık olan kişi de anlar.

Senin işin böyle olduğu için, ey arkadaş! Peki düşüncelerin neden bozuk olur?

Ne zamana kadar bu dünyada mağrur olacaksın? İki gözün varken kör olacaksın?

Kendini cehennemden kurtarmaya çabala. Vasıl cennetine ulaşabilesin, ey genç!

Gece gündüz salih amel yapmaya çalış. Noksanlıktan kurtulup kemale eresin.

470 Kamil insan Hakk'a kavuşmuştur. Tüm amaçlarına ulaşmıştır.

Kamil İnsan Hakkında

Söz kamil insana gelince, ey fakir! Dinle de onun niteliklerini öğren.

Kamil insan şudur; ey oğul! Onun için dört şey saygındır.

Sözleri, yaptıkları ve ahlakı güzeldir onun. Maarif ilimleri de onda toplanmıştır.

Eşyanın halini olması gerektiği gibi bilir. Hükümünü küçükten büyüğe sürer.

475 Hakk'a ulaşır, o Allah adamı. Onun adı kimlik gösteren aynadır.

Ona hem Hadi ve Mehdi demişlerdir. Hem de Süleyman, Hızır ve İsa demişlerdir.

Olgun, bilgin ve kamildir onun adı. Şeyhlik ve mürşitlik onun nimetlerindedir.

Tüm dünyayı bir insan bedeni gibi düşün. Kamil insan onun kalbidir, ey genç!

O mürşit olmayı seçmiştir; Noksan olanlar için, ey mağara arkadaşı!
480 Hak yolunda ayakları sabittir. İnsanlara her an rahatlık verir.
Kamil insanın özellikleri bunlardır. Herkesi Allah'a davet eder.

Özgür Kamil Hakkında

Kamil insanın ahvalini öğrenince; Özgür kamili açıkça dinle!
Özgür kamil şudur, ey oğul. O bütün hayır ve şerden müsterihtir.
Kendini kemalinde gördüğü zaman; Alemde kurtuldu ve uzleti seçti.
485 O yol gösterici olmayı seçmedi. O başını hak yoluna gizlice koydu.
Hak yolunda mutlak fani oldu. Kendinden vazgeçti ve Allah ile bir oldu.
İnsanlarla görüşmesi yoktur; Bir beklentisi olmadığı, temkinli olduğu için.
Dünyanın tüm insanları onun gözünde birdir. Aslında irfanın en yücesi budur.
Uzlet, terk etme ve kanaat onun işidir. Onu her davranışı serbesttir.
490 Ey arkadaş, özgür kamil insanın işi budur. Her zaman Allah'tan övgüler alır.

Olgun ve Özgür Hakkında

Ey arkadaş dinle bu sözlerimi de; Gizli sırlara vakıf olası.
Olgun kişi kimdir öğren, ey dostum. Ey sırlara talip olan kişi, özgür kişi kimdir?

Her artık nihayet bulunca, ey oğul! Onun adı da olgun kişi, oldu ey babasının canı!
Nihayet, maksadına ulaşınca; Özgürlük ortaya çıktı onda.
495 Her şeyin tohumu, o şeyin meyvesidir. O, meyve yetişince, özgür olur.
Meyve ağaçtan nasıl ayrılır? O meyve artık özgür olur, ey Allah adamı.
Tohumu, nutfe olan o çocuk gibi, O anneden doğdu ve her an geliştii.
O nutfe ondan da ortaya çıkınca; Onun adı da olgun olur, ey iş bilen.
Olgun kişi kendi kavuşmasını bilendir. O kendi içinde yetişmiş olur.
500 Kainatın aslı ilk akıldır. O temiz zât her şeyi ondan yaratmıştır.
Sonra her şey O'na döner. İnsan asıldır ve geri kalan her şey ışıklardır.
İnsanın aklına ulaştığında kemale girer. Onun adı Olgun olur, ey güzel hasletli!
Bu makamda bir daire oluşur. Ey iyi adlı, bu sözü iyi dinle.
O bundan sonra ilgisini kesmeye başlar. Onun adı özgür olur, ey doğru gören!
505 Mal, makam ve mevki sevgisi; Hepsi putlar gibidir, ey arayan, anla!
O bedene tapmaktan vazgeçince; Hemen, en yüksek mertebelere ulaşır.

Meczip-i Salik Hakkında

Hak ehli dört kısımdır, ey genç! Her biri kendi ilmince dersler alır.

Önder bu dört gürühtan birisidir. Kamil mürşit ismini vermişlerdir ona.

Meczip Hakkında Olan Birinci Kısım

Bir diğeri söz ile meczuptur ey genç! Bu sözü iyi dinle ve canla başla çalış.

510 O akıl tavrından dışarı çıkmıştır. Görevleri ona yüklemişlerdir.

Aşk ona galip gelmiş ve o, âşıktır. Âşıklık yolunda da sadıktır.

Allah yolunda hep hayrandır o. İman ve küfür onun için tektir.

O müsterihtir namaz ve oruçtan da; Rükû'dan, secdeden ve kıyamdan da.

Ne Cehennemi, Cennet'ten ayırt edebilir, Ne de sefayı da sıkıntıdan başka bir şey sanar.

515 O sadece kendisini beladan uzak tutar. Onun hiç bir derdi deva bulmaz.

Hakk'ın cezbesi onu kendinden alıp Onun ne mezhebi, ne milleti, ne de dini vardır.

götürmüştür.

Salik Hakkında Olan İkinci Bölüm

Bir diğerrinin adı ise salik'tir. Zikir, tesbih ve namaz onların göstergesidir.

Şer'i emirlere uymuştur hep. Allah yolundan hiç çıkmamıştır.

Şeriatla dış görünüşünü süslemiştir. Bilgilerle iç dünyasını süslemiştir.

520 Onun işi sürekli vaaz ve nasihattir. Onun işi, züht, takva ve salih ameldir.

Fakat onun cezbeden nasibi yoktur. O acaip adam sözde saliktir.

Meczip Salik Hakkında Olan Üçüncü Bölüm

Diğerini açıklamamı istersen, Onun adını Meczip Salik diye bil.

Allah yolunda salik olmuştur, o aziz. Şeriatla kendini temizlemiştir.

Allah cezbelere bir cezbe ortaya çıktı. Her şeyi engelledi Hakk'ın ispatı.

525 Tecellide kendini yok gibi gördü. Kendini bazen sarhoş gibi, bazen de ayık gördü.

O, Hak insanı bazen salik olur. Bazen de cezbe ona galip gelir.

Bu güruhtan olanlar hep değişkendir. Hepsini tek tek sana açıkladım, ey arkadaş!

Salik Meczip Hakkında Olan Üçüncü Bölüm

Bir diğeri salik meczuptur, ey oğul! Dinle benden, bak ne haber veriyorum.

Bu dört kısımdan mürşit olan budur. Yerinde duran adını vermişlerdir.

530 Onun sulukunun yanında cezbesi de vardır. Allah yolunda her an kendinden geçmiş gibidir.
Allah'ın cemaline hayrandır o. Benliğinden kendisini alır, götürür o.
Cenab-ı Hakk'tan onu geçirmişlerdir. Yardım isteyenlerden olması için.
İnsanları Hakk yoluna davet eder. Hakk'ı arayan ona biat eder.
Onun eline el vermek uygundur. O vekildir, onun eli Allah'ın eli gibidir.

535 Görünüşte dünyaya önder olsa da; İç dünyasında son peygamberin vârisi gibidir.
O meczup salık olduğu için; Tut onun elini de, üzüntülerden kurtul.
Onun kalbi hep Allah'ın bakış yeridir. İki alemde de hep padişah gibidir.
Sadakatle tut onun eteğinden de; Yüksesin yukarılara, alçaklarda kalmayasın.
Onu yol gösterici olarak bil ve onsuz koşma. Bu yolda araştırmadan kurtulmak için.

540 Yolda yol kesiciler olduğu için; Bu korku ve tehlikelerden pek az kişi kaçabilmiştir.
Yol kesenleri hep güçlü bil sen, Hepsi tek tek senden doğarlar.
Mal, mülk, makam ve mevki sevgisi; İnsanı karanlık kuyulara atar.
Hepsinden vazgeç ve Allah'ı iste. Belalara ve sıkıntılara düşmesin.

Sözün Özeti Üzerine

Gönül yolundan hiç bir yönü olmayana git. Bu makama ikilik sığmaz.
545 Şüphesiz ve örtüsüz olan yolu tanı. Görmeye engel olan, gönül arzuların bil.
Eğer öyleysen gel de sıkıntı çek. Bu işi bırak da işsiz kal.
İşsiz olursan da sana bir iş verirler. Hakk yolunda sana bir pazar verirler.
Varlığın aslını yoklukta ara. Eğer sen canı gönülden Mevla'yı arıyorsan.
Eğer Allah'ı arıyorsan, varlığımı yak da; Hedefine ve amacına ulaşabileşin.
550 Kendini öldürmezsen hep yoklukta; Ebedi ülkeye bir yol bulamazsın.
O halde kendini bırak da kurtulasın; Allah için bütün üzüntülerinden.

Sohbet Hakkında Tazmin

Allah adamı olanlara bir an sohbet; Yüz yıl perhizden daha iyidir.
Her kim âşık ve evliya ile dost ise; Onu hep Allah'ın dostu bil.
Dış görünüşü Allah'ın yansımasıdır. Temiz ruhu ise yaratıcının sırlarını taşır.
555 Her veli kulda Allah kendini gösterir. Veli kullar olmadan Allah'ın sırları aşikâr olmaz.
Bu sebeple Musa, Hızır'ı arıyordu. Ondan gizli sırları almak için.
Peygamber olduğu için, yaratıcısı övdü. Bir düşün; Hızır'ı araması nasıldı?
Ondan daha büyük bir sır olduğu sürece; Daha büyük olan, daha yücesine layıktır.
Resullerin sultanı olan Mustafa; Tüm yolların Mehdi, Hadi ve efendisidir.

560 Peşinden iştiyakla feryat etti. Allah dostlarına ulaşabilmek için.

Veys el-Karani'nin aşkı gibi; O dinin yücesi, kokuyu Yemen'den alır.

Hakk'ın kokusunu Yemen'den güzelce alıyordu. O yüce sultana kavuşabilme ümidiyle.

Ali'ye diyordu ki sonra; İnsanlar nasıl ibadet için molla'nın kapısını çalsın.

Gece gündüz akıllılarla arkadaşlığı seç. Rabbin huzurunda herkesten yüce olasın.

565 Onlarla derece olarak yükselirsin. Karşılıksız olarak yüz çeşit huzura kavuşursun.

Aklını geliştir de yükselesin. İbadet ehlini geçip, uygun olasın.

Salih insanlarla arkadaşlık seni de salih yapar. Kötü insanlarla da arkadaşlık seni de kötü yapar.

Arkadaşlık gibi etkili hiçbir şey yoktur. Biri arkadaşlık ile zelil olur bir diğeri aziz olur.

Bir zaman Allah adamıyla arkadaşlığı; Eğer seçersen, doğruluktan da sefadan da daha iyidir.

570 İbadetten daha yüce bir şey yoktur dünyada. Bunu böyle bil sakın şüpheye düşme.

Böyle bir kişiyle arkadaş olursan, Senin sadakatin de her an artar.

Yüz yıl riyasız ibadet etsen de; Namaz, Oruç ve Allah'ı zikretme gibi.
Allah adamının huzurunda bir an bulunmak; Yüz kat senin için daha iyidir.
Ondan bulunacak olan keşifler; Dünyadaki ibadetlerle ortaya çıkmaz senin için.
575 Bu yolun aslı arkadaşlık olduğu için. Ey serin canlı, onun işi budur.
Cahille arkadaşlık gibi günah olmaz. Tüm iyi işlerin ondan harap olur.
Küfür ve iman arkadaşlıkla ayaktadır. Birisi kendiliğinden nasıl Mümin veya Kâfir olur?
Evliya ile arkadaşlık yapan; Evliyaların doğruluğuna ve dinine sahip olur.
Onlar gibi gönlü aydınlık olur. Gül bahçesi gibi taze ve çiçek açmış olur.
580 Onun temiz canı dertlerden arınır. Nefsi ölüme galip geldiği için.
Onun göğsünde üzüntüye yer yoktur. Kimseyle kavga etmek ve kimseye de kin gütmeyiz.
Her an benim canım, arkadaşlığı ara; Hakk'ın dergâhına yaraşır olasin.
Hakk'ın yiğitlerine hizmet etmeyi seç. Çalışkan adamlar zümresine yazılasin.

Taklit Ehli, İstidlal Ehli ve Keşif Ehli Hakkında

Gel ey akli başında olup, Hakk'ı arayan; İmanın kısımlarını benden iyi dinle,
585 İman ehli üç kısma ayrılır. Onlardan her biri, bir isim almıştır.
Birinci kısmı taklit ehlidir. Dinle de öğren onun alametlerini.
İstidlal ehli ikinci kısım. Üçüncü kısım ise keşif ehlidir.
Her birini açıklayayım, iyi dinle. Kendinden de gafil olmamaya çalış.

Taklit Ehli Hakkında Olan Birinci Kısım

Taklit ehli şudur, ey can dostum; Dil ile Hakk'a iman etmiştir.
590 Hem de sözünü tasdik eder; Canı gönülden sever dinini.
Allah'ı övenlerden ve anlatanlardan bilir, Bunların hepsi duyu hissi iledir.
Burada keşfetme, kanıt ve delil yoktur. Çoğu Müslüman bu güruhtandır.
Duyarak Allah'ı aradıkları için; Çalışma ve çaba burada galiptir.
Teslimiyet ve razı olma mağlup olduğu için; Onların Allah'a tevekkülü yoktur.
595 Dünyanın kederi, mal ve makam sevgisi, Taklitçinin yolunda, her an gelir önüne.

İlim ehli daha çok bu makamdandır. Bu sebeple onların ayağı hep çamurdadır.

İstidlal Ehli Hakkında Olan İkinci Kısım

İstidlal ehli şudur, ey imam! Bu dünyayı güzel bir nizamla görür.

Bu yer sofrasının altını görür. Bu gök kubbenin altını görür.

Parlayan Güneş'i ve Ay'ı Bu iman etmiş dönmüş olarak görür.

600 Tüm mahlukata nazar eyler. Eserden etkilenene kanıtlar sunar.

Bunu ancak bilge bir yapan olsa gerek der. Onun benzeri olmayan biri.

Bu insan gücünün yaptıkları olamaz. Bu eylemlere ve sanata bir fail gereklidir.

Bâki olmalıdır o, fani olamaz. Onun bekası sürekli ve kalıcı olmalıdır.

Onun iki tane doğru gören gözü olduğundan; O Allah'ı delillerle ve kanıtlarla bulur.

605 Burada teslimiyet ve razı olma galiptir. Şüphesiz Allah'a tevekkül eder.

Burada çalışma ve çaba azdır. Mal ve makam sevgisi burada azdır.

O, Allah'tan başkasına güvenmez. Namaz, oruç, hac ve cihata da.

Onlar Cemalullah'tan zevk alır. Onların kalbi daima açıktır.

Keşif Ehli Hakkında Olan Üçüncü Kısım

Ey sır bilen, keşif ehli budur. O Allah'tan başkasından çekinir.

610 O, Allah'ı keşfle açıkça görür. Şüphe, kuşku ve zannı bırakır.

Onun bütün perdelerini geçmiştir. Cemalullah ile şereflenmiştir.

O, Dost'u ayne'l-yakin görmüştür. Kesinlikle o, Dost'u bundan ibaret bilir.

Onun yanında Hak'tan başka hiç bir şeyin varlığı yoktur. Onun dini de mezhebi de Hak olur.

Sürekli Cenab-ı Allah'ı zikreder. O'ndan başka bir varlık yoktur zikri ile.

615 Her şeyde o, Allah'tan başka bir şey görmez. Vahdet ehli gruplardan bu güruhtandır.

Tevhidin Kısımları Hakkında

Ey oğul! Kulak ver bu haberlere. Dinle ve benim sözlerimi itiraf et.

Hakk'ı arayanlar ne güzel söylemişler; Tahkik yolunda inciler delmişler.

Hakk'ın tevhidini iki kısma ayırmışlar. Her birine de bir isim vermişler.

Birinci kısım umumi tevhitir. Diğeri ise hususi tevhitir, ey önder.

Umumi Tevhit Hakkında

620 Birincisi budur, ey kardeş! O diliyle ikrar ettiği ile aynıdır.
O kalp ile tasdik için bir delildir. Herkes onunla yüce Allah'ı zikreder.
Bu sözde herkes ortaktır, ey fakir; Şeyh, bilgin, derviş ve emir.
Vahdet sırrını bilen herkesin, Dilinde Allah'tan başka ilah yok sözü vardır.

Hususi Tevhit Hakkında

Bundan sonra hususi tevhit gelir ey genç! Onu da üç kısımda anlatmışlardır.
625 Fiillerin ve sıfatların tevhidi budur. Bu ikisinden sonra zâtın tevhidi gelir.
Her birini tek tek söyleyip açıklayayım. Can kulağıyla dinlemeye çalış.

Husûsî Tevhidin Bölümleri Hakkında Birinci Bölüm Fiillerin Tevhidi

Fiillerin tevhidi budur, ey aziz. Kul fiillerini kendinden arındırır.
Tüm fiilleri Allah ile ilgili olur. Onun için ortada bir düzen yoktur.
Kul, alet olur ve Allah kullanan. Hak dostu insanlar böyle söylemişlerdir.

İkinci Kısım Sıfatların Tevhidi

630 Sıfatların tevhidi budur, ey dost! İnsan kendi sıfatlarından kurtulur.
Onun tüm tamamlayıcı sıfatları; Hakk'ın sıfatlarıyla ilgili olur.
Orada her şey helak olur. Geriye sadece Allah'ın zâtının sıfatları kalır.

Üçüncü Bölüm Zâtın Tevhidi

Zâtın tevhidi budur, ey genç! Dinle benden açıkça anlatıyorum.
Hal ehlinin zâtıyla ilgili olur. Anlamca Hakk'ın zâtının sürekliliği ile ilgilidir.

635 Orada her şey fena bulur. Sadece Allah'ın zâtı sürekli ve kalıcıdır.

Hiç Bir Şey Olan Varlık ve Vahdet Hakkında

Ey kardeş, bu güzel nükteyi dinle! Kendini topla ve kendinden gafil olma.
Hakikat, varlığını göstermek isteyince; Gizli bir hazineydi ve ortaya çıktı.
Salıverme giysisine bürününce; Orada çokluktan bir iz bile yoktur.
Geri kalan hiç bir şeyin itibarı yoktur. Bunun adı vahdettir, ey güzel ahlaklı!
640 Hiç bir şey olan varlık budur. Bu açıkça her şeyden görülmektedir.

Her ne kadar çoklukla inşa eden olduysa da; Onda çokluktan hiç bir eser bile yoktur.
O'nun temiz zâtı nuru ortaya çıkarınca; Bu çokluklar onun sıfatlarından ortaya çıktı.

Bir Şey Olmayan Varlık ve Ehadiyyet Hakkında

Eğer varlıkta fazlalıklar atılırsa; O, tüm bağlardan müstesnadır.
Eğer onun zâtı karışır, ey oğul! Her an muteber olan bağları yok etmeyle.
645 Bunun adına vahidiyet demişlerdir. Ey iyi adlı, bu sözü iyi anla!
Bir şey olmayan varlık da buna derler. Bir şey olmayandan başka her şeyi muteber bil.

Ehadiyyet ve Vücut-i 'Ama Hakkında

Zatından gelen ilk tecelli ile, İsimlere, sıfatlarını indirdi.
Söz söylemede inci delenler, Bunun adına vahidiyyet demişlerdir.
Bunun adı aynı zamanda da 'ama'dır. Bunda sakın şüphe etme ve iyi bil!
650 'Ama da budur işte, ey aziz! Anla bu nükteyi ve iyi dinle!

Temsil

Ey oğul, dinle sen bu temsili. Tüm yorumlamalara vakıf olası.
Mutlak varlık bir deniz gibidir. Onun dalgaları açık sözler ve isimler gibidir.

Onun hareketleri zatın sevgisini gerektirir. Ondan sonra sıfatlar ortaya çıkar.
Bulut bedendir ve onun dumanı can sıfatıdır. Sel insandır doğumu ise, yağmur sıfatıdır.
655 Sel, yağmurun toplanmasından olsa da; Ama sadece birazı denizlere ulaşır.
Örnekte, o zat suya benzetildi. Bazen denize ulaşır bazen de sel olur.
Sonra taklit ve bırakma ortaya çıkar. Onun temiz zatı her ikisinde de işe yarar.
Bazen cüzi, külli, umumi ve hususi olur. Bazen de bütün bağılıklardan kurtulur.
Bazen bağımlı bazen de bağımsız olur. Bazen batıl bazen de hak olur.
660 Sen iyi bil, sıfatların çokluğu, Zatı üzerinde hiç bir değişiklik yapmaz.

Büyük Âlem ve Küçük Âlem Hakkında

Dinle bu sözü, ey kardeş! Gizli sırlar senin için açığa çıksın.
Bu makamları geçen bilginler, Bu dünyaya büyük âlem demişlerdir.
İnsan da küçük alemdir, ey temiz dost! O, ateş, hava, su ve toprakla daimidir.
Evliyalar bu sözün aksini söylemişlerdir. Görüş sahipleri nasıl söyler bu sözü?
665 Büyük âlem insanın vücududur. İkisinden de maksat, son âlemdir.

Her ne kadar alemden sonra gelse de vücut. Manada vücut alemden önceydi.
Her ne kadar meyve, ağaçtan meydana gelse de, Hak, ağacı meyve için yaratmıştır.
Meyve olmasaydı ağaç nasıl olurdu? O halde ağaç evlat, meyve ise babadır.
Bu dünya görünüşte önde olsa da, Ama maksat olan kamil insandır.
670 Hak, dünyayı insanlar için yaratmıştır. Onlardan kerametler ortaya çıksın diye.
Eğer dünyadan maksat bu olmasaydı, Bu gökyüzü ve yeryüzü nasıl dururdu?
Eğer sen olmasaydın sırrı budur, iyi dinle! Git de canı gönülden hak adamına inan!

Misal Alemi Hakkında

Ey Allah zikrini söyleyen, dinle! Fakirlerin cana can katan sözlerini.
Kitabın başlangıcında açılması gibi, Ruhlar alemi ve cisimler aleminin örtülerinin.
675 Bu iki alem hakkında, ey genç! Başka bir alemi dinle, iyice öğren!
Söz her iki alemde de apaçık olunca; Her birinin kısımları da açıkça şerh edildi.
Mana ehli ona misal demiştir. Suret ehli onu nasıl hayal etsin?
Bir diğer adı da berzah alemidir. Dinle benden, bak neler haber veriyorum.

Orada ruhlar suretlere bürünür. Bedenlere yerleşmeden önce.
680 Orada bedenler fiile dönüşür. Her amelin bir sureti ortaya çıkar.
Her insanın bunda bir payı vardır. Kalp gözünü aç da iyi dinle.
Hal ehli her rüyayı görür. Adı da o alemden hayal olur.
Burada cennet de vardır sevap da. Burada cehennem de vardır, azap da.
İnsan bu alemden gittikten sonra, Onun meskeni o alem olur.
685 Öldükten sonra diriltme de bu makamda olur. Sur'a üfleyen İsrafil de buradadır.
Kabir azabını da burada yaparlar. Naim cennetini de burada verirler.
Miraç sırrı burada ortaya çıkar. Dış görünüşteki keşifler de burada açığa çıkar.
Herkesin o makamda hissesi vardır. Söz buraya gelince, kelim sona erdi.

Afâki ve Enfüsi Kıyamet Hakkında

Ey oğul bu sözü can kulağı ile, Dinle ve kendini gafletten kurtar.
690 Kıyamet beş türdür, öğren. Hepsini dinle ve kulağına küpe yap.
Vicdanlı insanlar bu şekilde buldular. Tahkik yolunda kılı kırk yardılar.

Birinci Tür

Kıyametin birinci türü budur. O, her saat ve her andır.

Alem zamanda yok olur. Onda gidenler de ortaya çıkar.

Yoktan var eden, yaşatan, öldüren ve diriltendir. Her an yeni mahluklar yaratmaktadır.

695 O her gün yeni bir oluş üzeredir ayeti, Hakk'ın her zaman tecelli üzere olduğunu bildirir.

Her şey yok olur, ey oğul. Zaman içinde misali görünür sadece.

Misalin ortaya çıkışı hızlanınca; Kemal sahiplerinden başkası anlayamaz.

Eğer kin istiyorsan nedir burada işin? İki zamanda değerli şeyler kalmaz, bunu bil.

Bir akarsu gibi oldu bunun temsili, Doğru ol, doğru bak ve doğru gör!

İkinci Tür

700 Kıyametin ikinci türü, ey genç! Bedenden organların ayrılmasıdır, iyi bil.

Dünyadan müsterih olan azizler, Bunun adına küçük kıyamet demişlerdir.

O Halde kıyamet ölmektir, ey benim dostum. Bu sözü dinle ve beni inkar etme!
Velayet makamının önderi, şöyle demiş; Kim ölürse, onun kıyameti kopmuş demektir.
Berzah aleminde haşır olunur ondan sonra; Ya ulvi olarak ya da sufli olarak, ey genç!
705 Layığı yüksek mevkiler olanlar; Meleklerle eş ve denk olurlar.
Her kimin layık olduğu sefillik ise de; Dört ayaklı hayvanlarla haşrolacaktır.

Üçüncü Tür

Ey aziz, kıyametin üçüncü türü, Vaat edilmiş olan, dirilme günüdür.
Yok olan her şey onda tekrar vücut bulur. Gizli olan ne varsa ortaya çıkar.
Batın ve gizli olan ne varsa; Hepsi tek tek ortaya çıkar o gün, ey oğul.
710 O gün açık ve aşikâr olan ne varsa; Hepsi gizli olur, iyi bil.
Bugün galip olan çokluk ise de, Ey arkadaş, o gün vahdet galip gelir.
Herkesin kendi inancına göre; Hak tecelli eder, ey cömert kişi.

Eğer onun inancının tersi olursa; Onun zihni nasıl teselli olur.

İtikadı ehli hak olanın, Yüzü daima mutlak zata dönüktür.

715 Tüm inanışların temeli budur. Hal ehlinin itikadı da böyledir.

Dördüncü ve Beşinci Tür

Kıyametin son iki türü, Sadece kamil insanlara mahsustur.

Biri başta biri sonda, ey fakir; Ortaya çıkar, hepsinden haberdar ol.

Birincisi iradeli ölümdür. Sonuncusu da şüphesiz varlığın yok olmasıdır.

Yokluktan sonra kalıcı dost olan budur. Salıklar için durum budur ey genç!

720 Herkes durumlarına vakıf olamaz. Hak ehli olan bilir onların işlerini.

Bu hemen cezbeye girer. Yalnızca söze itibar olmaz.

Dil ile yüz kere şeker desen de; Bir zerre kadar bile ağız tatlanmaz.

İki asır boyunca, misk desen de; Birazcık bile kötü kokan ot, hoş kokulu olmaz.

Yüz bin kere olmayana yar desen de; Hiç bir zaman yanındaki gibi olmaz.

725 Her kim bilgilerden bahsederse; Tek olana ariflikten bahsetmiş olur.

Anlamsız söze itibar edilmez. Ey mağara arkadaşı, sen boş konuşma!

Hak yolunda can vermek gereklidir. Hak dergâhına yaraşır olmak için.

İşlerini kavga ile yürütürsen; Herkesin davacısı olursun.

Velilik ve Peygamberlik Hakkında

O halde gel ey Allah'ı görmek isteyen, Söz ehlerinden Hak sırlarını dinle.

730 İlk cevher Mustafa'nın ruhudur. Dünyanın övündüğü, doğruluk ve sefa kaynağıdır.

İki alemin efendisi, peygamberlerin önderi, Evliya ve asfiyanın rehberi.

Bu söz hakkında inci delmişlerdir. Ona, Rûhî mahlûkâtın ilki dediler.

Ey temiz kişi, bu cevherin iki yüzü vardır. Bunlar birbirinden ayrı değildir.

Onun içini Hak tarafı bil sen, Onun dışını âlemin mahlukları bil.
735 Hak yönünün velilik oldu adı. Âlem yönü ise peygamberliktir, ey önder!
O halde ikisi de Muhammed'in sıfatlarıdır, Anla bu nükteyi ey temiz kişi.
Şeyh Saadeddin bir yol adamıydı. Tüm hakikatlerden haberdardı.
O marifet timsali şöyle demiştir. Bu her iki sığata da mazhar olmak gerekir.
Peygamberlik nurunun mazharı son peygamberdir. Her iki alemde de maksat O, olduğu için.
740 Ey genç! Velilik yönünün mazharı olan, Zamanın Sahibi sonunda gelecektir.
Tam bir marifetle süslenmiştir. Bu dünyayı onun adaleti süsleyecektir.
O bütün dünyayı tamamen alacaktır. Kimse zulmün adını dahi duymayacaktır.
İnsanlar güven ve huzur içinde olacaktır. Herkes iyilik ve sevgi içinde olacaktır.
Dünyada o hükümdar ortaya çıkınca; Hakikat ilmi apaçık olacaktır.
745 Peygamberlik zamanında, ey genç! Onun durumu suret hakkındaydı.
O'nun zamanında suret bahsi vardı. Zahiri ilimlerdi onun sebatı.
İlim tahsili medreselerdeydi; Nahiv, sarf, fıkıh, tefsir ve yıldız bilimi.

Batını ilimler ise hep gizliydi. Pek az kişi bunlardan haber verirdi.
Velayet zamanı gelince, ey fakir! Herkes hakikatlerden haberdar olur.
750 Medreselerde bu şekilde konular işlenir. Herkes hakikat yolunu tutar.
Cennet, hayır ve sevap hakikatinden Cehennem, ateş ve azap hakikatinden
Konusu olur, dördü de başa gelir. Ey arkadaş bu sözü iyi dinle.
Tüm hakikatler apaçık olup tamamlanınca; Kıyamet günü gelir, ey önder.
Sonra Allah herkese görünür, Dolunay gibi herkese görünür, dinle bu nefesi.
755 Herkes Allah'ı görmeye vasıl olur. Herkes maksadına ulaşmış olur.
Sözünde sadık olan böyle buyurdu. Hadisleri de böyle söyler.
Mananın yüzündeki örtüyü kaldırdığım için; Yeter artık, doğrusunu Allah bilir.

Kitabın Yazılma Sebebi ve Adı

Söz buraya ulaşınca, kelim da bitti. Benim şiirim bu nedenle yazıldı.
Bu güzel sözlerin ve şiirin yazılma sebebi, Kitabın sonunda anlatılmalıdır.
760 Bir gece Pir Mevlânâ Rumi'den, Bana rüyamda bir işaret geldi.
Ey Halili baki olan devleti iste, Çünkü dünya devamlı değildir.

Hakk'ı iste, Hak'tan başkasını arama, Yüce kişilerin zümresinden olasın.
Hakikatleri anlatan manzum bir nüsha yaz. Mizacının kılıcını kınından çıkar.
Senden sonra kalsın yâdigâr olarak; Özel kişiler ve halk arasında.
765 Bu sözleri şeyhin ruhundan duyunca, Kendi canımda tam bir minnet gördüm.
Hemen ruhundan yardım istedim. Sonra bu kelamı yazmaya başladım.
Veznini mesnevî vezni yaptım. O önderden faydalanabilmek için.
Ah bu çaresiz benim kaderi neyse, Onu bu şekilde gösterdim, ey imam!
Manaların gül bahçesidir bu benim şiirim. Can bülbülünün makamı vardır onda.
770 Âşıklara huzur verdiği için; Ona Tuhfetu'l-Uşşak adını verdim
Bu şiir burada bitti ve sona ulaştı. O halde sözü kısa tutmak gerekir, vesselam.

Kitabın Sonu

Ey Halili, Bu sözü kıyamete kadar; Söylesen de bitmesi mümkün değil.
Bu güzel söz Hak'tan olduğu için; Bu eski denizlerden sadece bir dalgadır.
Deniz olduğu sürece dalga azalmaz, Her an yeniden tazelenir.
775 Bunun sonu ve sınırı olmadığı için, Akıl sahiplerine de bu kadar söylemek yeter.

SONUÇ

XV. Yüzyıl Osmanlı Şairleri arasında olduğu tespit edilmiş Hālîlî mahlaslı şairin Tuḥfetu'l-‘Uşşâk adlı eserinin tenkitli metni hazırlanmış, eserin dil ve üslup özellikleri ile diğer edebî hususları araştırılmış ve eserin tamamı günümüz Türkçesine tercüme edilmiştir. Farsça manzum olan eserde, tasavvufî konulardan bahsedilmektedir. Hālîlî'nin eserini öncelikle tasavvuf yoluna giren müritlere ve diğer insanlara bir eğitici niteliğinde yazmış olduğu söylenebilir.

Hālîlî mahlaslı birbirinden farklı beş şair tespit edilmiştir. Tuḥfetu'l-‘Uşşâk adlı bu mesnevî bunlardan farklı altıncı bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Tuḥfetu'l-‘Uşşâk isimli eserin on adet nüshası tespit edilmiştir ve bunların dört tanesi karşılaştırmalı metnin hazırlanmasında kullanılmıştır. Tuḥfetu'l-‘Uşşâk'ın müellifi Hālîlî'nin bu eseri hazırlarken Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî-yi Belhî'den ve Ferîduddîn Ebûhâmid Muḥammed ‘Atṭâr-ı Nîşâbüri'den etkilendiği görülmüştür. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Anadolu kültürü ve edebiyatı içinde ayrı ve önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. İslam medeniyetinin yetiştirmiş olduğu büyük bir mutasavvıf ve mütefekkir olan Mevlânâ'nın izlerinin görülmesi müellifin onun eserlerini okuduğunun ve onları iyi bildiğinin göstergesidir. Hālîlî'nin Tuḥfetu'l-‘Uşşâk'a "Dinle!" nasihatıyla başlaması bu durumu açık bir şekilde ortaya koyar niteliktedir.

Bu eserin günümüz bilim dünyasına kazandırılmasıyla, yazıldığı dönemle ilgili tasavvuf, edebiyat, dil ve sosyo-kültürel alanlarda çalışma yapacak araştırmacılara yeni bir ışık tutacağı ve kaynaklık yapacağı düşünülmektedir. Bugüne kadar eser üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Kütüphanelerde birden fazla nüshası bulunan ve yüzlerce yıldır kütüphane raflarında ortaya çıkarılmayı bekleyen bu eser, araştırılıp incelenerek, bilim dünyasına kazandırılmıştır.

EKLER

Ankara Milli Kütüphane, Yazmalara Koleksiyonu, Nr. 2495 (İlk sayfası)

دستی از سرولای روم که از خطای دیوانه طالع حسن بنیضی غوی ایضا بنیضی منظم تا که بعد از تو نماند باقی چون هم از سخن او سخن کردم استعد از حوض ساحه سخن سخن مشنوی کلیت معنی این منظوم عاشقا زجران به مشنوی سه تمام بنیضی منظم	شدت است منی ای بیدارم ز آنکه این غایب بنیضی منظم باشی که در زمره اول کرارم شیخ طبعی زمره اول کرارم در میان اهل شعر فاضل تمام منتهی جان خود دیدم تمام ابتدا کردم برین نظم کلام تا که بنام جوهری انعام بسیل جان بود در مقام دادم او از خطای غایب پس سخن گویم ای بیدارم
ای خطای ناقامت ز کلام که کردی نسبت ای کلام	
ز آنکه از خطای بنیضی منظم تا بود در میان بنیضی منظم	
چون نماند از بنیضی منظم پس بود کفایت روز از بنیضی منظم قدم فی العدم الحاضر بنیضی منظم	
المعروفه حسن بنیضی منظم والحمد لله تعالی وحده	

حق مجلی بر همه است کلام لیک بهر کس بعد از خطای اعتقاد کند با اهل حق اصول جمله اعتقاد این بود	لیک بهر کس بعد از خطای حق نشود از حق مجلی ای بیدارم دانا نماند بنیضی منظم اعتقاد را بهر کس آرزو بود
فصل چهارم در شرح	
از حیاست بر دین غیر یک در اقل یک در غیر اولت موت از دین عیب این بود با اهل حق نیست خطای کس که اولت این بخیزد بر است ای بیدارم کس که صد بار گوید با اهل نیست که گوید در وقت که طبیعت با کوی صبر هر که اولت از معانی منظم لا فبی معنی ندارد جان بیدار داد از حق که بد عیبی که حاصل شد	مخصوصا اهل کلام سینه و ظاهر یکی بنیضی منظم آخرت جوهری کلام ساکت نه حال ای بیدارم اهل حق که اهل حق بر خود خطای بنیضی منظم زنده بنیضی منظم نمونه سخن بنیضی منظم مشکل از بنیضی منظم با خود لا فبی کلام روزی که می بود ای بیدارم نماند در کلام سرای کس حاصل شد
فصل پنجم	
چون رسید ای بیدارم باید این نظم بنیضی منظم	بافت نظم من بنیضی منظم باید این نظم بنیضی منظم

در

Ankara Milli Kütüphane, Yazmalara Koleksiyonu, Nr. 2495 (Son sayfası)

تحفة العاشق تالیف خلیف اهو لویسا

بسم الله الرحمن الرحیم

بشنوای جوینده رآه خدا
کوش کن این نکته بار کیه آ
چون ندارد دیدن این چشم کل
دستر اسپان دروشان بخوان
فهم کن خود که تا خود گیتی
از کجا افتاده اینجا غریب
همه کن تا خود بیانی اهن خویش
بگذر از غیب بشود روشن تا
کرنو جو بای خدا بی با خود آ
روشنایی ده دل تار کیه آ
برگشایی بسین با چشم دل
عالم کن تا از کجای ای جوان
از چه جای از چه چیزی جسمی
با چنین وضع و چنین شکل عجیب
باز بای دور کار وصل خویش
تا تو گویم حال خود را ایفتا

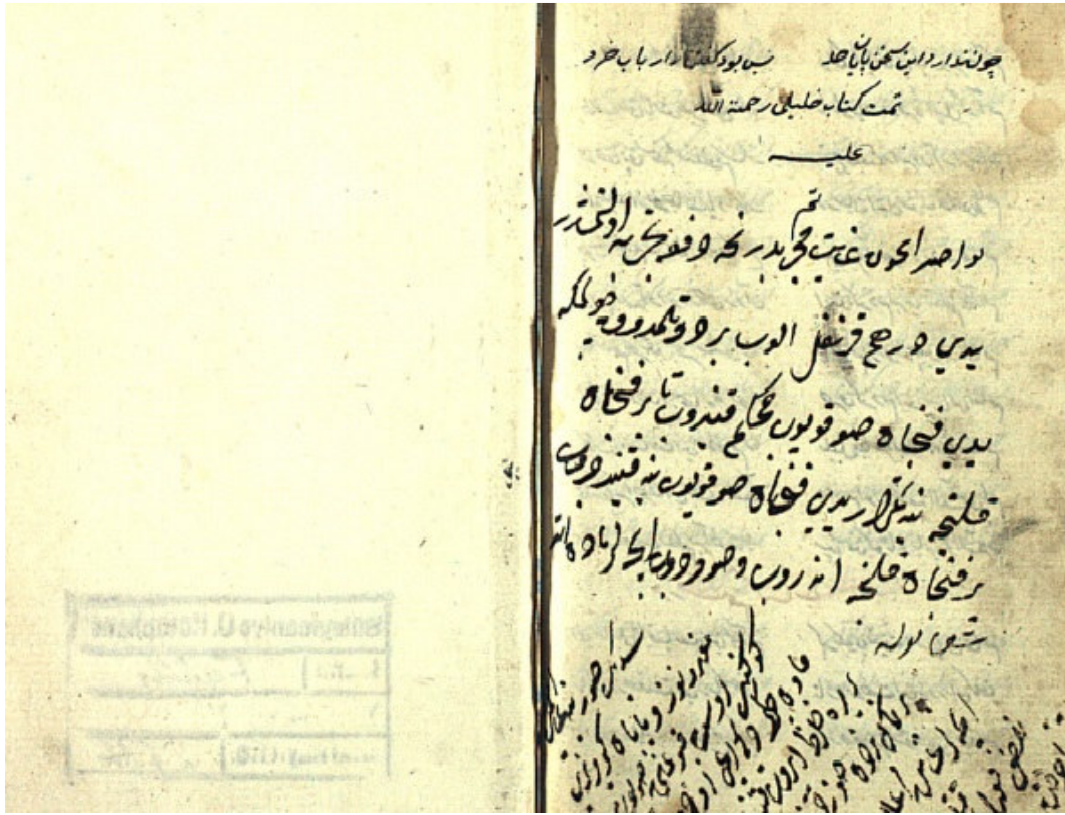
در بیان سبب ایجاد جوهر اول

آن خدای کین همی پرنور ازوست
آن مسما کی که اسم ذات اوست
کنز مخفی بود در مزی علی آ
خواست تا بسند جمال خویش آ
صورت شکل و هیولاد از اوست
جد استیا نظره و حرمت اوست
طالب این شد که تا د آنیم ما
در ظهور آرد کمال خویش آ

عشق بازی

عشق بازی با جمال جنود شود
چون نبود امکان این بی آیینه
زانکه فرمودان رسول بکلمه دین
غیرشون جمله ذرات جرات
لیکن چون زنده این عالم است
آدمی با خواست تا پیدا کند
از وجود خاص نور بی عام کرد
کرد از و ظاهر وجود کائنات
این بود نور محمد ای ندیم
آدم معنی بهمین است ای سپهر
سایه کین راه حق ارفقه اند
اصل این رحمت ای جان پدرا
در مثل بسند که چون کلمات این
لیکن ترسیت اینجا ای نغمه
خوشین معشوق خود عاشق شود
طالب آییند هر آیینه
موندست آیینه مومن یقین
منظر حقند اگر چه ای جوان
جمله اشیا را نتیجه آدم است
خلق عالم ابرو شدید آ کند
جوهر اول ضرور نامم کرد
فهم کن این نکته را ای پاک ذات
عشق اول نیت در سنه حکیم
بشنو از من تا چه میگویم صبر
نام این روح اهنای گفته اند
روح هر جسم از من اهد بند
حده شیر جسم چون جزوی ازین
بشنو از من جمله ایدریا دیگر

در بیان مراتب عالم ارواح

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 2787 (Son sayfası)

توضیحات

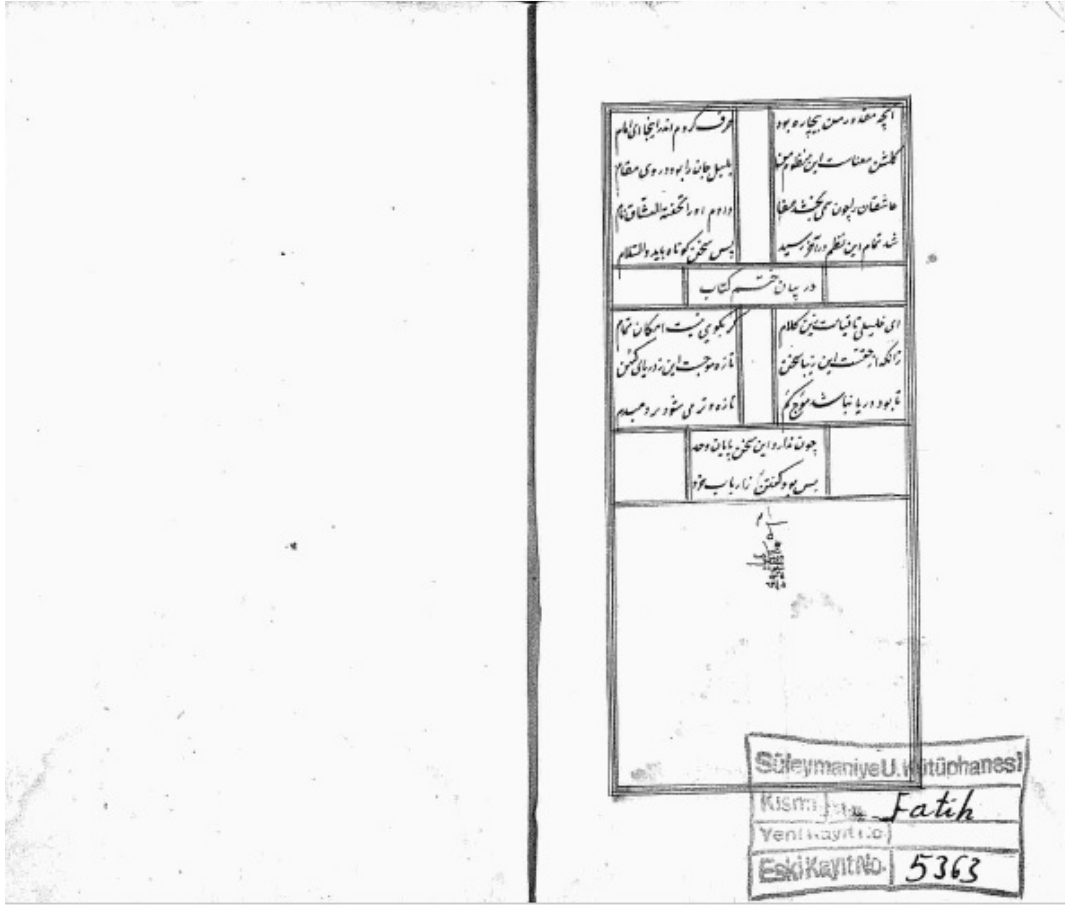
بشنوای چه شده راه خدا کوش کن این گشته با برکت چون نذر و ایمنی این چشم گرا دشت ایامت و دستان بخوان غم کن خود که تا خود گسستی از کجا افتاد و چنان فریب چمدن تا خود به اصل خود برش بگذر از غم و مشغول و پیش تا	گر تو جوی خایسته بخود راه مشائی اول با برکت برکت هر با پیشین چشم دل نگران چه در کجالی ای جوان از چه چینی از چه چای چینی چیزین افق چنین کلک غیب باز بانی روزگار جسم چو پیش با که گویم طایفه را ای شستا
در بیان سبب ایجا و چه حسه اول آن خدای کن جهان بر تو کرد آن مستجاب که ما ذات او است گفته خدیجه در روز عا خواهستی سینه چو بشنوا در ظهور آرد و کمال چو برشرا	سرشت کلک رسول او را است بعد از شایسته نظرات او است طالب آن است که تا در تمام در ظهور آرد و کمال چو برشرا

عشق

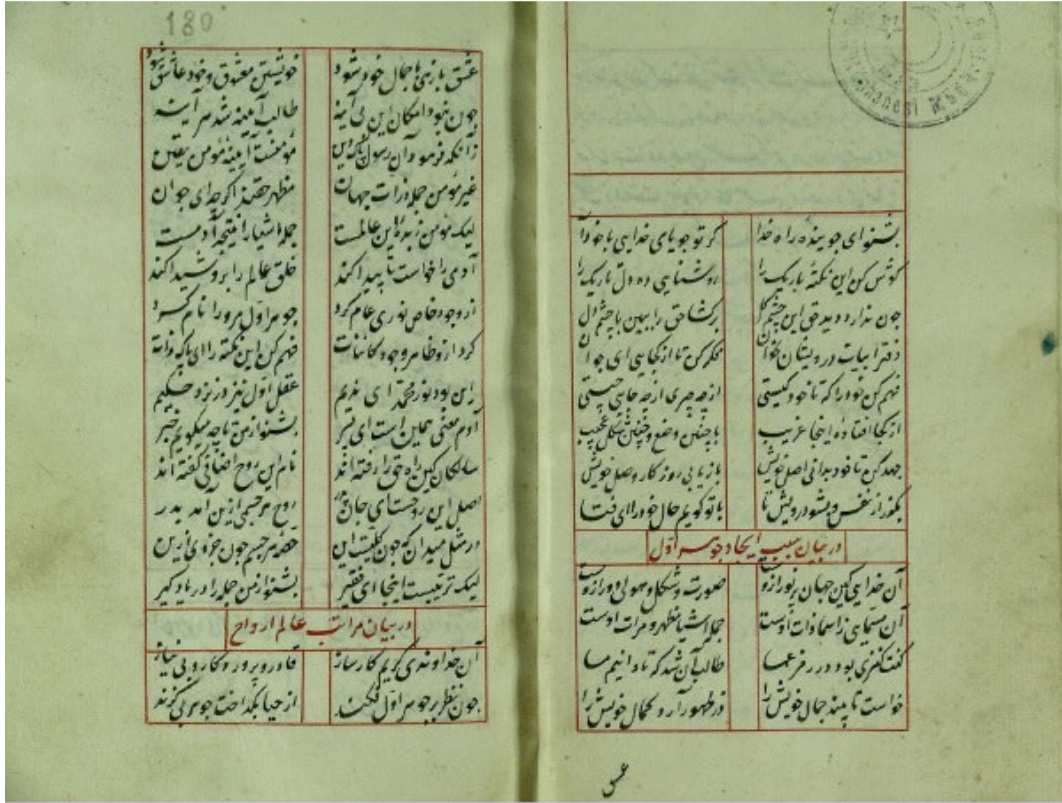
عشق با بی با خیال خود شود خود بنده اسکان این بیست ز آنکه فرمود آن رسد با کشتن بفرمودن جلد در آنست جفا لیکست مومن زنده این عالم است آرزوی خواست است پیدا گشت از او چه خاص نور عالم کن کرد از او ظاهر روح کائنات این بود نور محمد است نیم آدم صفت همین است ای پر سنگان کن او من زانوش اصل این در جنتی جان در مشایخ این که در کجالی چنگ ز تیرت شایسته ای	خویشش بگوشن و خود عاشق شود علا سبب آینه شد بر آینه نور نیتش آینه نور نیتش بغضت خسته کرد چه ای چنین جد اشیا با آنچه آدم است ظن عالم با بر و شسته گشت چو حسه اول را در او نام کرد خسک کن این گشته ای پاک عقل اول بنیست و زنده حکیم بشنو از من آنچه گویم چه غم این روح است گشت آفت روح بر جسم این آینه بد حضر جسم من این کوزه آینه بشنو از من جلد او را دیگر
در بیان ترا سبب عالم او را آن خدایندی که در کار ساز چون نظرس روح را اولی گشته	در بیان ترا سبب عالم او را آن خدایندی که در کار ساز چون نظرس روح را اولی گشته

Istanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 5363 (İlk sayfası)

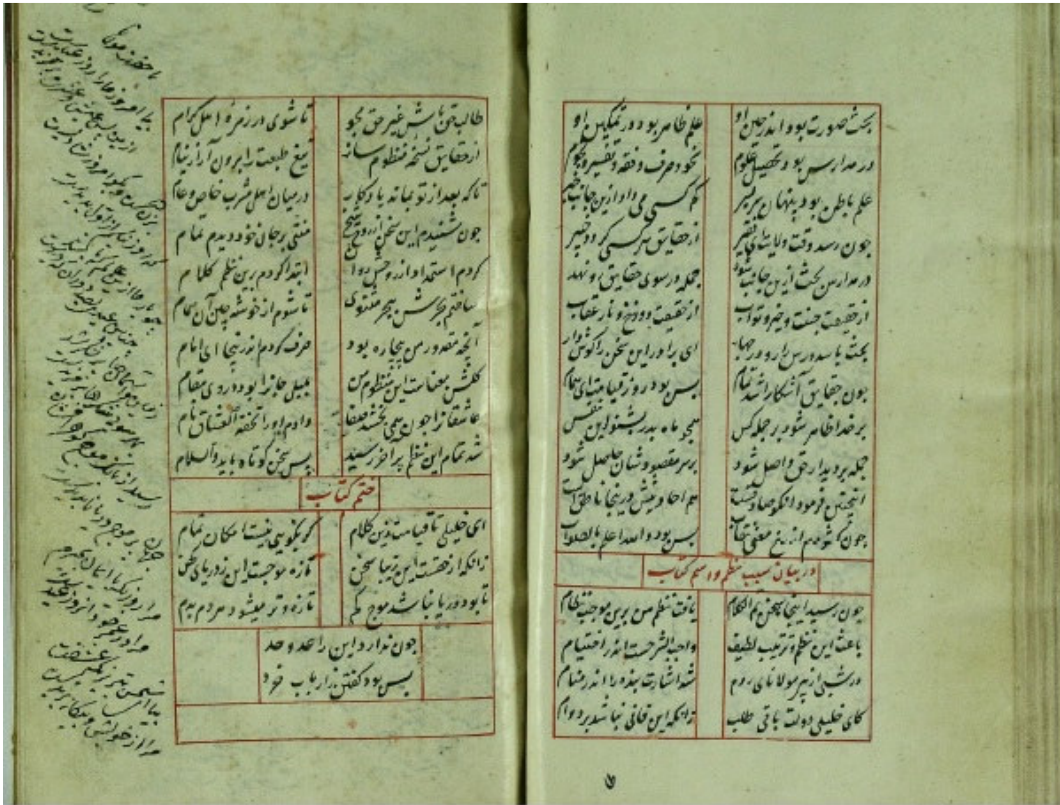

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 5363 (Son sayfası)

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Nr. 635 (İlk sayfası)

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Nr. 635 (Son sayfası)

BİBLİYOGRAFYA

- ALICI, Lütfi - ALICI, Gülcan (2012), Ravzatü'l-İman Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- ALICI, Lütfi (2010), Halîlî-i Mar'aşî Divançe ve Etvar-ı Seb'a, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis (2013), Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis (2006), Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- EMÎRÎ, Ali (1328 hk.), Tezkire-i Şuârâ-i Âmid. C. I, Matba'a-i Âmidî.
- GÖLPINARLI, Abdalbâki (1971), Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, TTK Yayınları, Ankara.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Ankara Milli Kütüphane, Nr. 2495.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 2787.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Nr. 5363.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, Nr. 635.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, Nr. 368.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Farsi Bölümü, Nr. 640.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Konya Mevlânâ Müzesi, Nr. 2138.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Ankara Üniversitesi, DTCF Kütüphanesi, Mustafa Con A, 401/X.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Ankara Üniversitesi, DTCF Kütüphanesi, İsmail Saib I, 5031.
- Halili, Tuhfetu'l-Uşşâk, Ankara Üniversitesi, DTCF Kütüphanesi, İsmail Saib I, 923.
- İPEKTEN, Haluk, İSEN, Mustafa vd. (1998), Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- Kâtip Çelebî, Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn, C. I, Maârif Matbaası, 1941, İstanbul.

Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Haz. Aysun SUNGURHAN-EYDURHAN (2009), Ankara.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, Haz. Nuri AKBAYAR (1996), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Sehi Bey, Heşt Bihişt, Haz. Günay KUT (1978), Harvard University Printing Office, Massachusetts.

TAVUKÇU, Orhan Kemal (1993), Halîlî, Firkat-nâme, İnceleme-Metin (Atatürk Ü., SBE, YLT), Erzurum.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (1988), C. V, XV, XVII, XXVIII, XLIII, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

<http://www.loghatnaameh.org/>, Erişim Tarihi: 03/03/2015.

<http://www.noormags.ir/>, Erişim Tarihi: 11/12/2014.

<http://www.shamela.ws/>, Erişim Tarihi: 10.12.2014.

<http://www.isam.org.tr/>, Erişim Tarihi: 24/06/2014.

<http://www.yazmalar.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 18/05/2014

<http://www.vajehyab.com/>, Erişim Tarihi: 03/02/2015.

Kaynak Bilgisayar Programları:

Dorj 4.0

IV. BÖLÜM

TUHFETU'L-‘UŞŞÂK'IN FARŞÇA METNİ

دانشگاه سلجوق
دانشکده ادبیات
گروه زبانها و ادبیات شرقی
رشته زبان و ادبیات فارسی

پایاننامه کارشناسی ارشد

خلیلی و مثنوی تحفة العشاق

سرپرست
دانشیار دکتر علی تمیز ال

تهیه کننده
محمد انس تمیز

قونیه - ۲۰۱۵

فهرست

۱	در بیان سبب ایجاد جوهر اول
۴	در بیان مراتب عالم ارواح
۵	در بیان مراتب عالم اجسام
۶	مثنوی در خلاصه سخن
۸	تمثیل
۹	در اثبات وحدانیت
۱۰	سؤال
۱۰	جواب
۱۴	نصیحت
۱۷	در بیان پیر کامل و طلب او
۱۸	در بیان پیر ناقص
۱۹	مثنوی در خلاصه سخن
۲۰	شرط اول
۲۰	شرط دوم
۲۰	شرط سوم
۲۱	شرط چهارم
۲۱	شرط پنجم

۲۲.....	شرطِ ششم
۲۲.....	شرطِ هفتم
۲۲.....	شرطِ هشتم
۲۲.....	شرطِ نهم
۲۳.....	شرطِ دهم
۲۳.....	در بیانِ هفت ذکر و هفت سیر
۲۳.....	در بیانِ ذکرِ اول سیرِ اِلَى اللَّهِ
۲۴.....	در بیانِ ذکرِ دوم در سیرِ دوم که سیرِ اِلَى اللَّهِ است
۲۵.....	در بیانِ ذکرِ سوم در سیرِ سوم که سیرِ عَلَى اللَّهِ است
۲۶.....	در بیانِ ذکرِ چهارم و سیرِ چهارم که سیرِ مَعَ اللَّهِ است
۲۷.....	در بیانِ ذکرِ پنجم سیرِ پنجم که سیرِ فِی اللَّهِ است
۲۸.....	در بیانِ ذکرِ ششم و سیرِ ششم که سیرِ عَنِ اللَّهِ است
۲۸.....	در بیانِ ذکرِ هفتم و سیرِ هفتم که سیرِ بِاللَّهِ است
۳۰.....	در بیانِ مراتبِ ذاکران
۳۰.....	قسم اول
۳۰.....	قسم دوم
۳۱.....	قسم سوم
۳۱.....	قسم چهارم
۳۲.....	در بیانِ اقسامِ طلب
۳۳.....	در بیانِ هفت وادی
۳۳.....	وادی اول در طلب
۳۴.....	وادی دوم در عشق
۳۵.....	وادی سوم در معرفت
۳۶.....	وادی چهارم در استغنا
۳۷.....	وادی پنجم در توحید
۳۷.....	وادی ششم در حیرت

۳۸.....	وادی هفتم در فنا.....
۳۹.....	مثنوی.....
۳۹.....	در بیان هفت طور.....
۴۰.....	مثنوی در خلاصه سخن.....
۴۲.....	در بیان انسان کامل.....
۴۳.....	در بیان کامل آزاد.....
۴۳.....	در بیان بالغ و خُر.....
۴۵.....	در بیان اقسام مجذوبِ سالک.....
۴۵.....	قسم اول در بیان مجذوب.....
۴۵.....	قسم دوم در بیان سالک.....
۴۶.....	قسم سوم در بیان سالکِ مجذوب.....
۴۶.....	قسم چهارم در بیان مجذوبِ سالک.....
۴۸.....	بر خلاصه سخن.....
۴۸.....	تضمین در بیان صحبت.....
۵۱.....	در بیان اهلِ تقلید و اهلِ استدلال و اهلِ کشف.....
۵۱.....	قسم اول در بیان اهلِ تقلید.....
۵۲.....	قسم دوم در بیان اهلِ استدلال.....
۵۳.....	قسم سوم در بیان اهلِ کشف.....
۵۳.....	در بیان اقسام توحید.....
۵۴.....	در بیان توحیدِ عام.....
۵۴.....	در بیان توحیدِ خاص.....
۵۴.....	در بیان اقسام توحیدِ خاص اول توحیدِ افعال.....
۵۵.....	قسم دوم توحیدِ صفات.....
۵۵.....	قسم سوم توحیدِ ذات.....
۵۵.....	در بیان وحدت و وجود لا بشی.....
۵۶.....	در بیان احدیت و وجود بلا شی.....

۵۶.....	در بیانِ احدیت و وجودِ بشی و عما
۵۶.....	تمثیل
۵۷.....	در بیانِ عالمِ کبرا و عالمِ صغرا
۵۸.....	در بیانِ عالمِ مثال
۵۹.....	در بیانِ انواعِ قیامتِ آفاقی و انفسی
۶۰.....	نوعِ اول
۶۰.....	نوعِ دوم
۶۱.....	نوعِ سوم
۶۲.....	نوعِ چهارم و پنجم
۶۳.....	در بیانِ ولایت و نبوت
۶۵.....	در بیانِ سببِ نظم و اسمِ کتاب
۶۶.....	ختمِ کتاب

تحفة العشاق

بشنو ای جوینده راه خدا گر تو جوای خدایی با خود آ^b
گوش کن این نکته باریک را روشنایی ده دل تاریک را
چون ندارد دید حق این چشم گل برگشا حق را بین با چشم دل
دفتر ایات درویشان بخوان فکر کن تا از کجایی ای جوان
ه فهم کن خود را که تا خود کیستی از چه چیزی از چه جایی چستی^۱
از کجا افتاده ای اینجا غریب با چنین وضع و چنین شکل عجیب
جهد کن تا خود بدانی اصل خویش باز یابی روزگار وصل خویش
بگذر از نفس و بشو درویش تا^۲ با تو گویم^۳ حال خود را ای فتا

در بیان سبب ایجاد جوهر اول

آن خدایی کین جهان پر نور از اوست صورت و شکل و هیولی دور از اوست^۴
۱۰ آن مسمایی ز^۵ اسما ذات اوست جمله اشیا مظهر و مرآت اوست^۶

^۱ از چه جایی از چه چیزی چستی S: از چه چیزی از چه جایی چستی A F P.

^۲ تا S F P: را A.

^۳ با تو گویم A: S F P تا بگویم.

^۴ شماره این بیت در نسخه A، ۱۰ است.

^۵ ز P: که F, S, A.

^۶ شماره این بیت در نسخه A، ۹ است.

کُنْتُ کَنْزِي^۷ بود در رمزِ عما
 خواست تا بیند جمالِ خویش را
 عشق بازی با جمالِ خود شود^۸
 چون نبود امکانِ این بی آینه
 ۱۵ زان که فرمود آن رسولِ پاک دین
 غیرِ مؤمن جمله ذراتِ جهان
 لیک مؤمن زبدهٔ این عالم است
 آدمی را خواست تا پیدا کند
 از وجودِ خاصِ نوری^{۱۰} عام کرد
 ۲۰ کرد ازو ظاهر وجودِ کائنات
 این بود نورِ محمد ای ندیم
 آدمِ معنی همین است ای پسر
 سالکان کین راهِ حق را رفته اند
 اصلِ این روح است ای جانِ پدر
 طالبِ آن شد که تا دانیم ما
 در ظهورِ آردِ کمالِ خویش را
 خویشتن معشوق و خود عاشق شود^{۲a}
 طالبِ آینه شد هر آینه
 مؤمن است آینهٔ مؤمن یقین^۹
 مظهرِ حَقِّد اگرچه ای جوان
 جمله اشیا را نتیجه آدم است
 خلقِ عالم را بر او شیدا کند
 جوهرِ اول مر او را نام کرد
 فهم کن این نکته را ای پاک ذات
 عقلِ اول نیز در نزدِ حکیم
 بشنو از من تا چه می گویم خبر
 نام این روحِ اضافی گفته اند
 روح هر جسمی از این آمد بدر

^۷ به حدیث «كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِكِي اعْرِفَ» اشاره شده است؛ عجلونی، ج ۲، ص ۱۳۲؛ کنت کنزی P: کنزی

مخفی F S A.

^۸ شود S F P: کند A.

^۹ به حدیث «الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ» اشاره شده است؛ سنن، أبو داود، شمارهٔ حدیث ۴۹۱۸.

^{۱۰} نوری S F P: نور A.

کُنْتُ کَنْزِي^{۱۱} بود در رمزِ عما
 خواست تا بیند جمالِ خویش را
 طالبِ آن شد که تا دانیم ما
 در ظهورِ آردِ کمالِ خویش را
 عشقِ بازی با جمالِ خود شود^{۱۲}
 چون نبود امکانِ این بی آینه
 ۱۵ زان که فرمود آن رسولِ پاک دین
 غیرِ مؤمن جمله ذراتِ جهان
 لیک مؤمن زبدهٔ این عالم است
 آدمی را خواست تا پیدا کند
 از وجودِ خاصِ نوری^{۱۴} عام کرد
 ۲۰ کرد ازو ظاهر وجودِ کائنات
 این بود نورِ محمد ای ندیم
 آدمِ معنی همین است ای پسر
 سالکان کین راهِ حق را رفته اند
 اصلِ این روح است ای جانِ پدر
 طالبِ آن شد که تا دانیم ما
 در ظهورِ آردِ کمالِ خویش را
 ۲۰^a خویشتن معشوق و خود عاشق شود
 طالبِ آینه شد هر آینه
 مؤمن است آینهٔ مؤمن یقین^{۱۳}
 مظهرِ حَقِّد اگرچه ای جوان
 جمله اشیا را نتیجه آدم است
 خلقِ عالم را بر او شیدا کند
 جوهرِ اول مر او را نام کرد
 فهم کن این نکته را ای پاک ذات
 عقلِ اول نیز در نزدِ حکیم
 بشنو از من تا چه می گویم خبر
 نام این روحِ اضافی گفته اند
 روح هر جسمی از این آمد بدر

^{۱۱} به حدیث «كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِكَيْ أَعْرِفَ» اشاره شده است؛ عجلونی، ج ۲، ص ۱۳۲؛ کنت کنزی: P: کنز

مخفی F.S.A.

^{۱۲} شود S.F.P: کند A.

^{۱۳} به حدیث «الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ» اشاره شده است؛ سنن، أبو داود، شماره حدیث ۴۹۱۸.

^{۱۴} نوری S.F.P: نور A.

۲۵ در مثل می دان که چون کلیست این
 لیک ترتیب است اینجا ای فقیر
 خصه هر جسم چون جزوی از این
 بشنو از من جمله را در^{۱۵} یاد گیر

در بیان مراتب عالم ارواح

آن خداوندی کریم کارساز^{۱۶} قادر و پروردگار و بی نیاز^{۱۷}
 چون نظر بر جوهر اول فکند از حیا بگذاخت جوهر بی گزند
 بر سر آمد زبده جوهر روان روح خاتم آفرید از وی همان^{۲b}
 ۳۰ بعد از آن باقی جوهر جوش کرد در نظاره خویش را مدهوش کرد
 بار دیگر زبده اش آمد پدید از وی ارواح اولو العزم آفرید
 هم بر این ترتیب ای جان پدر زبده باقی جوهر شد بدر
 از وی ارواح رسل را آفرید آن خدایی^{۱۸} خالق عرش محیط
 بعد از آن ارواح اهل معرفت آفرید آن فرد بی شکل و صفت^{۱۹}
 ۳۵ بعد از آن ارواح باقی انبیا بعد از آن ارواح جمله اولیا^{۲۰}

^{۱۵} در SFP: و A.

^{۱۶} خداوندی کریم کارساز PF: خداوند کریم و کارساز SA.

^{۱۷} پروردگار بی نیاز PFA: پروردگار و بی نیاز S.

^{۱۸} خدایی PS: خدای FA.

^{۱۹} شماره این بیت در نسخه S، ۳۵ است.

^{۲۰} شماره این بیت در نسخه S، ۳۴ است.

بعد از آن ارواح جمله عابدین ^{۲۱}	بعد از آن ارواح جمله زاهدین
بعد از ایشان روح ^{۲۲} جمله کافرین	بعد از آن ارواح ^{۲۲} جمله مؤمنین
بعد از آن روح نباتی شد پدید	بعد از آن ارواح حیوان آفرید
جمله را بر این نسق پرداخت او	بعد از آن روح طبایع ساخت او
در مقام خود به هر روح ای پسر ^{۲۴}	۴۰؛ لیکن آن حی و کریم و دادگر
باقی عالم چنین بنیاد کرد	بی عدد چندین ملک ایجاد کرد
عالم غیبی ورا کردند نام	عالم ملکوت شد اینجا ^{۲۵} تمام

در بیان مراتب عالم اجسام

آن وجودی کو خدای عالم است	مظهرُ المُلکِ ^{۲۶} مرو را آدم است
خواست از بهر ظهور نام را	آفریند عالم اجسام را
۴۵ دُرّ و جوهر را ^{۲۷} نظر افکند باز	از وی آمد در زمان جوش و گداز
زبده او نیز چون آمد ^{۲۸} پدید	عرش را از زبده آن آفرید ^{۳۰}

^{۲۱} بعد از آن ارواح جمله زاهدین بعد از آن ارواح جمله عابدین P __: F S A

^{۲۲} بعد از آن ارواح P F A: بعد از ایشان روح S.

^{۲۳} بعد از ایشان روح P F S: بعد از آن ارواح A.

^{۲۴} لیکن آن حی و کریم و دادگر در مقام خود به هر روح ای پسر P F S: در مقام خود به هر روح ای پسر آن کریم و بی شبیه دادگر A.

^{۲۵} اینجا P F S: آنجا A.

^{۲۶} الملک P: اکمل F S A.

^{۲۷} در و جوهر را P F S: در وجود او A.

^{۲۸} آمد P F A: آید S.

بعد از آن بارِ دگر^{۲۹} بگداخت او
آسمان‌ها را همه بر این طریق
عنصرِ نار و هوا و آب^{۳۰} و خاک
۵۰ ختم شد اینجا به کلی مفردات
عالمِ اجسام شد اینجا تمام
چارده در عالمِ ارواح شد
ای به معنی کرده جان و دل گرو
جسم حیوانی نباتی معدنی
۵۵ مثل این حرفِ تهجّی را بدان
سه مرگب شد از اینها مثلِ این
اسم و فعل و حرف شد اصلِ کلام

زبده‌اش را نفیس کرسی ساخت او
آفرید آن پادشاهِ بی رفیق
بعد از ایشان آفرید آن ذاتِ پاک
بیست و هشت آمد همه ای پاک ذات
عالمِ ملک است نامش ای امام
مثلِ این^{۳۱} در عالمِ اشباح شد
سه مرکب شد از اینها خوش شنو
فهم کن کردم ز معنی میزنی
بیست و هشت آمد برو بشمر بخوان^{۳۲}
این چنین دیدست چشم راست بین
همچنان کز آن سه عالم را نظام^{۳۳}

مثنوی در خلاصه سخن

پس بدان ای عارفِ پاک اعتقاد
آن که این بنیاد را زیبا نهاد
روح تو زان جوهرِ پاک آفرید
تو ز نادانی ترا دانی پلید

^{۲۹} دگر P F A: دیگر S.

^{۳۰} آب A: باد P F S.

^{۳۱} این P F: آن S A.

^{۳۲} آمد برو بشمر بخوان P F S: آمده بشمر بخوان A.

^{۳۳} نظام A: نشان P F S.

۶۰ پرتو انوارِ ذاتی ای فقیر
 تو به معنی از ملائک برتری
 دارد این صورت چو نیکان و بدان
 بهر آن^{۳۵} دادند این صورت ترا
 با عناصر پایه‌ایت بسته اند
 ۶۵ تا نپّری سوی اصلِ خویشتن
 چون عناصر شد میانت را کمر
 و نه خود تو روحِ پاکی ای پسر
 یک عدد در عنصر آمد رو نمود
 جمله اعداد از یک بیش نیست
 ۷۰ گر هزار و صد بود گر صد هزار

تا نپنداری ترا چیزی حقیر
 لیک در صورت بماندی از خری
 اعتباری^{۳۴} نیست صورت را بدان^{۳b}
 تا بدانی کردگارِ خویش را
 پّر و بالت را بدان بشکسته^{۳۶} اند
 زین سبب کردند محبوسِ بدن
 بهر آن گفتند نامت را بشر
 تا نپنداری که خاکی ای پسر
 جمله موجودات از اینجا رو نمود
 جز خیالاتِ محال اندیش نیست
 اصلِ جمله این^{۳۷} یک است ای یارِ غار^{۳۸}

^{۳۴} اعتباری A: اختیاری S.

^{۳۵} آن PFS: این A.

^{۳۶} بشکسته A: اشکسته PFS.

^{۳۷} جمله این PFS: این جمله A.

^{۳۸} لقب حضرت ابوبکر است که هنگام هجرت پیامبر (ص) از مکه به مدینه همراه آن حضرت، در غار رفت.

این همه کثرت ز وحدت ناشی است   غیر واحد هر چه بینی لا شی است
 از دویی بُگذر که تا یکتا شوی   بی زبان شو تا به حق گویا شوی
 رو حدیثِ کُنْتُ سَمْعًا^{۳۹} را بخوان   تا شوی دانای این رازِ نهان

تمثیل^{۴۰}

اصلِ ما چون آب^{۴۱} و ما در^{۴۲} روی آب   می دویم^{۴۳} از هر طرف همچون حُباب
 ۷۵ پس وجودِ ما ز آب^{۴۴} است ای پسر^{۴۵}   لیک در جسم اوفتادست ای پسر^{۴۶}
 چون که باد از اندرونِ ما رود   این حبابِ ما همان دریا شود
 این چنین است اصلِ ما ای مردِ کار   سرِّ حق را با تو کردم آشکار
 چون بدانستی تو^{۴۷} حالِ خویش را   فکر کن زین پس مآلِ خویش را^{۴۸} ^a ۴۸

^{۳۹} كُنْتُ سَمْعًا: P A كُنْتُ سَمْعَهُ FS؛ از حدیث «كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ» اقتباس است؛ دار ابن کثیر، جامع الحدیث، محمد بن إسماعیل أبو عبدالله البخاری الجعفی، باب تواضع، شماره حدیث ۳۸.

^{۴۰} تمثیل P F A: تمثیل آن S.

^{۴۱} به آیه «... وَ جَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ» اشاره شده است؛ قرآن، انبیاء، آیه ۳۰.

^{۴۲} در P F S: بر A.

^{۴۳} می دویم P F S: می رَویم A.

^{۴۴} آب P A: باد FS.

^{۴۵} پسر P F S: فقیر A.

^{۴۶} پسر P F S: فقیر A.

^{۴۷} تو P F S: ز A.

^{۴۸} فکر کن زین پس مآلِ خویش را P F S: فکر کن تا از کجا زین پیش را A.

جهد کن تا خود به حکم مَنْ عَرَفَ^{۴۹} حق شناسی نزد وی^{۵۰} یابی شرف

در اثباتِ وحدانیت

۸۰ آن وجودی کو فدای بر حق است نزد اهلِ حق وجودِ مطلق است

در دو عالم غیر از او موجود نیست در حقیقت غیر از او معبود نیست

ذکر او هم^{۵۱} ذاکر و مذکور اوست شکر او هم^{۵۲} شاکر و مشکور اوست

ذره‌ای را^{۵۳} غیر از^{۵۴} او هستی کجاست جز شرابِ عشقِ او مستی کجاست

ذاتِ پاکِ او منزّه از جسد^{۵۵} وصفِ ذاتش قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ^{۵۶}

۸۵ در یمین و در یسار و پیش و پس جز وجود^{۵۷} حق نباشد هیچ کس

هرچه بینی جمله حقّ است ای جوان نیست باطل فهم کن نیکو بدان

^{۴۹} از حدیث «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» اقتباس است؛ الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة المعروف، نور الدین علی بن محمد بن سلطان المشهور بالملا علی القاری، بیروت، ۱۹۷۱، ص ۳۵۸.

^{۵۰} وی PFS: حق A.

^{۵۱} هم PFS: و A.

^{۵۲} هم PFS: و A.

^{۵۳} را P S A: F __.

^{۵۴} از PFS: A __.

^{۵۵} جسد PFS: عدد A.

^{۵۶} قرآن، اخلاص، آیه ۱.

^{۵۷} وجود P F A: وجودی S.

سؤال

- احولی^{۵۸} کز^{۵۹} بین سؤالی می کند
غیر حق گوید که چون موجود نیست
نیست چون غیر وجود حق پدید
۹۰ این شریعت بهر چه آراستند
چیست این حج و زکوت و این صیام
این کلام^{۶۲} الله^{۶۱} مُنزل پس چراست
گر چنین است این که می گویی سُبُل
عاقلان هرگز نگوید^{۶۴} این سخن
ابلهی^{۶۰} فاسد خیالی می کند
این وجودات جهان را جود نیست
چیست این ابراهم و آن^{۶۱} بایزید
از شرایع انبیا چه خواستند
این رکوع و این سجود و این قیام
غیر او چون نیست حکم او^{۶۲} کراست
لازم آید نفی ارسال^{۶۳} رُسل^{۶۴}
این سخن نبود مگر مکر^{۶۵} جنون^{۶۶}

جواب

- ۹۵ بشنو ای سائل ز من شافی جواب
تو مرض داری دهم بر تو جواب

^{۵۸} احولی P F: A S.

^{۵۹} کز P A: F S.

^{۶۰} ابلهی P F S: A.

^{۶۱} آن P F S: A.

^{۶۲} الله P S A: F _.

^{۶۳} او P F S: A.

^{۶۴} نگوید P F S: A.

^{۶۵} مکر P A: F S.

^{۶۶} جنون P F S: A.

گویش جان ^{۶۷} بگشا ^{۶۸} و بشنو این نفس	بگذر از پندارِ خود ای بُو الهوس
جمله اعراضند اینها ^{۶۹} ای عَنُود	این که می گویی تو اینها ^{۶۹} را وجود
کرده‌ای اطلاقِ جوهر بر عرض	از سر ^{۷۱} عجب و تکبر از غرض
جوهرِ حق را عرض پنداشتی	در درون تخمِ عداوت کاشتی
نه عدم طاریست ^{۷۲} بر وی نه زمان	۱۰۰ جوهر آن مطلق وجود است ای جوان
جمله ماهیت بدو قائم بود	نیست مر او را فنا دایم بود
جمله او را در رکوع و در سجود	پس حقیقی ^{۷۳} نَبُودَ الا این وجود
این چه ^{۷۴} موضوع است و این احوال از اوست	این وجوداتِ جهان اظلال از اوست
جمله در آخر به سویس می دوند	آن چو ^{۷۵} شمس است این همه چون پرتواند
آن چو شاه است این همه محتاجِ اوست	۱۰۵ آن چو بحر است این همه امواجِ اوست
مستقلاً نیست اینها را وجود	گر چه موجودند اینها در شهود

^{۶۷} گویش جان P F A: گوش و جان S.

^{۶۸} بگشا P A: بگشای S F.

^{۶۹} اینها P F S: آنها A.

^{۷۰} اینها P F S: آنها A.

^{۷۱} سر P F S: سیر A.

^{۷۲} طاریست P F S: کاریست A.

^{۷۳} حقیقی P F S: حقیقت A.

^{۷۴} این چه P F S: آن چو A.

^{۷۵} چو P F A: ___ S.

جرمله اعراضند جوهر نیستند	گر هزار و گر صد و گر بیستند
هر یکی شکلی ربودند ^{۷۶} این همه	در حقیقت یک وجودند این همه
آن یکی تو گفت این یک گفت من ^{۵a}	چون که هر یک دید شکل ^{۷۷} خویشتن
آن یک ابراهیم شد این بایزید	۱۱۰ از من و تو گشت این کثرت پدید
بی من و تو جز وجود او نبود	از من و تو یافت این اشیا وجود
این سخن در نزد اهلان روشن است ^{۷۹}	این من و تو تابع جسم و تن است ^{۷۸}
این من و تو کی کنند ^{۸۱} از وی گذار	تا بود جسم کثیف ^{۸۰} بر قرار
تا نرنجانی دل درویش را	پس بده تلطیف جسم خویش را
می شود حاصل ز احکام نبی	۱۱۵ لیک این ^{۸۲} تلطیف با حکم نبی
رهروان را تا شود روشن سُبُل	بهر آن کردند ارسال رُسل

^{۷۶} ربودند P S F: نمودند A.

^{۷۷} شکل P F A: شکلی S.

^{۷۸} تن است F S A: تنند P.

^{۷۹} در نزد اهلان روشن است F S A: در نزد اهل روشنند P.

^{۸۰} تا بود جسم کثیف بر قرار P F A: با وجود جسم کثیف S.

^{۸۱} کنند P S F: کند A.

^{۸۲} لیکن این P F A: پس بده S.

این کلام حق^{۸۳} بر این انزال شد
این لطافت شد مراد از وضعِ شرع^{۸۴}
پس به راهِ شرع باید راستی
۱۲۰ در شریعت کژ^{۸۵} رویِ ناید به کار
بی شریعت کار آسان کی شود
ما ز دریایم اگر چه قطره‌ایم
با وجود آن که این جسم کثیف
با^{۹۰} لطیفان کی شود پروای او
۱۲۵ لازم آمد^{۹۲} پس ترا شرع رسول
در رهش^{۹۳} شرعِ محمّد کن مدام
گر سرِ مویی ز شرعش کم شود

حکم او را بهر این اجلال شد
زین لطافت شد علوم اصل فرع
چون به راهِ شرع رفتی راستی
راسترو شو تا^{۸۶} شود کارِ تو کار
قطرهٔ مسکین^{۸۷} به^{۸۸} عُمان کی شود
قطره را بر سوی دریا کی بریم^{۸۹}
با ریاضت ناشده باشد لطیف
همچو مرغی مانده بی پر وای او^{۹۱}
رو به جان و دل بکن قولش قبول
تا حقیقت رو نماید والسلام^{۹b}
لا جرم راهِ حقیقت گم شود

^{۸۳} حق: P الله F S A.

^{۸۴} وضع شرع: P F A وضع و شرع S.

^{۸۵} کژ: P A کج S F.

^{۸۶} تا: P F S که A.

^{۸۷} قطرهٔ مسکین: P F A قطره را مسکین S.

^{۸۸} به: P F S A _

^{۸۹} بریم: P F A رویم S.

^{۹۰} با: P F S بی A.

^{۹۱} مثنوی معنوی، ۳۱/۱

^{۹۲} آمد: P F S آید A.

^{۹۳} در رهش: P ورزش F S A.

نصیحت

بنده حق باش تن پرور مشو در میان جاهلان سرور مشو
چرب و شیرین کم ده این مردار را جهد کن از گردن افکن بار را
۱۳۰ دامن از دنیا بر افشان یک جهت تا دلت سوزد چراغی^{۹۴} معرفت
جمله عالم را بکن یکسان نظر هر چه بینی نیک بین و در گذر^{۹۵}
عیب خود را بین مبین تو عیب کس^{۹۶} رو مزن در عیب^{۹۷} معیوبان نفس^{۹۸}
نفس را مغلوب روح خویش ساز خویشان را جهد کن درویش ساز
وا رهان خود را تو از ما و منی تا شود حاصل دلت را روشنی
۱۳۵ پنبه پندار بیرون کن ز گوش^{۹۹} از شراب عشق حق جامی بنوش
بگذر از صورت به معنی راه یاب رو طریق حضرت الله یاب
تا تو در بند تن و مال و زنی پیش صاحب دل نیرزد ارزنی
تا دماغت از غم دنیا پر است بت پرستی بت پرستی بت پرست
تا درونت پر ز حرص و از هواست^{۱۰۰} دعوی اسلام کردن نارواست

^{۹۴} چراغی P: چراغ F A S.

^{۹۵} هر چه بینی نیک بین و در گذر P F A: هر چه بینی نیک بین و در گذر S.

^{۹۶} تو عیب کس P F S: عیب تو کس A.

^{۹۷} عیب P F: حق S A.

^{۹۸} مثنوی معنوی، ۸۱۶/۱.

^{۹۹} مثنوی معنوی، ۱۹۴۳/۲.

^{۱۰۰} تا درونت پر ز حرص و از هواست P F S: تا درون تو پر از حرص و هواست A.

از شرابِ لایزالِ مست شو	۱۴۰ نیستی بُگزین و با حق مست شو
جمله را در باز در راه خدا	هرچه داری از غم چون و چرا
عقل را بُگذار و برخوردار شو ^{۱۰۲} ۶ ^a	عشق را بُگزین و با حق یار شو ^{۱۰۱}
اندر این ره عقل را بازار نیست	عقل را با عشقِ مردان کار نیست
ابتدای عشقِ عاشق بی خودیست	انتهای عقلِ عاقل با خودیست
کسوتِ درویش پوشِ شاه شد ^{۱۰۴}	۱۴۵ بی خود آ و با خدا همراه شد ^{۱۰۳}
عشقِ جانان می شود پیدا ترا	چون وجودی خویش را کردی فنا
دیدۀ دل کی بود الله بین	تا خودی خود بود با تو ^{۱۰۵} قرین
بعد از آن پرواز کن تا ^{۱۰۶} نزد یار	رو تو خود را از میان بیرون بر آر
پس یقین می دان حجابِ خود تویی ^{۱۰۷}	تا تو هستی در میان باشد دویی
جسم تو از کوزه خاک است خاک ^{۱۰۸}	۱۵۰ روح تو از عالم پاک است پاک

^{۱۰۱} شو P: باش F S A.

^{۱۰۲} شو P: باش F S A.

^{۱۰۳} شد P: شو F S A.

^{۱۰۴} شد P: شو F S A.

^{۱۰۵} تو P F S: خود A.

^{۱۰۶} تا F S A: با P.

^{۱۰۷} پس یقین می دان حجابِ خود تویی P F S: در حقیقت پس حجابِ خود تویی A.

^{۱۰۸} روح تو از عالم پاک است پاک جسم تو از کوزه خاک است خاک P F S: — A.

همچو مردان جست رو چالاک بر ^{۱۰۹}	جهد کن این پاک را بر پاک بر
مرد شو مردانه شو بوفی مباش	صوفی صافی شو و صوفی مباش
تا بر آری نام خود را راستگوی	راست باش و راست بین و راست گوی
این همه ^{۱۱۰} از درد رنج شهرت است	گر دروغی و ترا این صنعت است
کندر این ره نیست غیر از نیستی	۱۵۵ گر چنین مردی تو صافی ^{۱۱۱} نیستی
پس به هستی صوفی کردن ^{۱۱۲} بد است	تا تو هستی صوفی نآید به دست
صوفی آن باشد که از صورت برست	صوفی آن نبود که شد صورت پرست
هر که صوفی شد به خرقه برنخواست	صوفی ناید به تاج و خرقه راست
صوفی‌ای را دل ببايد سوختن ^{۱۱۳}	صوفی ای نبود مرقع دوختن
گر تو انسانی برو بر جا نشین	۱۶۰ صوفی انسان نبود ^{۱۱۴} ای مرد یقین
ور نه‌ای صوفی ترا ^{۱۱۵} این نام چیست	گر تو صوفی‌ای ترا این دام چیست ^{۱۱۶}
می نمایی خویش را صوفی به خلق	بت پرستی می کنی در زیرِ دل
در طریق اهل ایمان کی شوی	با چنین عادت مسلمان کی شوی
تا شوی آرایش هر انجمن	رو چو ابراهیم بت‌ها را شکن

^{۱۰۹} PFA بر S.

^{۱۱۰} همه PFA: بؤد S.

^{۱۱۱} صافی PFA: صوفی S.

^{۱۱۲} کردن P S A: کرده F.

^{۱۱۳} نبود P F S: باشد A.

^{۱۱۴} گر تو صوفی ای ترا این دام چیست P S F: صوفی ای گر تو ترا این دام چیست A.

^{۱۱۵} ترا P: بگو F S A.

۱۶۵ گر دلت از دستِ این بت‌ها نرست   من ترا هرگز نگویم حق پرست
 همچو شیطان لاف هستی می زنی   نعرهٔ الله پرستی می زنی
 این چنین نبود طریقِ عارفی   گر بدانی نفس خود را عارفی

در بیان پیرِ کامل و طلبِ او

بشنو ای جویندهٔ اسرارِ حق   گر تو هستی طالبِ انوارِ حق
 چون ندانستی تو نفسِ خویش را   کی شوی دانا دلِ درویش را
 ۱۷۰ چون ندانستی دلِ خود را که چیست   رو طلب کن صاحبِ دل را مایست
 صاحبِ دردی طلب کن در جهان   تا کلید از دل گشاید در زمان
 دم ز مردان زن از ایشان جوی راز   تا شوی در نزد^{۱۱۶} مردان سر فراز
 دستِ خود بر دامنِ پیری بزن   مرد شو تا کی نشینی همچو زن^{۱۱۷}
 هر چه او^{۱۱۸} گوید تو آن کن بی لجاج   می نمایی چون که بر وی^{۱۱۹} احتیاج
 ۱۷۵ پیش او گر پادشاهی بنده شو^{۱۲۰}   مرده شو در پیش^{۱۲۱} پیر و زنده شو^{۱۲۲} ۷^a

^{۱۱۶} نزد P S F: راه A.

^{۱۱۷} دستِ خود بر دامنِ پیری بزن   مرد شو تا کی نشینی همچو زن P S F: A.

^{۱۱۸} او P S F: آن A.

^{۱۱۹} بر وی P S F: نزدش A.

^{۱۲۰} شو P: باش F S A.

^{۱۲۱} پیش P S F: نزد A.

^{۱۲۲} شو P: باش F S A.

پیر باید تا ترا رهبر شود   تا از او مِس وجودت زر شود
 زان که بی رهبر نباشد راه رو   راهرو را یاب وان گه راه رو
 راه رفتن کی تواند^{۱۲۳} بی رفیق   زان که صعب است و خطرناک این طریق
 پیر باید تا قلاوژی^{۱۲۴} کند   راه حق را منزل آموزی کند
 ۱۸۰ لیک^{۱۲۵} آن پیری بیاید در طریق   در شریعت در حقیقت^{۱۲۶} ای رفیق
 کرده باید اولاً تکمیل خویش   ثانیاً تا او مرید آید به پیش
 رفته باید بارها این راه را   گشته باید^{۱۲۷} لایق آن درگاه را
 تا هر آن^{۱۲۸} مشکل که افتد بر مرید   حل کند آن پیشوای اهل دید
 با شریعت ظاهرش پیراید او   با طریقت باطنش آراید او
 ۱۸۵ با حقیقت جمله اسرار را   وا نماید بر^{۱۲۹} مرید آن رهنما

در بیان پیر ناقص

آن که او این راه را نادیده است   دیده دارد گر دو صد نادیده است
 گرچه او دعوی پیری می کند   نیست پیر او بلکه میری می کند

^{۱۲۳} تواند P: توانی F S A.

^{۱۲۴} قلاوژ کلمه ترکی است؛ مقدمه لشکر و راهبر؛ کاشغری ج ۱ ص ۴۰۳ و ۴۰۴.

^{۱۲۵} لیک P F A: لیکن S.

^{۱۲۶} حقیقت P S A: طریقت F.

^{۱۲۷} باید P F A: باشد F.

^{۱۲۸} آن P S F: A __.

^{۱۲۹} بر P S F: با A.

بهر دنیا کرده تلبیس اختیار می فریبد خلق را ابلیسوار
 بهر دنیا بسته است این دام را تا به دام خود بگیرد عام را
 ۱۹۰ ظاهراً گر پارسایی می کند نه ز بهر حق ریایی می کند
 این چنین کس پیشوایی کی کند گشته گمره رهنمایی کی^{۱۳۰} کند^{۷b}
 حضرت منلای^{۱۳۱} رومی گفته است^{۱۳۲} در بیان این سخن دُر سفته است^{۱۳۳}
 که^{۱۳۴} بسا ابلیس آدم روی هست پس به هر دستی نشاید داد دست^{۱۳۵}

مثنوی در خلاصه سخن

گر ترا سودای این بازار هست قصدِ اعلائی بکن منشین به پست^{۱۳۶}
 ۱۹۵ جهد کن تا پیر یابی آنچه زان که او این راه را پیموده است
 تا کند پیدا ترا سرّ نهران بارها در بند این ره بوده است
 از بلای رهنان باشی امین تا نماید او ترا راه یقین
 گر چنین^{۱۳۷} پیری که گفتم دست داد حق در دولت به رویت بر گشاد

^{۱۳۰} کی P S F: می F.

^{۱۳۱} منلا P S A: ملاً F.

^{۱۳۲} گفته است P S F: گفته اند A.

^{۱۳۳} سفته اند P S F: سفته است A.

^{۱۳۴} که P A: کای S F.

^{۱۳۵} تضمین؛ مثنوی معنوی، ۳۱۶/۱.

^{۱۳۶} قصد اعلائی بکن منشین به پست P S F: قصد اعلا کن دگر منشین به پست A.

^{۱۳۷} چنین P F: چنان S A.

چون گرفتی دستِ او گشتی^{۱۳۸} مرید
 ۲۰۰ مِنْ جَمِيعِ الْوَجْهِ ارادت بایدت
 در دلت صد گونه ذوق آمد پدید
 هر چه فرماید اطاعت بایدت
 ذکرِ اول را^{۱۳۹} ترا تلقین دهد
 تا ترا در راهِ حق تمکین دهد
 جمله را آرد ترا یک یک به پیش
 هر چه که او دیده است از پیر خویش^{۱۴۰}
 تا شود در راهِ حق کارِ تو کار
 بعد از آن ده شرط باید بر قرار

شرطِ اول

شرطِ اول شد طهارت در بدن
 بی طهارت اندر این ره دم مزین
 ۲۰۵ پس طهارت باید اندر نفسِ خویش
 تا از این منزل رود راحت به پیش
 هم طهارت باید از جمله گناه
 تا شوی در^{۱۴۱} زمرة مردانِ راه^{۸a}

شرطِ دوم

شرطِ ثانی عُزَلت است ای یارِ پاک
 اختیارِ خلوت است از ماسواک
 خانهٔ تاریک باید جای تو
 تا شود بسته ره حس‌های تو
 فتح گردد بعد از آن درهای دل
 جملگی مدرک شود حس‌های دل

شرطِ سوم

۲۱۰ شرطِ ثالث شد سکوتِ بر دوام
 ناید از لفظِ تو جز خَيْرُ الْكَلَامِ

^{۱۳۸} گشتی P S F: گردی A.

^{۱۳۹} را P S F: مر A.

^{۱۴۰} هر چه که او دیده است از پیر خویش P F S: هر چه او دیده بود از پیر خویش A.

^{۱۴۱} در P F A: از S.

چون شوی ساکت ز غفلت و ره‌ی بر نفاق و کذب رخصت کی دهی
 چون زبان ساکت شود از قیل و قال قلب ناطق می شود از ذوالجلال^{۱۴۲}

شرط چهارم

شرط رابع روزه آمد^{۱۴۳} ای جوان روزه را عادت بگیر از ره همان
 زان که می فرماید آن خَيْرُ الْبَشَرِ^{۱۴۴} روزه شد مر تیرِ نفست را سپر^{۱۴۵}
 ۲۱۵ روزه بخشد سالکان را پرورش قلب را صافی کند از غلّ و غش

شرط پنجم

شرط خامس شد دوام ذکر حق کندر این ره می برد ذاکر^{۱۴۶} سبق
 با حضور قلب باید ذکر تو تا شود صافی و روشن فکر تو
 رفع صوت می بیاید^{۱۴۷} ای فقیر تا که شیطان ره نیابد در^{۱۴۸} ضمیر
 افضل اعمال ذکر خالق است ذات او را ذکر کردن لایق است^{۸b}
 ۲۲۰ افضل اذکار^{۱۴۹} هم بی اشتباه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ است ای مرد راه^{۱۵۰}
 ذکر کن ذکری که تا فکر آورد صد هزاران نکته بکر آورد

^{۱۴۲} ذوالجلال: P F A: ذالجلال S.

^{۱۴۳} آمد P F A: آید S.

^{۱۴۴} لقب رسول الله (ص) است.

^{۱۴۵} به حدیث «الصَّوْمُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ...» اشاره شده است؛ سنن الترمذی، كِتَابُ الصَّوْمِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، بَابُ مَا جَاءَ فِي فَضْلِ الصَّوْمِ.

^{۱۴۶} ذاکر P S F: از آن A.

^{۱۴۷} صوت می بیاید P S F: آوازت بیاید A.

^{۱۴۸} در P: بر F S A.

^{۱۴۹} اذکار F S: اشکال P.

^{۱۵۰} افضل اذکار هم بی اشتباه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ است ای مرد راه P S F: — A.

شرط ششم^{۱۵۱}

شرط سادس شد توکل با خدا بر مقدر کرده تسلیم و رضا در غنا و فقر و اندر سکر و صحو در رجا و خوف و در اثبات و محو منهزم باید در اینجا شک و ریب تا گشاید بر دلت درهای غیب

شرط هفتم^{۱۵۲}

۲۲۵ شرط سابع نفی خاطر بایدت رفع باید هر چه در دل آیدت زان که شیطان اندر اینجا رهزن است یَجْرِي عَنِ مَجْرَى الدَّمِش^{۱۵۳} این رشتن است بسته باید دائماً مجرای او تا شود فارغ دل از غوغای او

شرط هشتم^{۱۵۴}

شرط ثامن ربط قلب است ای رفیق از ره تحقیق بر پیر طریق تا نماید او ترا راه درست در طریق حق روی چالاک و چست ۲۳۰ از مخاوف و رهاند او ترا از خودی خود ستاند او ترا^{۱۵۵}

شرط نهم^{۱۵۶}

شرط تاسع ترک نوم است ای فقیر بشنو از من جمله را در^{۱۵۷} یاد گیر

---

^{۱۵۱} این قسمت وجود ندارد. S.

^{۱۵۲} این قسمت وجود ندارد. S.

^{۱۵۳} از حدیث ضعیف «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ إِبْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ» اقتباس است؛ علامه مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۹، ص ۵۶.

^{۱۵۴} این قسمت وجود ندارد. S.

^{۱۵۵} از مخاوف و رهاند او ترا از خودی خود ستاند او ترا FP: A.

^{۱۵۶} این قسمت وجود ندارد. S.

^{۱۵۷} در FP: A و.

تا نیاید بر سرت غوغای نوم ای عزیز من مکن سودای نوم^{۹a}
با خزوع و با خشوع و با نیاز خلق خفته تو به حق می کن نماز

شرط دهم

شرط عاشر قَلَّتِ اکل از طعام کرده اند ای یار من در این مقام
۲۳۵ لیک باید خورد^{۱۵۸} از وجهِ حلال نه^{۱۵۹} کم و نه^{۱۶۰} بیش شرط است اعتدال
پس وسط ممدوح شد در هر مقام^{۱۶۱} این چنین فرمود آن خَيْرُ الْأَنَامِ^{۱۶۲}

در بیان هفت ذکر و هفت سیر

چون شرایط جملگی معدود شد در وجودِ سالک این موجود شد
سالک راه خدا شد^{۱۶۳} او عیان واقف حال آمد از سرّ نهران
چون که از راه شریعت آمد او لایق راه حقیقت آمد او
۲۴۰ پس ببايد کرد روشن فهم و فکر تا بداند هفت سیر و هفت ذکر
هر یکی را می کنم شرح و بیان بشنو از من جمله را نیکو بدان

در بیان ذکر اول سیرِ اِلَى اللَّهِ

بشنو ای طالب ز من نغزِ سخن تا بر آرم پیش تو مغزِ سخن

---

^{۱۵۸} خورد P S F: خوردن A.

^{۱۵۹} نه P S F: نی A.

^{۱۶۰} نه P S F: نی A.

^{۱۶۱} به حدیث «أَمْزَا بَيْنَ أَفْرَيْنِ ، وَخَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا» اشاره شده است؛ بیهقی، سننه، ۲۷۳/۳.

^{۱۶۲} لقب رسول الله (ص) است.

^{۱۶۳} شد P S F: گشت A.

خویشتن را ذکر کردن و مگیر	چون شنیدی ذکر را اول ز پیر
سالکان را اول راه این بود	منزل سیر الی الله این بود
بر خلاف زهد و تقوی طالب است	۲۴۵ نفس اماره در اینجا غالب است
۹b خویش را گم کرده و آواره است	سالک اینجا مجرم بی چاره ^{۱۶۴} است
در سر این کار دایم بایش	روز و شب در ذکر قایم بایش
نور عبرت در دلش طاهر ^{۱۶۵} شود	عقل جزوی تا ورا ظاهر شود
نعره آرد سالک و افغان کند	پرتو ^{۱۶۶} لؤامه چون لمعان شود ^{۱۶۷}
وان یکی ^{۱۶۸} بر پرتوی قانع شود ^{۱۶۹}	۲۵۰ بر یکی کشف و کرامت رو دهد
گاه شعله می رسد گاهی ظلام	در میان هر دو نفس است این مقام
تا به قلبش ذکر مستولی شود	دایماً در ذکر آن مولی شود

در بیان ذکر دوم در سیر دوم که سیر لله است

قابلیت گشته افزون در مرید	چون که دید ^{۱۷۰} آن پیشوای اهل دید
تا شود سالک دمادم ذکر گو	ذکر ثانی را کند تلقین بر او
ذکر مخفی می شود در وی مدام	۲۵۵ سیر لله است نام این مقام

^{۱۶۴} مجرم بی چاره P: مجرم و بی چاره F S A.

^{۱۶۵} طاهر P: ظاهر F: باهر S A.

^{۱۶۶} پیش تو P S F: پیش تو A.

^{۱۶۷} شود P: کند F S A.

^{۱۶۸} یکی P S F: دگر A.

^{۱۶۹} شود P F A: کند S.

^{۱۷۰} چون که دید P S F: چون بدید A.

سالک اینجا خدمتِ باری کند	دم به دم در ذکرِ حق یاری کند
می شود اهلِ محبتِ نام او	ذکرِ قلبی می شود انعام او
عقلِ جزوی را رسد اینجا کمال	پیشتر زینجا ورا نبود مجال
آن یکی زینجا کراماتی شود	وان دگر زینجا خراباتی شود
۲۶۰ پرتوی از عشق اینجا می رسد	حاصل از عِلْمِ الْيَقِينِش می رسد ^{۱۷۱}
باید اینجا ذکرِ مخفی بر دوام	تا معارف رو نماید والسلام

در بیانِ ذکرِ سوم در سیرِ سوم که سیرِ عَلَى اللهُ است

سالک افتد گر به معنی دل پذیر	ذکرِ ثالث می شود تلقین ز پیر ^{۱۰^a}
منزلِ سیرِ عَلَى اللهُ این بود	سالک اینجا در خورِ تحسین بود
آفتابِ جان به دل تابان شود	سالک اینجا صاحبِ عرفان شود
۲۶۰ آن ^{۱۷۲} یکی را عشق غالب می شود	عقل از وی می رود جان می دهد ^{۱۷۳}
آن یکی بر روح خود گوید خدا	می نگنجد در زمین و در سما
آن دگر دم از اَنَا الْحَق می زند	از مقید دم ز مطلق می زند
منزلِ عِلْمِ الْيَقِينِ حاصل شود	شک و ظنّ و وهم از او زایل شود
می شود اینجا تجلّی از جهات	که ز افعال است و گاهی از صفات

^{۱۷۱} پرتوی از عشق اینجا می رسد حاصل از عِلْمِ الْيَقِينِش می رسد P S F: A.

^{۱۷۲} آن P F A: این A.

^{۱۷۳} آن یکی را عشق غالب می شود عقل از وی می رود جان می دهد P F A: S.

۲۷۰ ملهمهٔ نفست در اینجا رو دهد هم گُلِ معنی از اینجا بو دهد^{۱۷۴}

در بیانِ ذکرِ چهارم و سیرِ چهارم که سیرِ مَعَ اللهُ است

چون که سالک شد به ذکر آراسته	در نهادِ او طلب بر خاسته
ذکرِ رابع می شود تلقین ز پیر	سالک اینجا می شود زاشیا خبیر
سایرِ سیرِ مَعَ اللهُ می شود	از لدنّی علم آگه می شود ^{۱۷۵}
گریه و زاری از او پیدا بوَد ^{۱۷۶}	از ^{۱۷۷} جمیعِ خلق بی پروا بوَد
۲۷۵ گه سخن می راند از فوق سما ^{۱۷۸}	گه خبر می گوید از تَحْتِ الثُّرى
خویش را داند نهایت یافته	بر دلش نورِ محبّت تافته
نفس اینجا مطمئنّه می شود	هر خیالاتی که باشد می رود ^{۱۰b}
اندر این منزل خطر بسیار هست	سالکان را اندر اینجا کار هست
این مقامِ اهلِ اخلاص آمدست	جلوگاهِ بندهٔ خاص آمدست
۲۸۰ اندر اینجا شرع محکم باید است	ذکرِ حق هر لحظه هر دم باید است
پرتو نورِ محمد می رسد	سالک اینجا عارفِ خود می شود
منزلِ عَيْنِ الْيَقِينِ حاصل شود	سالک از خود فانی و واصل شود

^{۱۷۴} هم گُلِ معنی از اینجا بو دهد P S F: گل معنی هم از اینجا بو دهد A.

^{۱۷۵} سایرِ سیرِ مَعَ اللهُ می شود از لدنّی علم آگه می شود P S F: A

^{۱۷۶} بوَد P S F: شود A.

^{۱۷۷} از P S F: زو A.

^{۱۷۸} فوق سما P S: فوق السما F A.

در^{۱۷۹} طریق خویشتن گردد فرید   جذبه اینجا رو نماید بر مرید

در بیان ذکر پنجم سیر پنجم که سیر فی الله است

چون شود قابل مریدان شیخ دین   می کند تلقین ذکر پنجمین
۲۸۵ سیر فی الله است این منزل به نام   بشنو از من گوش کن بر این کلام^{۱۸۰}
گم کند سالک در اینجا خویش را   نه بداند مذهب و نه کیش را^{۱۸۱}
یار و اغیارش برابر می شود   در طریق حق دلاور می شود
در همه جا دوست را بیند عیان   هستی او نیستی گردد روان
ذاکر و مذکور و ذکر^{۱۸۲} اینجا یکیست   غرق فی التَّوْحِيدِ اینجا بی شکیست
۲۹۰ كُنْتُ سَمْعًا^{۱۸۳} بهره این سالک است   هستی سالک در اینجا هالک است
از وجود خود فنا اینجا بود   راضیه نفسش عطا اینجا بود
سِرِّ قَلْبِ الْمُؤْمِنِينَ یابد وجود   دل خزائن گردد از دریای جود
لیک هست اینجا ز نقصانِ بشر   سالکان باید که باشد در گذر^{۱۱^a}

^{۱۷۹} در P S F: وز A.

^{۱۸۰} بشنو از من گوش کن بر این کلام P S F: بشنو از من گوش می کن این کلام A.

^{۱۸۱} نه بداند مذهب و نه کیش را P S F: نی بداند مذهب و نی خویش را A.

^{۱۸۲} ذکر P S F: __ A.

^{۱۸۳} كُنْتُ سَمْعًا P: كُنْتُ سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ» اقتباس است؛ دار ابن کثیر، جامع الحدیث، محمد بن إسماعیل أبو عبدالله البخاری الجعفی، باب تواضع، شماره حدیث ۳۸.

در بیانِ ذکرِ ششم و سیرِ ششم که سیرِ عَنِ اللَّهِ است

چون که سالک گشت مردِ کاردان   ذکرِ سادس می شود تلقینِ آن
۲۹۵ منزلِ سیرِ عَنِ اللَّهِ است این   سالکان را اقربِ راه است این
اندرین منزلِ تَخْيِيرِ^{۱۸۴} رو دهد   طالب اینجا دل به فریاد آورد
مَنْ عَرَفَ طَالَ لِسَانِ^{۱۸۵} گیرد نظام   می رسد علمِ نبوتِ وَالسَّلَام
بنده را حاصل شود اینجا کمال   می رسد هر نفس را کَلَى^{۱۸۶} زوال
منزلِ خاصانِ درگاه این بود   هم عبادت‌ها در این کامل شود^{۱۸۷}
۳۰۰ هم نبوت را در این منزل دهد   سالکان مرشد در اینجا می شود
نفسِ مرضیه در این منزل بود   اولِ فقر اندر این حاصل شود
كَادَ فَقْرًا اندر اینجا گفته اند   أَنْ يَكُونَ كَفْرًا^{۱۸۸} او دُرِ سفته اند

در بیانِ ذکرِ هفتم و سیرِ هفتم که سیرِ بِاللَّهِ است

دید سالک چون منازل را یقین   شیخ تلقین کرد ذکرِ هفتمین
سیرِ بِاللَّهِ است نام این مقام   اندر این منزل منازل شد تمام

^{۱۸۴} تَخْيِيرِ P S F: تجزید A.

^{۱۸۵} از حدیث «مَنْ عَرَفَ اللَّهَ بِالذَّاتِ كُلِّ لِسَانِهِ وَمَنْ عَرَفَ اللَّهَ بِالصَّفَاتِ طَالَ لِسَانُهُ» اقتباس است؛ موسوعه کشف اصطلاحات الفنون والعلوم، محمد بن علی ابن القاضی محمد حامد بن محمد صابر الفاروقی الحنفی التهانوی، مکتبه لبنان ناشرون، ۱۹۹۶.

^{۱۸۶} هر نفس را کَلَى P S F: هر نفس کلی را A.

^{۱۸۷} منزل خاصگان درگاه ان بود هم عبادت‌ها در این کامل شود P S A: F.

^{۱۸۸} «كَادَ فَقْرًا أَنْ يَكُونَ كَفْرًا» حدیث ضعیف است؛ الألبانی، ضعیف الجامع، شماره حدیث ۴۱۴۸.

می شود اینجا فنا اندر فنا	۳۰۵ نیست از هستی در این منزل روا
هم سَوَادُ الْوَجْهِ فِي الدَّارَيْنِ ^{۱۸۹} از این	جمله اسما می شود ظاهر در این
اندر این الْفَقْرُ فَخْرِي ^{۱۹۰} گفته اند	چون به الماس سخن دُر سفته اند
هم در اینجا می شود کامل مرید ^{۱۱b}	قلبِ مؤمن می شود عرشِ مجید
نورِ وحدت اندر این لامع شود ^{۱۹۱}	منزلِ انسانِ کامل این بُوَد
سهل گردد اندر این منزل تعب	۳۱۰ یک شود مطلوب و طالب با طلب
سالک از هستی خود فانی شود ^{۱۹۳}	من عَرَفَ كُلَّ لِسَانِهِ ^{۱۹۲} رو دهد
سِرِّ مَنْ عَرَفَ رَبَّهُ ^{۱۹۴} حاصل بُوَد ^{۱۹۵}	پس بقا اندر بقا اینجا بُوَد
جای قَبْلَ أَنْ يَمُوتُوا ^{۱۹۶} این بُوَد	هم مقام قولِ مُوتُوا این بُوَد
می شود راجع به ^{۱۹۷} اصلِ خود همان	بود واحد اصلِ اعداد ای جوان

^{۱۸۹} «الْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ فِي الدَّارَيْنِ» اصطلاح صوفیه است؛ به معنی فناء فی الله می باشد. آنچنان که برای شخص وجودی باقی نماند نه ظاهراً و نه باطناً نه در دنیا و نه در آخرت و آن فقر حقیقی است و در حقیقت عدم اصلی است.

^{۱۹۰} از حدیث ضعیف «الْفَقْرُ فَخْرِي وَ بِهِ افْتَخَرَ» اقتباس است؛ علامه مجلسی، بحارالانوار؛ ج ۶۹، ص ۵۶.

^{۱۹۱} شود P A: بُوَد F S.

^{۱۹۲} از حدیث «مَنْ عَرَفَ اللَّهَ بِاللِّدَاتِ كُلِّ لِسَانِهِ وَمَنْ عَرَفَ اللَّهَ بِالصِّفَاتِ طَالَ لِسَانُهُ» اقتباس است؛ موسوعه کشف اصطلاحات الفنون والعلوم، محمد بن علی ابن القاضی محمد حامد بن محمد صابر الفاروقی الحنفی التهانوی، مکتبه لبنان ناشرون، ۱۹۹۶.

^{۱۹۳} من عرف ربه كل لسانه رو دهد سالک از هستی خود فانی شود P F S: A.

^{۱۹۴} از حدیث «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» اقتباس است؛ الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة المعروف، نور الدين علي بن محمد بن سلطان المشهور بالملا علي القاري، بيروت، ۱۹۷۱، ص ۳۵۸.

^{۱۹۵} شود P F S: A؛ این مصراع موزون نیست.

^{۱۹۶} «مُوتُوا قَبْلَ أَنْ يَمُوتُوا» حدیث است؛ كشف الخفاء، ج ۲، ص ۲۸۴.

^{۱۹۷} بر P A: بر F, S.

۳۱۵ چون شود^{۱۹۸} راجع بر اصل خود عدد کس نماند در میان غیر از احد
 غیر ذات حق نبود اندر ازل ذات حق ماند قدیم لم یزل^{۱۹۹}
 متقی گردد همه کثرت تمام واحد مطلق بماند والسلام

در بیان مراتبِ ذاکران

چار قسمند ای برادر ذاکران بشنو از من جمله را نیکو بدان
 تا شوی واقف ز حال هر فقیر از صفای صوفیان باشی خبیر

قسم اول

۳۲۰ قسم اول آن بود ای یارِ غار گر بود مشغولِ ذکر اندر چهار
 لیک در سر همره بیگانه است صورتاً گر چه به خلوت خانه است
 با زبان گوید دلش^{۲۰۰} همراه نه ذره‌ای از معرفت آگاه نه
 در زبان گر ذکر او اکثر بود لیک مر او را اثر کمتر بود^{۲۰۱} ۱۲^a

قسم دوم

این بود قسم دوم از ذاکران کو کند دل با تکلفِ خاطران^{۲۰۲}

^{۱۹۸} شود P S F: بود A.

^{۱۹۹} قدیم لم یزل P S F: قدیم و لم یزل A.

^{۲۰۰} دلش P S F: به دل A.

^{۲۰۱} در زبان گر ذکر او اکثر بود لیک مر او را اثر کمتر بود P S F: — A.

^{۲۰۲} خاطران P S: حاضران F A.

۳۲۵ میل او اکثر بُوَد بر^{۲۰۳} دنیوی با تکلّف ذکر گوید اُخزوی
بیشترِ ذاکر نبودست این^{۲۰۴} قبیل^{۲۰۵} حبّ دنیا کرده است او را علیل

قسم سوم

قسم ثالث آن بُوَد هم زین فریق^{۲۰۶} کو بُوَد در بحرِ ذکرُ الله غریق
دم به دم در ذکرِ آن مولی بُوَد قلبِ او را^{۲۰۷} ذکر مستولی بُوَد
عقل^{۲۰۸} دنیا گر بُوَد او را ضرور از حضورِ او دلش باشد^{۲۰۹} نفور
۳۳۰ این مقامِ قربِ حق است ای جوان اندر اینجا کم رسد از ذاکران

قسم چهارم

آن بُوَد هم قسم چارم^{۲۱۰} زان گروه گشته باشد قلبِ او مانند کوه
ذکر بود اندر دلِ او^{۲۱۱} قائماً این زمان مذکور باشد دائماً
فوق بسیار است بشنو این کلام در میانِ نامِ معشوق ای همام
وقت باشد عاشقی درویش را غرق در معشوق بیند خویش را

---

^{۲۰۳} بر P S F: با A.

^{۲۰۴} این P A: زین F S.

^{۲۰۵} نبودست این قبیل P S F: بُوَد از این قبیل A.

^{۲۰۶} هم زین فریق P S F: از این فریق A.

^{۲۰۷} قلبِ او را P S F: تا به قلبش A.

^{۲۰۸} عقل P: شغل F S A.

^{۲۰۹} باشد P: باید F S A.

^{۲۱۰} چارم P F: چهارم S A.

^{۲۱۱} اندر دل او P S F: اندر این دل A.

۳۳۵ آنچنان در عشق مستغرق شود   گر وجودش فانی مطلق شود
 غیر معشوق او نبیند در جهان   می شود معشوق پیدا و نهان^{۲۱۲}

در بیان اقسام طلب

طالبِ حق چون به عشق آمد سخن   واجب است او را عیان^{۲۱۳} از اصل بن^{۱۲b}
 هر که خواهانِ کسی باشد مُدام   خواست او را میل گویندش به نام
 چون که مفرد^{۲۱۴} گشت میل و شد زیاد   نام او گفتند ارادت ای جواد
 ۳۴۰ چون ارادت نیز از حد شد برون   ای محب نامش محبت شد کنون
 چون محبت گشت مفرط ای فقیر   نام او را عشق گو مشمر حقیر
 زان که در هر جا که باشد عشقِ دوست   می شود خود مغزِ عاشق جمله پوست
 عشق مغزِ جانِ عشاق است بس   غیر عشق اینجا^{۲۱۵} نگنجد هیچ کس
 عشق شرکت بر نتابد ای عزیز   خانه دل کن ز بهر او تمیز
 ۳۴۵ زان که او سلطانِ تختِ دل بود   کی دو سلطان در یکی منزل بود
 دل یکی باید بود سلطان یکی   بس بود یک خانه را مهمان یکی

^{۲۱۲} غیر معشوق او نبیند در جهان   می شود معشوق پیدا و نهان PFS: A __

^{۲۱۳} عیان P: بیان FSA.

^{۲۱۴} مفرد PA: مفرط FS.

^{۲۱۵} اینجا PFS: آنجا A.

در بیانِ هفتِ وادی^{۲۱۶}

ای برادر گوش می دار این ^{۲۱۷} بیان	تا شوی واقف ز اسرارِ نهران
هفت وادی سالکان را در ره است	تا نپنداری که منزل کوتاه است
راه دور است و دراز ای یارِ من	گوشِ جان را کن بر این گفتارِ من
۳۵۰ هست وادیِ طلب در ابتدا ^{۲۱۸}	بعد از آن وادیِ عشق است ای فتا
بعد از آن وادی از آنِ معرفت ^{۲۱۹}	بعد از آن وادیِ استغنا صفت
وادیِ توحید باشد پنجمین	بعد از آن وادیِ حیرت را بین ^{۱۳a}
بعد از آن وادیِ فقر است و فنا	بیش از این روشن بُوَد ^{۲۲۰} وادی ترا
هر یکی را شرح گویم خوش شنو	جهد کن از خویشتن غافل مشو

وادیِ اول در طلب

۳۵۵ اولِ وادیست ^{۲۲۱} وادیِ طلب	اندر این وادیِ عنا است و تعب
ترک باید اندر اینجا مال و جاه	تا به آسانی توان رفتن به راه
باید اینجا جهد کردن سالها	تا به اینجا جد به خیر احوالها
خون بباید خوردن از دستِ جهان	تا بماند ملکِ عقبی جاودان
دل بباید کرد پاک از هر چه هست	تا که باشد دوست را جایی نشست

^{۲۱۶} موضوع هفت وادی در منطق الطیر عطار نیشابوری هم بدین ترتیب، آمده است و معلوم می شود که خلیلی نیز از عطار متأثر شده است.

^{۲۱۷} این P S F: زین A.

^{۲۱۸} هست وادیِ طلب در ابتدا P S F: هفت وادی کن طلب در ابتدا A.

^{۲۱۹} از آن معرفت P S F: بود در معرفت A.

^{۲۲۰} بُوَد P: نبود F S A.

^{۲۲۱} اول وادیست P S A: اول این وادی F.

۳۶۰ از کدورت چون که دل صافی شود
 دُرِّ ۲۲۲ وحدت اندر او وافی شود
 چون که تابان گردد اینجا نورِ ذات
 محو می گردد از او جمله صفات
 چون که در دل گشت آن نور آشکار
 یک طلب شد اندر اینجا صد هزار
 آتش سوزان بُوَد گر راه او
 همچو پروانه زند خود را به ۲۲۳ او
 طالبِ یار است چه این و چه آن
 جنتِ وصل است مقصودش همان

وادی دوم در عشق

۳۶۵ بعد از آن وادی عشق است ای فتا
 آتش سوزان بُوَد این ۲۲۴ جا به جا
 اندر اینجا هر که مستغرق شود
 سر به سر او آتش مطلق شود ۲۲۵
 آن که عاشق گشت ای جانِ پدر
 نیست او را ذره‌ای پروای سر ۱۳b
 فَارِغُ الْبَالِ است از آن و از این
 نزد او یکسان نماید کفر و دین
 لحظه‌ای او عاقبت اندیش نیست
 نزد او بیگانه و هم خویش نیست
 ۳۷۰ هر چه دارد جمله را در بازو او
 زاهدان را وعده فردا بُوَد
 هر که ترکِ خود کند یک بارگی
 عشق او را می کند غمخوارگی
 عقل را با عشق هرگز کار نیست
 عقل در راهِ خدا رهوار نیست

۲۲۲ دُرِّ P S F: نور A.

۲۲۳ به P S F: بر A.

۲۲۴ این P S F: آن A.

۲۲۵ شود P F A: بُوَد F.

عاشقان دائم بُوَد بی خورد و خواب   عارفان اما که بی درس و کتاب
 ۳۷۵ ای برادر گر دهندت فهمِ راست   عشق را آنگاه دانی کز کجاست
 آتش است این عشقِ یار و نیست باد^{۲۲۶}   هر که این آتش ندارد نیست باد

وادی سوم در معرفت

بعد از آن وادی از آن معرفت   می شود ظاهر ترا ای نیک بخت
 راه‌ها آنجا^{۲۲۷} ز حد بیرون بُوَد   راه این را آن نداند چون بُوَد
 سیرِ هر سالک بُوَد در^{۲۲۸} حِدِّ خویش   هر کسی از خود نمی افتد به پیش
 ۳۸۰ قدرِ هر سالک تفحص کرده‌اند   وانگه آن با قدر خود بُگزیده‌اند
 چون در اینجا شد رُوش با قدرِ پای   کی پرد عصفور هم پَرِ همای^{۲۲۹}
 صد هزاران کس در آن وادی رود   تا یکی ره بر سرِ منزل برد
 صد هزاران شخص گم گردد به راه   تا یکی ره یابد اندر قَرَبِ شاه^{۲۳۰} ۱۴^a
 کاملی باید در این ره ای پسر   تا بگیرد از سرِ منزل خبر
 ۳۸۵ سَرِ ره روشن شود در پیش او   مرهمی باید از آن دلریش^{۲۳۱} او
 چشم‌ها باشد مر او را دوست بین   مغز بین باشد نباشد پوست بین

^{۲۲۶} آتش است این عشقِ یار و نیست باد P F A: آتش است این بانگ و نای و نیست باد A؛ مثنوی معنوی، ۹/۱.

^{۲۲۷} آنجا P S F: اینجا A.

^{۲۲۸} در P A: با F S.

^{۲۲۹} چون در اینجا شد رُوش با قدرِ پای کی پرد عصفور هم پَرِ همای P S F: A.

^{۲۳۰} صد هزاران شخص گم گردد به راه تا یکی ره یابد اندر قَرَبِ شاه P S F: A.

^{۲۳۱} دلریش F S A: داریش P.

پس بیا در راه^{۲۳۲} عرفان غرق باش
 و نه باری خاک را بر فرق پاش
 ای شکسته رو طلب کن سرّ یار
 چند باشی همچو خر در زیر بار
 چون نه‌ای شادان ز وصلش ای فقیر
 خیز باری ماتم هجران بگیر

وادی چهارم در استغنا

۳۹۰ چون که سالک را سلوک اینجا رسد
 راه بر وادی استغنا برد
 اندر اینجا نیک و بد باشد یکی
 اندکی بسیار و بسیار اندکی
 اندر اینجا^{۲۳۳} هفت دریا یک بود
 هفت اختر یک شرر بی شک بود
 اندر آن وادی یکی مورِ ذلیل
 می ستاند هر نفس^{۲۳۴} صد مرده پیل
 می شود سالک در این وادی دلیر
 چشم‌های او شود از جمله سیر
 ۳۹۵ نه ز دوزخ ترس و بیمی دارد او
 نه امیدی بر نعیمی دارد او
 سالک اینجا اهل استغنا بود
 در ره حق از دویی یکتا بود
 چون که شد او طالب اسرارِ یار
 جان نباید باختن منصوروار^{۲۳۵}
 صد هزاران طفل را کشتند زار
 تا کلیم^{۲۳۶} الله را شد اعتبار
 صد هزاران کس برون از راه شد
 نام عیسی تا که رُوح^{۲۳۷} الله شد^{۱۴b}

^{۲۳۲} راه P S F: بحر A.

^{۲۳۳} اینجا P S F: آنجا A.

^{۲۳۴} نفس P S F: زمان A.

^{۲۳۵} منصور حلاج؛ از معروف‌ترین عرفا و شاعران سده سوم ه. ق. بوده است.

^{۲۳۶} لقب حضرت موسی است.

^{۲۳۷} لقب حضرت عیسی است.

۴۰۰ صد هزاران جان به غم تاراج شد   تا محمد صاحبِ معراج شد
 گر دو عالم سر به سر گردد تباه   پای موری را نیرزد نزد شاه
 محو گردد در رهش گر جزو و کل   از گلستانش نریزد برگِ گل^{۲۳۸}

وادی پنجم در توحید

گر برون آری دل از بندِ هوس   بعد از آن وادی توحید است بس
 منزلِ تجرید و توحید^{۲۳۹} این بود   سالک اینجا در خورِ تحسین بود
 ۴۰۵ گر یکی بینی در اینجا^{۲۴۰} گر هزار   این^{۲۴۱} هزاران یک بود نیکو شمار
 اصلِ اعداد است احد ای یارِ من   بشنو این قول و مکن انکارِ من
 رو عدد را از میان بیرون بر آر   تا احد ماند همان ای یارِ غار
 این احد آن نیست کو را از عدد   می شماری نام او گویی احد
 این احد این است ای دانای کار   گر تو بشماری نیاید در شمار
 ۴۱۰ او منزّه از شمار و از حساب   فهم کن وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

وادی ششم در حیرت

بعد از آن وادی حیرت ای پسر   می شود پیدا ترا در ره گذر
 اندر اینجا حیرت آمد بی قیاس   عقل را ویران شود^{۲۴۲} رسم و اساس

^{۲۳۸} محو گردد در رهش گر جزو و کل   از گلستانش نریزد برگِ گل P S F: A. —

^{۲۳۹} توحید P: تفرید F S A.

^{۲۴۰} اینجا P S F: آنجا A.

^{۲۴۱} این P: آن F S A.

^{۲۴۲} شود P S F: کند A.

مرد این ره دائماً گریان بؤد	روز و شب با درد و با افغان بؤد
آن چنان حیران بؤد آن مرد راه	کو نداند دیر را از خانقاه ^{۱۵a}
۴۱۵ آتشی باشد فسرده همچو آب	یا یخی جوشیده اندر آفتاب ^{۲۴۳}
او نداند مذهب و هم کیش را	دائماً بیگانه خواند خویش را
او نمی داند که خود را در کجاست	یا رونده یا نشسته یا به پاست
گر بپرسند ای برادر حال او	خود نمی داند ز خود افعال او
گوید اصلاً من ندانم خویش را	می ندانم چیست از پس پیش را
۴۲۰ عاشقم زارم نمی دانم چیم	دلبر من کیست عاشق بر کیم ^{۲۴۴}
آن چنان پُر گشته‌ام از عشق دوست	تا نمی دانم منم یا جمله اوست

وادی هفتم در فنا

چون ز وادی‌ها گذشتی ای فتا	هفتمین وادی است وادی فنا
اندر این منزل بؤد غالب کلال	باشد آنجا بلبل دل گنگ لال ^{۲۴۵}
اندر این ره وادی فقر و فناست	فکر هستی اندر این وادی خطاست
۴۲۵ سالکان را اندر اینجا بود نیست	جز وجود حق دگر موجود نیست
اندر این وادی همه گم گشته‌اند	از وجود خویشتن بگذشته‌اند

^{۲۴۳} A: عطار نیشابوری گفته است؛ آتشی باشد فسرده مرد این یا یخی بس سوخته از درد این؛ منطق الطیر، شماره بیت ۳۸۳۱.
^{۲۴۴} عطار نیشابوری گفته است؛ عاشقم اما ندانم بر کیم نه مسلمانم نه کافر پس چیم؛ منطق الطیر، شماره بیت ۳۸۳۸.
^{۲۴۵} اندر این منزل بؤد غالب کلال باشد آنجا بلبل دل گنگ لال P S F: A.

چون ازل منزل به خود بازش دهند
 از جنابِ حق بسی رازش دهند
 قطره چون بر جانبِ دریا رود
 از وجودِ خویش ناپیدا شود
 چون که اصلش بود دریا ای عزیز
 کی توان کردن ز اصلِ خود تمیز
 ۴۳۰ چون بر اصلِ خود رسید و شد تمام
 واصلِ مطلق شد او تَمَّ الْكَلَامِ^{۱۵b}

مثنوی

چون منازل همچو دُر منظوم شد
 هفت وادی سر به سر معلوم شد
 شرح باید بعد از آن اطوار را
 فتح باید کرد این طومار را
 سالکان^{۲۴۶} تا زین خیر واقف شوند
 در طریقِ ره رَوی عارف شوند

در بیانِ هفت طور

بشنوید ای عاشقان ای صادقان
 در حقیقت چیست طورِ سالکان
 ۴۳۵ ره روانِ راهِ حق ای راهرو
 گفته ایشان ز جان و دل شنو
 هفت طور اینجا مقرر کرده اند
 دیده دل را منور کرده اند
 نام اول طورِ صدر است ای فقیر
 این سخن را گوش کن^{۲۴۷} در یاد گیر^{۲۴۸}
 این مقامِ نورِ اسلام آمدست
 از برای خاص و هم عام آمدست
 بشنو از من تا چه می گویم خبر
 نیست شیطان را از این منزل گذر

^{۲۴۶} سالکان P S F: طالبان A.

^{۲۴۷} گوش کن P S F: بشنو A.

^{۲۴۸} این سخن را گوش کن در یاد گیر P S F: این سخن را یاد کن در گوش گیر F.

۴۴۰	طورِ ثانی را یقین قلبست نام	اندر این منزل شد ایمان را مقام
	نامِ طورِ ثالث است ای جان شعاف	جای عشق است و محبت بی گزاف
	چارمین طورش فؤاد است ای جوان	این مقام رُؤیْتُ اللهُ است عیان ^{۲۴۹}
	گر به طور پنجمین داری نظر	جَنَّتِ الْقَلْبُ است نامش ای پسر
	این مقامِ حضرتِ خاصِ خداست	بنده را گنجایش اینجا نارواست ^{۲۵۰}
۴۴۵	طور ^{۲۵۱} سادس سویدا نام گو	کشفِ غیبی را در این منزل بجو ^{۱۶۸}
	حق ترا تعلیم احکامت دهد	علمِ اسما مر ترا ظاهر شود
	بَهَجَّتِ الْقَلْبُ است نامِ هفتمین	این چنین دیدست چشم راست بین ^{۲۵۲}
	مظهرِ نورِ تجلیِ این بود	هم صفاتِ حق در این ظاهر شود ^{۲۵۳}
	اندر این طور است آدم را شرف	می شود واقف ز سرِّ مَنْ عَرَفَ
۴۵۰	اندر اینجا کامل آمد آدمی	هم در اینجا آدمی شد آن دمی ^{۲۵۴}

مثنوی در خلاصه سخن

ای برادر این سخن را گوش دار   زان که این را گوش دارد گوش دار

^{۲۴۹} عیان P S F: نام F.

^{۲۵۰} این مقام حضرتِ خاصِ خداست   بنده را گنجایش اینجا نارواست P S F: نام A.

^{۲۵۱} طور P S F: نام A.

^{۲۵۲} بَهَجَّتِ الْقَلْبُ است نامِ هفتمین   این چنین دیدست چشم راست بین P S F: نام A.

^{۲۵۳} مظهرِ نورِ تجلیِ این بود   هم صفاتِ حق در این ظاهر شود P S F: نام A.

^{۲۵۴} آن دمی P S: آدمی F.A.

از فقیران لفظهای معنوی	گوش جان را بر گشا تا بَشْنوی
زان که این حصه است هرگز قصه نیست	گوش خر ^{۲۵۵} را اندر اینجا حصّه نیست
هم منازل را عَلَى التَّرْتِيب دید	چون که سالک را سلوک اینجا رسید
واصل است دور آمد از آن حق جدا	۴۵۵ کامل وقت آمد آن مرد خدا
نیست اندر فاعلی او را اثر	فعلِ او را جمله فعلِ حق شمر
کی سوی آلت کند از جهل رو	نیک و بد جمله ز فاعل بیند او
کی کند عاقل سوی آلت نظر	زان که از آلت بیابد خیر و شر
تا ز نورش سرها گردد جلی	آلتِ حق است دو چشم ولی
چشم او را هیچ جز آلت ^{۲۵۶} بدان	۴۶۰ آن نظر حق می کند از وی بدان
بهر مؤمن گفت آن خَيْرُ الْبَشَر ^{۱۶b}	زین سبب ^{۲۵۷} يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ ^{۲۵۸} خبر
بی گمان در آسمان و در زمین	کو به نُورِ اللَّهِ بُوَد ناظر یقین
با حیبِ خویشن خَيْرُ الْأَنَامِ	هم خدا فرموده است در کلام
تا که چشم و گوش او من می شوم	من بعیدِ خویش قربت می دهم
می کند فهم آن کسی کو صادق است ^{۲۶۰}	۴۶۵ كُنْتُ سَمْعًا ^{۲۵۹} اندر اینجا ناطق است

^{۲۵۵} خر P: حس F S A.

^{۲۵۶} جز آلت F S A: خیز آلت P.

^{۲۵۷} سبب P S F: نظر A.

^{۲۵۸} از حدیث «إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ» اقتباس است؛ المعجم الكبير، سليمان بن أحمد بن أيوب أبو القاسم الطبراني، مكتبة العلوم والحكم، ۱۹۸۳، شماره حدیث ۷۴۹۷.

^{۲۵۹} كُنْتُ سَمْعًا P F: كُنْتُ سَمْعَهُ S A؛ از حدیث «كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ» اقتباس است؛ عجلونی، ج ۲، ص ۱۳۲.

^{۲۶۰} می کند فهم آن کسی کو صادق است P F A: فهم آن کس می کند کو صادق است S.

چون چنین است ای برادرِ کارِ تو   پس چرا فاسد شود افکارِ تو
تا به کی مغرورِ این دنیا شدن   با دو چشمِ خویش نابینا شدن
جهد کن تا خود را ز دوزخ و رهان   تا رسی بر جنتِ وصل ای جوان
سعی کن تا روز و شب عامل^{۲۶۱} شوی   بگذری از ناقصی کامل شوی
۴۷۰ زان که کامل بر حقِ خود واصل است   جمله مقصودانِ او را حاصل است

در بیانِ انسانِ کامل

چون سخن بر کامل آمد ای فقیر   بشنو از کیفیتِ او شو خبیر
آن بود انسانِ کامل ای پسر   چار چیزی باشد او را معتبر
قول و فعل و خُلُقِ نیک^{۲۶۲} آید از او   هم معارف جمع باشد اندر او
حال^{۲۶۳} اشیا را کماهی داند او   حکمش از مه تا به ماهی راند او^{۲۶۴}
۴۷۵ واصلِ حق باشد آن مردِ خدا   نام او آینه گیتی نما
هم ورا هادی و مهدی^{۲۶۵} گفته اند   هم سلیمانِ حضر^{۲۶۶} و عیسی گفته اند
بالغ و دانا و کامل نام اوست   شیخی و هم مرشدی انعام اوست^{۱۷a}
جمله عالم را مثالِ جسمِ دان   قلبِ آن انسانِ کامل ای جوان

^{۲۶۱} عامل P S A: طالب F.

^{۲۶۲} قول و فعل و خُلُقِ نیک P S A: قول نیک و فعل نیک F.

^{۲۶۳} حال P S: حاصل F.

^{۲۶۴} حال اشیا را کماهی داند او حکمش از مه تا به ماهی راند او P S F: A.

^{۲۶۵} هادی و مهدی P S F: مهدی و هادی A.

^{۲۶۶} خضر بر اساس برخی روایاتِ اسلامی، از پیامبران و بر اساس برخی دیگر از روایات، بنده صالحی بود. بسیاری از مفسرین همراه موسی و یوشع بن نون را در داستانی که در سوره کهف آمده است؛ خضر می‌دانند.

مرشدی را کرده است او اختیار
 از برای ناقصان ای یارِ غار
 ۴۸۰ در طریقِ حق بود ثابت قدم
 خلق را راحت رساند دم به دم
 این بود انسانِ کامل را خواص
 دعوتِ حق می کند بر عام و خاص

در بیانِ کاملِ آزاد

چون شنیدی حالِ کامل را عیان
 کاملِ آزاد آن است ای پسر
 ۴۸۵ پیشوایی را نکرد او اختیار
 در ره حق فانی مطلق شد او
 نیست او را با خلایق اختلاط
 خلقِ عالم نزد او یکسان بود
 عزلت و ترک و قناعت کارِ او
 ۴۹۰ ای برادر کارِ آزاد این بود
 هر دم او را از خدا تحسین بود

در بیانِ بالغ و خُر

ای برادر گوش می دار این بیان
 تا شوی واقف ز اسرارِ نهران
 کیست بالغ فهم کن ای یارِ من
 چيست خُر ای طالبِ اسرارِ من^{۱۷b}

^{۲۶۷} بیان P S F: همان A.

^{۲۶۸} در طریقِ حق نهاد او رو به زار P: از همه آزاد شد آن مرد کار F S A.

نام او بالغ شد ای جان پدر	چون نهایت یافت هر چیز ای پسر
در وی آمد نام حُرَّیت پدید	از نهایت چون که ^{۲۶۹} بر غایت رسید
چون رسیدی میوه ^{۲۷۰} او بالغ بود	۴۹۵ تخم هر شی میوه آن شی بود
حُر شود آن میوه ای مرد خدا	از درخت آن میوه چون گردد جدا
او ز مادر زاد و هر دم می فزود	همچو آن کودک که تخمش نطفه بود
نام آن بالغ شد ای دانای کار	چون همان نطفه از او شد آشکار
او رسیده باشد اندر اصل خویش	بالغ آن باشد که بیند وصل خویش
جمله از وی آفرید آن پاک ذات	۵۰۰ عقل اول بود اصل کائنات
اصل انسان است و ما باقی فروغ	باز بر وی می کند ^{۲۷۱} اینها ^{۲۷۲} رجوع
نام او بالغ شود ای خوش خصال	چون به عقل انسان رسد گیرد کمال
این سخن را فهم کن ای نیک نام	دائرة ^{۲۷۳} گردد در این منزل تمام
نام او حُرّ می شود ای راست بین	کو کند قطع علایق بعد از این
جمله شی‌ها اند ای طالب را زبان ^{۲۷۴}	۵۰۵ زان که حب مال و حب خان و مان
لاجرم بر طارم اعلا نشست	چون که او از تن پرستی در گذشت

^{۲۶۹} که F S A: P.

^{۲۷۰} چون رسیدی میوه P F S: چون رسید آن میوه A.

^{۲۷۱} کند P F A: کنند S.

^{۲۷۲} اینها P F S: آنها A.

^{۲۷۳} دائرة P F A: دایره‌ای S.

^{۲۷۴} جمله شی‌ها اند ای طالب را زبان P F A: جمله بت‌ها اند ای طالب بدان S.

در بیانِ اقسامِ مجذوبِ سالک

چار قسمند ای برادر اهلِ حق هر یکی در فنّ خود خوانند سبق
پیشوا زین چار یک قسم آمدست مرشدِ کامل ورا اسم آمدست^{۲۷۵} ۱۸^a

قسم اول در بیانِ مجذوب

آن یکی مجذوبِ حرف است ای جوان این سخن را بشنو و در جان فشان
۵۱۰ او ز طورِ عقل بیرون جسته اند راهِ تکلیفات بیرون جسته اند
عشق بر وی غالب و او عاشق است در طریقِ عاشقی او صادق است
دائماً در راهِ حق حیران بود کفر و ایمان نزد او یکسان بود
فارغ است او از صلوات و از صیام از رکوع و از سجود و از قیام
نه جهنّم را ز جنّت داند او نه صفا را غیر محنت داند او^{۲۷۶}
۵۱۵ او همان^{۲۷۷} خود را رهاند از بلا هیچ درد از وی نمی یابد دوا
جذبهٔ حق برده است او را ز پیش^{۲۷۸} نیست او را مذهب و ملت نه کیش

قسم دوم در بیانِ سالک

آن یکی دیگر که سالک نام اوست ذکر و تسبیح و نماز انعام اوست

---

^{۲۷۵} پیشوا زین چار یک قسم آمدست مرشدِ کامل ورا اسم آمدست P F S: A.

^{۲۷۶} نه جهنّم را ز جنّت داند او نه صفا را غیر محنت داند او P F S: A.

^{۲۷۷} همان P F S: همه A.

^{۲۷۸} پیش P F A: خویش S.

امر شرعی را نموده او قیام
 ایستاده بر ره حق بر دوام
 با شریعت ظاهرش آراسته
 باطنش با معرفت پیراسته
 ۵۲۰ دائماً وعظ و نصیحت کار او
 زهد تقوی و عمل کردار او
 لیک^{۲۷۹} او را نیست از جذبه نصیب
 سالک حرف است آن مرد عجیب

قسم سوم در بیان سالک مجذوب

هر^{۲۸۰} یکی را گر همی خواهی بیان
 نام او را سالک مجذوب دان^{۱۸b}
 سالک راه خدا بوده عزیز
 تا^{۲۸۱} شریعت ساخته خود را تمیز
 جذبه‌ای ظاهر شد از جذبات حق
 ماسوا را نفی کرد اثبات حق
 ۵۲۵ در تجلی خویشان را محو دید
 خویشان را گه سکر و گاهی صحو دید
 گاه سالک می شود آن مرد حق
 گاه جذبه می برد از وی سبق
 اهل تلوینند جمله این فریق
 با تو کردم شرح یک یک ای رفیق

قسم چهارم در بیان مجذوب سالک

آن یکی مجذوب سالک ای پسر
 بشنو از من تا چه می گویم خبر^{۲۸۲}
 مرشد این باشد از این هر چار قسم
 صاحب تمکین ورا دادند اسم^{۲۸۳}

^{۲۷۹} لیک P A: لیکن FS.

^{۲۸۰} هر P F A: آن S.

^{۲۸۱} تا P F A: با S.

^{۲۸۲} تا چه می گویم خبر P S F: تا چه گویم من خبر A.

^{۲۸۳} A: هادی و مهدی ورا کردند اسم.

۵۳۰ جذبۀ او را سلوکش پیش بود
 در جَمَالُ الله حیران مآند او
 از جنابِ حق ورا کردند رد
 خلق را بر راهِ حق دعوت کند
 دست را بر دستِ او دادن رواست
 ۵۳۵ ظاهراً گر پیشوای عالم است
 زان که او مجذوبِ سالک بود هم
 قلبِ او دایم نظرگاهِ حق است
 دامنِ او را بگیر از صدق زود
 رهبر او را دان و بی رهبر مپوی
 ۵۴۰ ره زان که در ره رهنانند ای پسر
 در تو آن دان رهنان یارا نهان
 آرزوی خان و مان و مال و جاه^{۲۸۶}
 بگذر از جمله خدا را می طلب
 در ره حق دم به دم بی خویش بود
 از خودی از خویشان را رآند او^{۲۸۴}
 تا شوی^{۲۸۵} در جمله طالب مدد
 طالبِ حق مرو را بیعت کند
 نایب است و دستِ او دستِ خداست
 باطناً قایم مقام خاتم است
 دستِ او را گیر و فارغ شو ز غم
 در دو عالم پادشاهِ مطلق است
 تا روی بالا نمائی در فرود^{۱۹۸}
 اندر این ره تا رهی از جست و جوی
 کم کسی جستست از این خوف و خطر
 از تویی زاینده یک یک هر زمان
 آدمی را افکند در قعرِ چاه
 تا نیفتی در بلا و در تعب

^{۲۸۴} در جَمَالُ الله حیران مآند او از خودی از خویشان را رآند او P S F : A .

^{۲۸۵} شوی P S : شود F A .

^{۲۸۶} مال و جاه P F S : حَبِّ جاهِ A .

بر خلاصه سخن^{۲۸۷}

از ره دل رو به سوی بی سویی   کاندرا این منزل نمی گنجد دویی
۵۴۵ هست بی شک و حجاب راه دان   مانع دیدار آن دلخواه دان
آن چنین هستی بیا بیزار شو   ترک کن این کار را بی کار شو
تا که در بی کاریت کاری دهند   در ره حق بر تو بازاری دهند
اصل هستی را بجو در نیستی   گر تو از جان طالب مولیستی
گر خدا خواهی بسوز آن بود را   تا بیابی مقصد و مقصود را
۵۵۰ تا نکشتی از خودی کلی فنا   ره ندانستی سوی ملک بقا
پس خودی را ترک کن تا وا رهی   از غم ما رون حق کردی تهی

تضمین در بیان صحبت

یک دمی صحبت به مردان خدا   بهتر از صد سال بودن در تقا
هر که شد او همنشین اولیا   همنشینش دان همیشه با خدا
مظهر حق است جسم ظاهرش   سرّ یزدان است روح طاهرش
۵۵۵ حق نماید خویش را از هر ولی   بی ولی سرّ خدا نبود جلی
زین سبب می جست موسی حضر را   تا برد از وی نهفته سرها
چون پیمبر بود یزدانش ستود   فکر می کن جستنِ حضرش چه بود
تا بود سرّی کز آن عالی تر است   زان که عالی تر به عالی درخور است

^{۲۸۷} این قسمت فقط در نسخه‌های A و S وجود دارد.

مصطفی کو بؤد سلطانِ رُسل   مهدی و هادی و سالارِ سُبُل
 ۵۶۰ بانگِ واشوقا همی زد از ولا   در تقا و وصلِ اخوانِ صفا
 همچنان در عشقِ آن وِیُسُ الْقَرْن   می کشید آن شاهِ دین بو از یمن^{۲۸۸}
 بوی حق را از یمن خوش می شنید   بر امیدِ وصلِ آن سلطانِ دید^{۱۹b}
 با علی می گفت او هم از ولا   خلق چون ورزند^{۲۸۹} طاعت بر ملا
 صحبتِ عاقل گزین تو روز و شب   تا شوی از جمله بهتر پیش رب
 ۵۶۵ تا فزون کردی از ایشان در دَرَج   تا بیابی بی خرج صد گون فَرَج
 عقل را افزای تا افزون شوی   ز اهلِ طاعت بُگذری موزون شوی
 صحبتِ صالح ترا صالح کند   صحبتِ طالح ترا طالح کند
 نیست چون صحبتِ مؤثّر هیچ چیز   یک ز صحبتِ خوار گردد یک عزیز
 یک زمانی صحبتِ مرد^{۲۹۰} خدا   گر گزینی^{۲۹۱} بهتر از صدق و صفا^{۲۹۲}
 ۵۷۰ نیست بالاتر ز طاعت در جهان^{۲۹۳}   این یقین می دان مباش اندر گمان
 چون که کردی با چنین کس همنشین   هر دم افزاید ترا صدق و یقین

^{۲۸۸} به حدیث «أَنْبَى أَشْمَ زَائِحَةَ الرَّحْمَانِ مِنْ جَانِبِ الْيَمَنِ» اشاره شده است؛ احیاء العلوم، جلد سوم، ص ۱۰۳.

^{۲۸۹} ورزند P F A: دزدند S.

^{۲۹۰} یک زمانی صحبتِ مرد P S F: یک زمان صحبت به مردان A.

^{۲۹۱} گزینی P S F: گذاری A.

^{۲۹۲} بهتر از صدق و صفا P: از سر صدق و صفا F S A.

^{۲۹۳} نیست بالاتر ز طاعت در جهان P S F: هست بالا تر ز طاعتِ جهان A.

گر کتی صد سال^{۲۹۴} طاعت بی ریا   چون نماز و روزه و ذکرِ خدا
 یک دمی اندر حضورِ مردِ حق   بودند بهتر ز بودن صد طبق^{۲۹۵}
 زان که از او کشفی شود^{۲۹۶} چیزی که آن   حاصلت نآید به طاعتِ جهان
 ۵۷۵ اندر این ره اصل چون صحبت بُوَد   ای خنک جانی که کارش این بُوَد
 نیست همچون صحبتِ جاهل گناه   کارِ نیکت زو شود کَلّی تباه
 کفر و ایمان قایم از صحبت بُوَد   کس ز خود کی مؤمن و ترسا بُوَد^{۲۹۷}
 آن که گردد همنشینِ اولیا   باشد او را صدق و دین^{۲۹۸} اولیا
 همچو ایشان جانِ او روشن بُوَد^{۲۹۹}   تازه و بشکفته چون گلشن بُوَد^{۳۰۰} ^a ۲۰
 ۵۸۰ صاف^{۳۰۱} گردد جانِ پاکِ او ز درد   زان که نفسش بیشتر از مرگِ مرد
 غم نباشد در درونِ سینه‌اش   جنگ نَبُود با کس و نی کینه‌اش
 دم به دم ای جانِ من صحبت طلب   تا شوی شایسته درگاهِ رب
 خدمتِ مردانِ حق کن اختیار   تا شوی در زمرهٔ مردانِ کار

^{۲۹۴} سال P F S: ساله A.

^{۲۹۵} بودند بهتر ز بودن صد طبق P F S: بودند بهتر بُوَد زان صد طبق A.

^{۲۹۶} زان که از او کشفی شود P: زان کزو کشفیت شود A: زان که از او کشف شد F.

^{۲۹۷} بُوَد P S: شود F A.

^{۲۹۸} دین P F S: دید A.

^{۲۹۹} بُوَد P F S: شود A.

^{۳۰۰} بُوَد P F S: شود A.

^{۳۰۱} صاف P F S: پاک A.

در بیانِ اهلِ تقلید و اهلِ استدلال و اهلِ کشف

پس بیا ای طالبِ حق خویش وار   بشنو از^{۳۰۲} اقسامِ ایمان گوش دار
۵۸۵ اهلِ ایمان جمله سه قسم آمدند   هر یکی زیشان به یک اسم آمدند
اهلِ تقلید است اول قسم او   مستمع شو تا بدانی رسم او
اهلِ استدلال شد^{۳۰۳} قسم دوم   اهلِ کشف است ای فقیر قسم سوم
هر یکی را شرح گویم خوش شنو   سعی کن از خویشان غافل مشو

قسم اول در بیانِ اهلِ تقلید

اهلِ تقلید آن بود ای یارِ جان   گیرد او حق را^{۳۰۴} به اقرارِ زبان
۵۹۰ هم کند تصدیق قولِ خویش را   از دل و جان دوست دارد کیش را
داند او حق را به اوصاف و خبر   این همه با حسی سمع اش^{۳۰۵} ای پسر
نیست اینجا کشف و برهان و دلیل   اهلِ اسلامند اکثر زین قبیل
چون به حسی سمعِ حق را طالبند   سعی و کوشش اندر اینجا غالبند
چون که^{۳۰۶} مغلوب است تسلیم و رضا   نیست ایشان را توکل بر خدا^{۲۰b}
۵۹۵ غصّه دنیا و حبّ مال و جاه   بر مقلّد دم به دم آید به راه

^{۳۰۲} بشنو از P S F: می شنو A.

^{۳۰۳} شد P S F: بود A.

^{۳۰۴} گیرد او حق را P F A: بگردد حق را S.

^{۳۰۵} حسی سمع اش P F A: حسی سمع است S.

^{۳۰۶} چون که P S: جمله F A.

اهلِ علمِ اكثر از اين^{۳۰۷} منزل بُوَد   پاي ايشان زين سبب در گِل بُوَد

قسم دوم در بيانِ اهلِ استدلال

اهلِ استدلال آن است ای امام   کين جهان را دید با حسن^{۳۰۸} نظام
دید در زیر این بساطِ خاک را   در زیر این قبهٔ افلاک را
آفتاب و ماه را تابان شده   دید این گردان^{۳۰۹} را گردان شده
۶۰۰ کرد این جمله خلاق را نظر   مستدل شد بر مؤثر از اثر
گفت این را صانعی باید حکیم   آنچنان که مثلِ او باشد عدیم
نیست این افعالِ مقدورِ بشر   فاعلی باشد بدین فعل و هنر
کو بُوَد باقی ورا نَبُوَد فنا   قایم و دایم بُوَد او را بقا
چون که بود او را دو چشم راست بین   یافت او حق را به برهان و یقین
۶۰۵ غالب است اینجا چو تسلیم و رضا   لاجرم باشد توکل بر خدا
سعی و کوشش اندر اینجا کم بُوَد^{۳۱۰}   حبّ مال و جاه اینجا کم بُوَد
او ندارد غیرِ حق را اعتماد   بر صلوات و صوم بر حجّ و جهاد^{۳۱۱}

---

^{۳۰۷} از این PFS: در این A.

^{۳۰۸} حسن PA: حَسَّ FS.

^{۳۰۹} گردان PFA: گروه S

^{۳۱۰} بود P S F شود A.

^{۳۱۱} جهاد P S F: زکوة A.

ذوق ایشان بر جمال الله بود قلب ایشان این چنین است این بود^{۳۱۲}

قسم سوم در بیان اهل کشف

اهل کشف آن است ای دانای راز^{۳۱۳} کو بود^{۳۱۴} از ماسوی الله احتراز^{۲۱۸}
۶۱۰ بیند او حق را به کشف و با عیان^{۳۱۵} بگذرد از شک و از وهم و گمان
از حجاب او جملگی بگذشته است با جمال الله مشرف گشته است
دیده است او دوست را عین الیقین لاجرم او دوست را داند همین
نیست هستی غیر حق را پیش او حق بود هم مذهب و هم کیش او
می کند دایم جناب شاه را ذکر لا موجود الا الله را
۶۱۵ در همه اشیا نبیند غیر حق اهل وحدت^{۳۱۶} این فریق است از فرق

در بیان اقسام توحید

ای پسر گوشت بر این اخبار کن بشنو و بر قال من اقرار کن
طالبان حق چه زیبا گفته اند در ره تحقیق دُرها سفته اند
کرده اند توحید حق را بر دو قسم هر یکی را داده اند ای جان یک اسم
قسم اول می شد از توحید عام آن دگر توحید خاص است ای همام

^{۳۱۲} قلب ایشان این چنین است این بود P F A: دایماً آگه بود S.

^{۳۱۳} راز P S F: کار A.

^{۳۱۴} بود P: کند F S A.

^{۳۱۵} به کشف و با عیان P S F: چو کشف و عیان A.

^{۳۱۶} وحدت P S F: توحید A.

در بیانِ توحیدِ عام

۶۲۰ اولینش ای برادر آن بُوَد کو در اقرارِ زبان یکسان بُوَد
او بُوَد تصدیقِ قلبی را دلیل هر کسی با وی کند ذکرِ جلیل^{۳۱۷}
مشترک باشد در این قول ای فقیر شیخ و دانشمند و درویش و امیر^{۳۱۸}
هر کسی کز سرِّ وحدت آگه است در زبانش لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ است

در بیانِ توحیدِ خاص

بعد از آن توحیدِ خاص است ای جوان کرده اند او را سه قسمش را بیان^{۳۱۹} ۲۱b
۶۲۵ آن بُوَد توحیدِ افعال و صفات بعد از این^{۳۲۰} هر دو بُوَد توحیدِ ذات
هر یکی را می کنم شرح و بیان سعی کن تا بشنوی با گوشِ جان

در بیانِ اقسامِ توحیدِ خاصِ اولِ توحیدِ افعال

آن بُوَد توحیدِ افعال ای عزیز بنده فعلِ خود کند از خود تمیز^{۳۲۱}
جمله افعالش بُوَد راجع به حق در میان هرگز ورا نَبُوَد نسق
بنده آلت باشد و فاعل خدا این چنین گفته اند اخوانِ صفا

---

^{۳۱۷} جلیل P S F: جمیل A.

^{۳۱۸} امیر F S A: اسیر P.

^{۳۱۹} بیان P S F: همان A.

^{۳۲۰} این P F: آن A S.

^{۳۲۱} آن بُوَد توحیدِ افعال ای عزیز بنده فعلِ خود کند از خود تمیز P S F: A —.

قسم دوم توحید صفات

۶۳۰ آن بود ای دوست توحید صفات یابد انسان از صفات خود نجات
هر صفات کامله^{۳۲۲} کو را بود بر صفات حق همه راجع شود
اندر آنجا جملگی باشد^{۳۲۳} هلاک باقیا مانند صفات ذات پاک

قسم سوم توحید ذات

همچنان توحید ذات است ای جوان بشنو از من تا که^{۳۲۴} می گویم عیان
می شود راجع ز ذات اهل حال^{۳۲۵} بر حیات^{۳۲۶} ذات حق اندر مآل
۶۳۵ جملگی یابد در آن منزل فنا دایم و قایم بود ذات خدا

در بیان وحدت و وجود لابی^{۳۲۷}

ای برادر نکته زیبا شنو جمع کن خود را ز خود غافل نشو^{۲۲۸}
چون حقیقت خواست اظهار وجود کنز مخفی بود آمد در شهود
خلعت اطلاق پوشید آن زمان اندر آنجا نیست از کثرت نشان
اعتبار غیر را نبود مجال نام این وحدت بود ای خوش خصال
۶۴۰ هم وجود لابی این بود این معرّا از همه تعیین بود

---

^{۳۲۲} کامله P S F: کاملی A.

^{۳۲۳} باشد P S F: یابد A.

^{۳۲۴} که P S F: چه A.

^{۳۲۵} می شود راجع ز ذات اهل حال P: می شود راجع ذوات اهل حال F S A.

^{۳۲۶} حیات P: جناب F S A.

^{۳۲۷} این قسمت وجود ندارد A.

گر چه منشی^{۳۲۸} شد به کثرت ای عزیز نیست اندر وی ز کثرت هیچ چیز
ذات پاکش کرد چون ایجاد نور از صفاتش یافت این کثرت ظهور

در بیان احدیت و وجود بلا شی

گر شود نفی اضافات^{۳۲۹} از وجود ذات پاک او مبرا از قیود
ور بود مخلوط از آتش ای پسر دم به دم با نفی قید معتبر
۶۴۵ واحدیت گفته اند این را به نام این سخن را فهم کن ای نیک نام
هم بلاشی این وجود این را بگو^{۳۳۰} غیر لا شی معتبر دان اندر او

در بیان احدیت و وجود بشی و عما

با تجلی نخستین که ز ذات^{۳۳۱} چون تنزل کرد بر اسما صفات
آن که ایشان در سخن دُر سفته اند نام این را واحدیت گفته اند
هم وجود است و بشی نام این اندر اینجا شک مکن می دان یقین
۶۵۰ هم عما نیز این بود ای یار جان فهم کن این نکته را نیکو بدان

تمثیل

ای پسر بشنو تو این تمثیل را تا شوی قادر همه تأویل را^{۲۲b}
هستی مطلق چو دریا شد عیان موج او اعیان و اسما در^{۳۳۲} بیان

^{۳۲۸} منشی P A: منشا F S.

^{۳۲۹} اضافات P F A: اضافت S

^{۳۳۰} هم بلاشی این وجود این را بگو P F A: هم بلاشی وجود این را بگو S.

^{۳۳۱} با تجلی نخستین که ز ذات P: با تجلی نخستینی که ذات F S A.

^{۳۳۲} در P S F: و A.

می شود از وی ظهوراتِ صفات	جنبشِ او اقتضایِ حَبِّ ذات
سیلِ انسانِ مولدش بارانِ صفت	ابرِ جسمِ است و بخارشِ جانِ صفت
لیک از آن بعضی به دریا می رود	۶۵۵ گرچه سیل از جمعِ باران می شود
گاه دریا و گهی سیلاب شد	در مَثَلِ آن ذاتِ مَثَلِ آب شد
ذاتِ پاکِ او کند در هر دو کار ^{۳۳۳}	پس بُوَد تقیید و اطلاقِ اعتبار
گاه از قیدِ همه دارد خلاص	گاه جزوِ کلی و عام است و خاص
گاه باطلِ گاه او حق می شود	گاه مقیدِ گاه مطلق می شود
هیچ تغییری نمی دارد به ذات	۶۶۰ تو یقین می دان که تکثیرِ صفات

در بیانِ عالمِ کبرا و عالمِ صغرا

تا شود پیدا ترا پنهانِ کار	ای برادر این سخن را گوش دار
عالمِ کبرا ^{۳۳۴} جهان را گفته اند	آن حکیمانی که منزل رفته اند
قایمت ^{۳۳۶} آن ^{۳۳۷} نار و باد و آب و خاک	آدمی صغرا ^{۳۳۵} بُوَد ای یارِ پاک
کی بگویند این سخن صاحبِ نظر	اولیا گفتند عکسِ این خبر
زان که مقصود از دو عالم خاتم است	۶۶۵ عالمِ کبرا ^{۳۳۸} وجودِ آدم است

^{۳۳۳} ذاتِ پاکِ او کند در هر دو کار P S F: این سخن را گوش دار و هوش دار A.

^{۳۳۴} کبرا P: کبری F S A.

^{۳۳۵} صغرا P: صغری F S A.

^{۳۳۶} قایمت P F A: قایمست S.

^{۳۳۷} آن P S F: از A.

^{۳۳۸} کبرا P: کبری F S A.

لیک در معنی ز عالم پیش بود ^{۲۳a}	گر چه بعد از عالم آمد در وجود
حق درخت از بهر میوه آفرید	گر چه میوه از درخت آمد ^{۳۳۹} پدید
پس شجر فرزند شد میوه پدر	گر نبود میوه کی بودی شجر
لیک از مقصود مرد اکملست	این جهان گر چه به صورت اولست
تا شود زیشان کرامت‌ها پدید	۶۷۰ حق جهان را بهر مردان آفرید
کی شدی این آسمان و این زمین	گر نبود از جهان مقصود این
از دل و جان رو به مرد حق گرو	سرّ لَوْلَاكَ ^{۳۴۰} این بود نیکو شنو

در بیانِ عالمِ مثال

بشنو ای گوینده ذکرِ خدا	از فقیران نکته‌های جانفزا
چون برون آمد در آغاز کتاب	عالم ارواح اجسام از نقاب
۶۷۵ در میانِ این دو عالم ای جوان	عالمی دیگر شنو نیکو بدان
در میانِ مرد ^{۳۴۱} روشن شد کلام	شرح شد اقسام هر یک بالتّمام
اهلِ معنی گفته اند او را مثال	اهلِ صورت کی برد او را خیال
عالم برزخ بود نام دگر	بشنو از من تا چه می گویم خبر

^{۳۳۹} آمد P S F آید A.

^{۳۴۰} از حدیث «لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ» اقتباس است؛ الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة المعروف، نور الدین علی بن محمد بن سلطان المشهور بالملا علی القاری، بیروت، ۱۹۷۱، ص ۲۹۵.

^{۳۴۱} مرد P F A: هر دو S.

قبل از آن که در بدن یابد مقر	اندر آن ارواح می یابد ضوَر
هر عمل را صورتی پیدا شود	۶۸۰ اندر آنجا فعل می کردم ^{۳۴۲} جسد
چشمِ دل را بر گشا نیکو بین	کلّ ^{۳۴۳} انسان حصّه‌ای دارد از این
هم از آن عالم بوَد نامش خیال ^{۲۳b}	هر منامی را که بیند اهلِ حال
اندر اینجا دوزخ است و هم عقاب	اندر اینجا جَنّت است و هم صواب ^{۳۴۴}
ساکن ^{۳۴۵} او اندر آن عالم شود	بعد از آن کانسان از این عالم رود
هم در اینجا باشد اسرافیل صور	۶۸۵ هم از آن منزل بوَد بعثِ نشور
هم نعیمش را در آنجا می دهند	هم عذابِ قبر اینجا می کنند
کشفِ صوری هم در آن باهر شود	سرّ معراج اندر آن ظاهر شود
چون رسید اینجا سخن تَمّ الکلام	هر کسی را حصّه باشد زان مقام

در بیانِ انواعِ قیامتِ آفاقی و انفسی^{۳۴۶}

بشنو و خود را ز غفلت وا رهان	ای پسر این نکته را با گوش جان
هر یکی را بشنو و در گوش دار	۶۹۰ پنج نوع آمد قیامت هوش دار
در ره تحقیق مو بشکافتند	اهلِ وجدان این چنین در یافتند

^{۳۴۲} کردم P F A: گیرد S.

^{۳۴۳} کلّ P S F: جمله A.

^{۳۴۴} صواب P: ثواب F S A.

^{۳۴۵} ساکن P F A: مسکن S.

^{۳۴۶} انفسی F S A: انفس P.

نوع اول

نوع اول از قیامت آن بود	کو به هر ساعت شود هر آن بود
می شود معدوم عالم در زمان	هم روان موجود می کردم ^{۳۴۷} در آن
مبدی و محیی ممیت است و معید	آفریند هر دمی ^{۳۴۸} خلق جدید
۶۹۵ كَلَّ يَوْمَ هُوَ فِي شَأْنٍ ^{۳۴۹} را بیان	می شود از حق تجلی هر زمان
می شود معدوم هر چیز ای پسر	در زمان آید مثالش در نظر
چند ^{۳۵۰} سرعت گشت ایجاد مثال	کس نمی داند بجز صاحب کمال ^{۳۴۸}
چیست اینجا گر همی خواهی غرض	دان که لَا يَبْقَى زَمَانٍ الْعُزْصُ ^{۳۵۱}
نهر جاری شد همان تمثیل این ^{۳۵۲}	راست باش و راست بنگر راست بین ^{۳۵۳}

نوع دوم

نوع ثانی از قیامت ای جوان	از بدن تفریق اجزا را بدان
آن عزیزان کز جهان آزاده اند	نام این صغرا ^{۳۵۴} قیامت گفته اند

^{۳۴۷} کردم P F A: گردد S.

^{۳۴۸} دمی P F A: زمان A.

^{۳۴۹} قرآن، رحمن، آیه ۲۹.

^{۳۵۰} چند P F A: چون به S.

^{۳۵۱} قول اشعری است؛ کانون نشریه اندیشه های اسلامی، احمد جعفر صدیقی، چاپ اول ۱۳۶۹، ص ۲۷۹.

^{۳۵۲} این P S F: آن A.

^{۳۵۳} راست باش و راست بنگر راست بین P F: ای برادر راست گیر و راست بین A: راست باش و راست بنگر راست دان S.

^{۳۵۴} صغرا P F A: صغری S.

پس قیامت مردن است ای یارِ من
 بشنو این قول^{۳۵۵} و مکن انکارِ من
 حضرتِ شاهِ ولایت در کلام
 گفت مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَ الْقِيَامَ^{۳۵۶}
 در برازخ حشر گردد بعد از آن
 یا به علوی یا به سفلی ای جوان
 ۷۰۵ نسبتِ هر کس که بر اعلا بود
 با ملائک همسر و همتا بود
 هر که را نسبت به سفلی شد تمام
 با بهایم حشر گردد بر دوام^{۳۵۷}

نوع سوم^{۳۵۸}

نوع ثالث از قیامت ای عزیز
 یوم موعود است و روزِ رستخیز
 جمله معدوم اندر او یابد وجود
 هر چه مخفی بود آید در شهود
 هر چه باطن بود و پنهان سر به سر
 جمله ظاهر گردد آن روز ای پسر
 ۷۱۰ آنچه ظاهر بود و پیدا ای جوان^{۳۵۹}
 همچنان کامروز غالب کثرت است
 می شود از حق تجلی ای جواد
 لیک هر کس را به قدرِ اعتقاد
 غالب آن روز ای برادر^{۳۶۰} وحدت است
 می شود از حق تجلی ای جواد

^{۳۵۵} بشنو این قول P S F: این سخن بشنو A.

^{۳۵۶} سخنی از حضرت علی؛ «فَكُلِّ مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتَهُ»؛ عجلونی، ۲/۲۷۹.

^{۳۵۷} هر که را نسبت به سفلی شد تمام با بهایم حشر گردد بر دوام P S A: __ F.

^{۳۵۸} سوم F S A: سیوم P.

^{۳۵۹} آنچه ظاهر بود و پیدا ای جوان P S F: هر چه ظاهر بود و پیدا در زمان A.

^{۳۶۰} غالب آن روز ای برادر F S A: غالب آن روزی برادر P.

گر خلاف اعتقاد او بود خاطر او را تسلی کی شود^{۳۶۱} ۲۴b
 اعتقاد آن که او اهل حق است دائماً ثابت به وجه مطلق است
 ۷۱۵ اصل جمله اعتقادات^{۳۶۲} این بود اعتقاد اهل حالت^{۳۶۳} این بود

نوع چهارم و پنجم^{۳۶۴}

از قیامت هر دو نوع آخرین ای پسر مختص بود بر کاملین
 یک در اول یک در آخر ای فقیر می شود ظاهر به کلی شو خبیر
 اولین^{۳۶۵} موت ارادی شد عیان آخرینش محو هستی بی گمان
 این بود یار^{۳۶۶} بقا بعد الفنا سالکان را حال این است ای فتا
 ۷۲۰ نیست واقف هر کسی زاحوالشان اهل حق داند^{۳۶۷} همان افعالشان
 این به جذبه راست آید یا به کار بر مجرد لفظ نبود اعتبار
 گر شکر صد بار گویی با زبان ذره شیرین نمی گردد دهان

^{۳۶۱} گر خلاف اعتقاد او بود خاطر او را تسلی کی شود P S F: A —

^{۳۶۲} اعتقاد اهل حالت F S A: اصل جمع اعتقاد P.

^{۳۶۳} حالت P: حالات F S A.

^{۳۶۴} نوع چهارم و پنجم A: نوع چهارم P: نوع چهارم و پنجم از قیامت S: نوع چهارم و پنجم از قیامت F.

^{۳۶۵} اولین P S F: اولش A.

^{۳۶۶} یار P: یارا F S A.

^{۳۶۷} اهل حق داند F S A: اهل می داند P.

مشک گویی کر دو صد نوبت تمام   شمه خوشبو نمی گردد^{۳۶۸} شبام^{۳۶۹}
 گر به غیبت یار گویی صد هزار   مثل آن نبود که باشد در کنار
 ۷۲۵ هر که او لاف معارف می زند^{۳۷۰}   با مجرد لاف عارف می زند^{۳۷۱}
 لاف بی معنی ندارد اعتبار   رو مزین بیهوده لاف ای یار غار
 جان بیاید داد اندر راه حق   تا شود شایسته درگاه حق
 گر به دعوی کارها حاصل شدی^{۳۷۲}   مدّعی هر کسی واصل شدی^{۳۷۳}

در بیان ولایت و نبوت

پس بیا ای طالب دیدار حق   بشنو از اهل سخن اسرار حق^{۲۵۸}
 ۷۳۰ جوهر اول که روح مصطفاست   فخر عالم منبع صدق و صفاست
 سیدُ الْکَوْنِینِ شاه انبیا   پیشوای اولیا و اصفیا^{۳۷۴}
 در بیان این سخن دُر سفته اند   اول مخلوق روحی گفته اند
 دارد این جوهر دو روی ای مرد پاک   کو ز یکدیگر ندارند انفکاک^{۳۷۵}

^{۳۶۸} گردد P S A: باید F.

^{۳۶۹} شبام F S A: مشام P.

^{۳۷۰} هر که او لاف معارف می زند P A: هر که او لاف از معانی می زند A: هر که او لاف معانی می زند. F.

^{۳۷۱} می زند P S F: کی شود A.

^{۳۷۲} شدی P S F: می شدی A.

^{۳۷۳} شدی P S F: می شدی A.

^{۳۷۴} اولیا و اصفیا P S F: اصفیا و اولیا A.

^{۳۷۵} دارد این جوهر دو روی ای مرد پاک   کو ز یکدیگر ندارند انفکاک F S A: _ P.

ظواهرش بر سوی خلقِ عالمین	باطنش را جانبِ حق دان یقین
جانبِ عالم نبوتِ ای همام	۷۳۵ جانبِ حق را ولایت گشت نام
فهم کن این نکته را ای پاک ذات	پس بود هر دو محمد را صفات
از حقایقِ جملگی ^{۳۷۶} آگاه بود	شیخ سَعْدَالدین که مردِ راه بود
مظهري باید بدین هر دو صفت	گفته است ^{۳۷۷} آن شاهبازِ معرفت
زان که او مقصودِ هر دو عالم است	مظهرِ نورِ نبوتِ خاتم است
خواهد آمد آخرِ ای ^{۳۷۸} صاحبِ زمان	۷۴۰ مظهرِ امرِ ولایتِ ای جوان
این جهان را عدلِ او پیراسته	با کمالِ معرفتِ آراسته
نشود هرگز کسی از ظلم نام	جمله عالم را بگیرد او تمام
جمله در انعام و در شفقت شوند	خلق در آسایش و راحت شوند
می شود علمِ حقیقتِ آشکار	چون در آید در جهان آن شهریار
وضع صورت بود بحث از وی همان ^{۳۷۹}	۷۴۵ زان که در وقتِ نبوتِ ای جوان
علمِ ظاهر بود در تمکینِ او ^{۲۵b}	بحثِ صورت بود اندر حینِ او
نحو و صرف و فقه و تفسیر و نجوم ^{۳۸۰}	در مدارس بود تحصیلِ علوم

^{۳۷۶} جملگی P S F: سر به سر A.

^{۳۷۷} گفته است P S F: گفته اند A.

^{۳۷۸} ای P: آن A S: F

^{۳۷۹} همان F S A: بدان P.

^{۳۸۰} در مدارس بود تحصیلِ علوم نحو و صرف و فقه و تفسیر و نجوم P S A: S.

علم باطن بود پنهان سر به سر کم کسی می داد از این^{۳۸۱} جانب خیر
 چون رسد وقت ولایت ای فقیر از حقایق هر کسی گردد خبیر
 ۷۵۰ در مدارس بحث از این جانب شود جمله در سوی حقایق رو نهد
 از حقیقت جنت و خیر و ثواب از حقیقت دوزخ و نار و عقاب
 بحث باشد درس را رو در چهار ای برادر این سخن را گوش دار
 چون حقایق آشکارا شد تمام پس بود روز قیامت ای همام
 پس خدا ظاهر شود بر جمله کس همچو ماه بدر بشنو این نفس
 ۷۵۵ جمله بر دیدار حق واصل شود بر سر مقصودشان حاصل شود^{۳۸۲}
 این چنین فرمود آن کو صادق است هم احادیش در اینجا ناطق است
 چون گشودم از رخ معنی نقاب بس بود والله اعلم بالصواب

در بیان سبب نظم و اسم کتاب

چون رسید اینجا سخن تمّ الکلام یافت نظم من بر این موجب نظام
 باعث این نظم و ترتیب لطیف واجب الشرح است اندر اختتام
 ۷۶۰ در شبی از پیر مولانای روم^{۳۸۳} شد اشارت بنده را اندر منام
 کای خلیلی دولت باقی طلب زان که این فانی نباشد بر دوام

^{۳۸۱} از این P S F زان A.

^{۳۸۲} جمله بر دیدار حق واصل شود بر سر مقصودشان حاصل شود P S A: F.

^{۳۸۳} در شبی از پیر مولانای روم P F A: در شبی از پیر من منلای روم S.

طالبِ حق باش غیرِ حق مجو تا شوی در زمرهٔ اهلِ کرام^{۲۶۸}
از حقایق نسخه‌ای منظوم ساز تیغِ طبعت را برون آر از نیام
تا که بعد از تو بماند یادگار در میانِ اهلِ مشربِ خاص و عام
۷۶۵ چون شنیدم این سخن از روحِ شیخ متنی بر جانِ خود دیدم تمام
کردم استمداد از روحش روان ابتدا کردم بر این نظمِ کلام
ساختم بحرِش به بحرِ مثنوی تا شوم^{۳۸۴} از خوشه چینِ آن همام
آن چه مقدورِ منِ بی چاره بود صرف کردم اندر اینجا ای امام^{۳۸۵}
گلشنِ معناست این منظومِ من بلبَلِ جان را بُوَد در وی مقام
۷۷۰ عاشقان را چون همی بخشد صفا دادم او را تُحْفَةُ الْعُشَّاق نام
شد تمام این نظم بر آخر رسید پس سخن کوتاه باید وَالسَّلَام^{۳۸۶}

ختم کتاب

ای خلیلی تا قیامت زین کلام گر بگویی نیست امکانِ تمام^{۳۸۷}
زان که از حق است این زیبا سخن^{۳۸۸} تازه موج است این ز دریای کهن
تا بُوَد دریا نباشد موج کم تازه و تر می شود هر دم به دم
۷۷۵ چون ندارد این سخن پایان و حد^{۳۸۹} بس بُوَد گفتن ز اربابِ خرد

^{۳۸۴} تا شوم P S F: تا که باشم A.

^{۳۸۵} آن چه مقدورِ منِ بی چاره بود صرف کردم اندر اینجا ای امام P S F: — A.

^{۳۸۶} مثنوی، ۱۸/۱.

^{۳۸۷} تمام P S F: ختام A.

^{۳۸۸} زیبا سخن P S F: منظوم من A.

^{۳۸۹} سخن پایان و حد F S A: این را عدّ و حد P.